

Når mor eller far ruser seg

Rus – et problem for den enkelte og for omgivelsene

Marianne Lindtveit og Katrin Heggheim Nilsen

Det utdanningsvitenskapelig fakultet

Institutt for spesialpedagogikk

UNIVERSITETET I OSLO

Mai 2009

Sammendrag

1 Tittel, formål og problemstilling:

”Når mor eller far ruser seg. Et problem for den enkelte og for omgivelsene?”.

Formålet for denne oppgaven var å finne ut hvordan det kan være for et barn å vokse opp i et hjem der en eller begge foreldrene er rusmisbrukere. Vi ville se hvor store sår det kan lage og hvilke konsekvenser det kan gi. For å dekke dette ønsket vi og lage en vid, men også en beskrivende problemstilling; *”På hvilke måter kan det å vokse opp i et hjem der mor og/eller far ruser seg prege et ungt liv”.*

2 Teori:

Vi har valgt å dele teoridelen vår inn i to deler, der vi først velger å se på risikofaktorene for de barna som vokser opp i et hjem preget av rus, før vi i den siste delen av kapittelet trekker frem de beskyttende faktorene. Av risikofaktorer som vi never er tilknytning og skolegang av størst betydning, mens vi ser på resiliens og nettverk som de største beskyttende faktorene for barnet.

3 Metode

Vi har i dette forskningsprosjektet valgt å bruke kvalitativ analyse med intervju som metode. Vi ønsket å intervju personer som har fått dette litt på avstand, slik at de lettere kan reflektere rundt sin oppvekst. Fire informanter stilte seg villig til å delta i dette prosjektet. Vi valgte å dele intervjuguiden inn i fire deler. Vi la fokuset på familiebakgrunn, skolegang, nettverk og følelser rundt oppveksten. Intervjuene ble tatt opp på lydbånd og deretter transkribert. Funnene ble senere analysert og fortolket ved hjelp av hermeneutisk fortolkning.

4 Analyse og konklusjon

I vår analyse har vi sett at alle våre fire informanter har vokst opp i et hjem preget av usikkerhet. De skildrer sine historier på ulike måter, men fellestrekkene er allikevel til

stede. I forskningsspørsmål 1 er det gjennomgående at det var stor uforutsigbarhet blant deres foreldre og de beskriver usikkerheten som det eneste sikre i deres hverdag. I forskningsspørsmål 2 var alle våre fire informanter enige om at det var et omtrent ikke-eksisterende samarbeid mellom skole og hjem. Informantene forteller også hvordan de selv opplevde sin skolegang, og her kommer det til syne to ulike måter å reagere på. To av informantene beskriver sin atferd som mer utfordrende enn våre to andre informanter, som beskriver seg som mer innesluttet og tilbakeholden. I forskningsspørsmål 3 spør vi informantene om de kan fortelle om sitt nettverk og hva slags betydning det hadde for deres oppvekst. Flere svarer her at de hadde mange gode venner som visste om det som skjedde hjemme og som bistod som gode samtalepartnere underveis. De fleste sier også at de hadde annen familie og naboer som stilte opp når ting stod på som verst. I forskningsspørsmål 4 spør vi informantene våre om hva slags følelser de kunne huske de hadde rundt dette å vokse opp i et hjem der mor og/eller far drikker. Her var omsorgssvikt noe de fleste kjente seg igjen i. Til slutt spør vi om hvordan livet til informantene er i dag. Gjennomgående her er at de fleste har gjennomført en høyere utdanning, og at de har fortsatt kontakt med sin familie.

Vår konklusjon er at det å vokse opp i et hjem der mor eller far ruser seg kan prege alle deler av et barns liv. Ut i fra empirien vi har fått ser vi hvor tydelig sår det kan lage hos disse barna og hvor avhengig de er av omgivelsene rundt for at de skal kunne klare seg.

Forord

Å skrive denne masteroppgaven har for oss begge vært en krevende, men lærerik periode. Vi har opparbeidet oss så mye kunnskap om et veldig viktig, og ikke minst aktuelt tema i dagens samfunn.

Det at vi har vært to studenter som har jobbet sammen om det vi har valgt å kalle ”vårt livsverk” ser vi på som en stor styrke. Vi har backet hverandre opp når vi selv følte vi hadde møtt veggen, og vi har samarbeidet på en genuin måte. Vi har studert sammen i fem år nå og kjenner hverandre veldig godt. Dette har ført til at vi hele tiden har diskutert fram og tilbake i et åpent forum. Når vårt vennskap har bestått denne prøven skal det nok bestå for alltid.

Vi må gi en stor takk til våre informanter, uten dere hadde aldri denne oppgaven blitt til. Tusen takk for at dere stilte opp. Deres historie har virkelig skapt dette prosjektet. Vi må også rette en stor takk til vår veileder amanuensis Erling Kokkersvold. Vi har vel egentlig ett ord å si til deg Erling; Enestående! Du hjalp oss når ting når stod på som verst. Selv når vi aldri trodde vi skulle se lyset i tunnelen, støttet du oss og hjalp oss på videre. Veiledningene vi hadde med deg var befriende og vi gikk alltid ut av ditt kontor med smilet om munnen.

Samtidig må vi også få takke venner og familie, og ikke minst brødrene våre. Dere har vært til stor hjelp under denne tøffe perioden. Og når vi først er i gang med å takke, står vi også i stor takk til Kinaexpressen som har servert oss mat på døra, når tiden til kokkelering var for knapp. Vår siste takk går til våre medstudenter, og en spesiell takk til Ingrid Prøis.

Tilslutt vil vi ønske dere alle en god lesning, og vi håper du vil bli en erfaring rikere.

Oslo, mai 2009

Marianne Lindtveit og Katrin Heggheim Nilsen

Innhold

SAMMENDRAG	2
FORORD	4
INNHold	5
1. INNLEDNING	8
1.1 TEMA	8
1.2 BAKGRUNN FOR TEMAET	9
1.3 FORMÅL	9
1.4 PROBLEMSTILLING OG FORSKNINGSSPØRSMÅL	10
1.5 OPPGAVENS OPPBYGNING	12
2. TEORETISK FORANKRING AV TEMA	13
2.1 OPPVEKSTMLJØ	13
2.2 HVA KJENNETEGNER RISIKOFAKTORER OG BESKYTTELSESAKTORER	14
2.3 RISIKOFAKTORER	15
2.3.1 Barn og ulike rusmidler	16
2.3.2 FAS og FAE	20
2.3.3 Barns skam over foreldrenes rusmisbruk	22
2.3.4 Utviklingsperspektivet	24
2.3.5 Tilknytning	28
2.3.6 Foreldrerollen	31
2.3.7 Omsorgssvikt og konsekvenser for omsorgssvikt	35
2.3.8 Problematferd og skole	40
2.3.9 Samarbeid mellom hjem og skole	46

2.3.10	<i>Skolen og barnevernet</i>	48
2.3.11	<i>Barnevernet</i>	49
2.3.12	<i>Skolens rolle i omsorgssviktsaker</i>	50
2.3.13	<i>Nettverk som risikofaktor</i>	51
2.3.14	<i>Sammendrag av risikofaktorer</i>	52
2.4	BESKYTTENDE FAKTORER	53
2.4.1	<i>Resiliens</i>	53
2.4.2	<i>Nettverkets betydning</i>	55
2.4.3	<i>Familien som nettverk</i>	57
2.4.4	<i>Skolen som nettverk</i>	57
2.4.5	<i>Sosiale relasjoner som nettverk</i>	58
2.4.6	<i>Sammenfatning av nettverkene</i>	59
2.4.7	<i>Oppsummering av beskyttende faktorer</i>	61
3.	METODE	62
3.1	METODISK TILNÆRMING	62
3.2	VITENSKAPTEORETISK SYN	63
3.2.1	<i>Fenomenologi</i>	63
3.2.2	<i>Hermeneutikk</i>	63
3.2.3	<i>Forforståelse</i>	64
3.3	DET KVALITATIVE FORSKNINGSINTERVJUET	66
3.3.1	<i>Intervjuguide</i>	67
3.3.2	<i>Utvalget</i>	68
3.3.3	<i>Gjennomføring av intervjuene</i>	70
3.4	KVALITET I VÅR UNDERSØKELSE	71

3.4.1	<i>Validitet</i>	71
3.4.2	<i>Reliabilitet</i>	74
3.5	ETISKE HENSYN OG VURDERINGER	75
4.	ANALYSE	77
4.1	HVORDAN PÅVIRKET MOR OG/ELLER FARS RUSMISBRUK INFORMANTENES FØLELSE AV TRYGGHET OG STABILITET?.....	78
4.1.1	<i>Oppsummering av forskningsspørsmål 1</i>	82
4.2	HVORDAN PREGET FORELDRENE RUSMISBRUK INFORMANTENES SKOLEGANG?	83
4.2.1	<i>Oppsummering av forskningsspørsmål 2</i>	89
4.3	HVA SLAGS NETTVERK HADDE INFORMANTENE RUNDT SEG?	90
4.3.1	<i>Oppsummering av forskningsspørsmål 3</i>	94
4.4	HVA SLAGS FØLELSER HAR INFORMANTENE RUNDT SIN OPPVEKST?	95
4.4.1	<i>Oppsummering av forskningsspørsmål 4</i>	99
4.5	HVORDAN ER LIVET TIL INFORMANTENE I DAG?	99
5.	OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	103
	KILDELISTE	106
	VEDLEGG	110

1. Innledning

Rusmisbruk i hjemmet er ofte et tabubelagt tema og noe man helst ikke snakker om, nettopp derfor mener vi at denne problematikken burde tas mer tak i og belyses i mye større grad enn det den gjør.

Minst 120 000 barn vokser opp i et hjem preget av rusmisbruk (www.rodekors.no, 2008). Dette mener vi selvfølgelig er et altfor stort antall, selv om dette ikke er et tall vi, som den ”vanlige mannen i gata” kan minske. Derimot kan vi ta bedre vare på disse ”flaskebarna” som Follerås (1990) beskriver barna som vokser opp i et hjem der mor og/eller far ruser seg. Formålet vårt med dette prosjektet er først og fremst å finne ut av hva som kjennetegner det å vokse opp i disse omgivelsene og hva det kan gjøre med disse barna videre i oppveksten og når man selv blir voksne og kanskje får egne barn. Videre mener vi også at først og fremst barnas nettverk og andre arenaer som barn befinner seg på, bør være mer observante på hvilke signaler man skal se etter når barn opplever så grov omsorgssvikt i hjemmet. Etter å ha skrevet dette forskningsprosjektet føler i hvert fall vi at vi sitter igjen med mer kunnskap på akkurat dette. Informantene våre beskriver godt hvordan deres liv har vært og vi mener det er en god pekepinn på hvordan en oppvekst absolutt ikke burde være.

1.1 Tema

I dette prosjektet tar vi opp det som kjennetegner det å vokse opp i et hjem der mor og/eller far har et rusmiddelproblem og hvilke utfordringer det kan by på.

Dette er problemer som viser seg å være mange barns hverdag, og det kan påvirke alle deler av barnets liv. Vi vil undersøke på hva slags måter det kan påvirke et ungt liv å vokse opp under slike omstendigheter.

1.2 Bakgrunn for temaet

Vi er begge utdannet førskolelærere og har gjennom tidligere arbeidserfaring møtt barn som vokser opp i hjem der mor og/eller far har et rusmiddelproblem. Vi har sett at disse barna kan ha mange ulike vansker og flere opplever omsorgssvikt. Vi valgt en annen fordypning enn psykososiale vansker som i mye større grad tar for seg denne problematikken. Selv om vi ikke hadde den fordypningen så vi allikevel på dette tema som interessant og det var noe vi ville utforske og vite mer om. Vi valgte derfor etter samtale med veileder å sette oss inn i ny teori og prøve å gjennomføre dette.

Follerås (1990) beskriver disse barna som ”barna med de frosne følelsene”, og at de blir ribbet for sin barndom. Hun presenterer hva slags typer vansker disse barna kan få, som atferdsvansker og skoleproblemer. Videre sier hun at lav selvvurdering og selvfølelse, samt angst og depressive plager, konsentrasjonsvansker og søvnproblemer, sosial usikkerhet og vansker med følelsesmessig nærkontakt er andre typer problemer barna kan få.

Barn som vokser opp i et hjem der mor og/eller far har et rusmiddelproblem opplever at usikkerheten er det eneste sikre i deres hverdag. De opplever forvirring fordi reglene forandres alt etter om mor eller far er beruset, i bakrus eller edru. Mange av disse barna sitter med en skyldfølelse for det som foregår hjemme og bruker mye tid på å tenke på dette. I mange sammenhenger blir de også sine foreldres foreldre og de blir stadig konfrontert med sin egen utilstrekkelighet (ibid.)

Follerås nevner her flere perspektiver som er utslagsgivende for barnas barndom, utvikling og ikke minst for videre skolegang. Dette gjorde at det var dette vi ville finne mer ut av og har valgt å la dette være et utgangspunkt for vår undersøkelse.

1.3 Formål

Formålet med prosjektet vårt er å finne ut hvordan barn som vokser opp i hjem der mor og/eller far har et rusproblem kan påvirkes av dette. Vi ønsker å se hele barnet og

sentrale aspekter av livet. Hvordan er oppvekstvilkårene? Hvordan er tilknytningen med menneskene barnet har rundt seg? Oppfylles foreldrerollen? Finnes det noen form for omsorgssvikt? Hvordan er skolesituasjon? Blir barnet sett? Vil det finnes former for atferds-, personlighets-, konsentrasjons-, relasjons-, kommunikasjons- og sosialiseringssvanser? Hvordan samarbeider skolen med hjemmet? Hvordan har barnets nettverk vært? Har barnet noen andre trygge voksenpersoner rundt seg når mor eller far ikke er i stand til å ta vare på barnet?

Vi hadde mange spørsmål vi ønsket svar på og dette lå derfor til grunn for videre arbeid av dette forskningsprosjektet.

Flere studier viser at barn i rusmisbrukerfamilier har forhøyet risiko for en rekke problemer og symptomer. Disse kan vise seg allerede når barna er små. Dette gjelder blant annet angst, søvnproblemer, atferdsvanser, tristhet, tvangstanker og skole/konsentrasjonssvanser (Hilde Evensen Holm i www.vfb.no, 2008).

For å få best mulig svar på disse spørsmålene valgte vi å bruke en kvalitativ forskningsmetode, der vi intervjuet fire voksne som har opplevd dette selv. Gjennom disse intervjuene ønsket vi å kunne belyse ulike utfordringer som informantene har hatt i livet generelt. Vi legger fokus på fire ulike historier, fordi vi vet at ingen er like eller har like oppfatninger selv om forutsetningene er noenlunde de samme.

1.4 Problemstilling og forskningsspørsmål

I avsnitt 1.3 viser vi til hvorfor vi valgte det temaet vi gjorde. Videre arbeidet vi med å finne en problemstilling som var mulig å finne svar på i løpet av den tiden vi hadde til rådighet. På denne bakgrunnen kom vi frem til følgende problemstilling:

På hvilke måter kan det å vokse opp i et hjem der mor og/eller far er rusmisbrukere påvirke et ungt liv?

Denne problemstillingen kom vi frem til ved at vi utarbeidet en rekke forskningsspørsmål der vi var interessert i å finne ut mest mulig av hvordan det er å vokse opp i et rusmisbrukerhjem. Vi har likevel delt problemstillingen inn i fire ”delproblemstillinger” som vi ønsket å gå nærmere inn på. De fire delene er:

1. **Familiebakgrunn: Hvordan påvirket mor og/eller fars rusmisbruk informantenes følelse av trygghet og stabilitet?** Her ville vi finne ut litt om hvem informanten vokste opp med, og om han/hun har bodd med både mor og/eller far, og hvordan familiestrukturene hjemme var.
2. **Skolegang: Hvordan preget foreldres rusmisbruk informantenes skolegang?** Utrygghet og usikkerhet i hjemmet kan gi økt risiko for ulike vansker i løpet av skolesituasjonen, og vi vil derfor finne ut om og hvor utslagsgivende dette kan være for skolegangen.
3. **Nettverk: Hva slags nettverk hadde informantene rundt seg?** Nettverk er alle de menneskene du har rundt deg i en eller annen form. For oss er det viktig å finne ut av informantenes nettverk, og om han/hun hadde noen å støtte seg til i vanskelige perioder.
4. **Følelser i oppveksten: Hva slags følelser hadde informantene under oppveksten?** Alle mennesker har sine egne tanker og følelser, og vi ville med dette forskningsspørsmålet prøve å finne ut hva slags tanker informanten hadde rundt seg selv og sin oppvekst. Vi ville også få et innblikk i om informantene følte noen form for omsorgssvikt.

Disse fire delene valgte vi å legge til grunn for å besvare vår problemstilling. Grunnen til dette er at vi mener disse fire temaene er med på å beskrive et barns oppvekst. Forskningsspørsmålene er åpne og derfor er det rom for å fortelle det meste. For oss var det viktig å få tak i det som har satt sitt preg på hver informant og derfor fant vi disse overordnede temaene som gode ledetråder for å få tak i det vi ville. Tilslutt spør vi om hvordan livet til informantene er i dag fordi vi mener at det er relevant å se hvordan det har gått med dem og hvordan de har det i dag.

1.5 Oppgavens oppbygning

Vi har valgt å dele oppgaven vår inn i fire kapitler. I det første kapitlet presenterer vi tema, formål, bakgrunn for tema og problemstilling. Videre kommer den teoretiske forankringen i kapittel to. Den teoretiske forankringen deler vi inn i to, der vi i den første delen skriver om de ulike risikofaktorene som kan forekomme i et barns liv, mens vi i den siste delen beskriver beskyttelsesfaktorene. Kapittel tre omhandler den metoden vi har benyttet oss av, samt at vi diskuterer kvaliteten i vårt forskningsprosjekt. I siste kapittel presenterer vi analysen. Først gir vi en kort introduksjon av våre informanter, før vi til slutt presenterer og drøfter vårt datamateriale.

2. Teoretisk forankring av tema

I dette kapittelet vil vi beskrive den teorien vi har brukt i vårt forskningsprosjekt. Vi starter med å beskrive ulike risikofaktorer før vi går videre med beskyttende faktorer. Under risikofaktorer tar vi for oss FAS / FAE, barns skam over foreldrenes rusmisbruk, tilknytning, foreldrerollen, omsorgssvikt, skolegang og hjelpeapparatet som samarbeid hjem – skole og barnevernet. Under beskyttende faktorer presenterer vi resiliens og nettverkets betydning. Vi har valgt denne kategoriseringen på bakgrunn av det Killèn (2007) beskriver – at neppe noen risikofaktorer påvirker foreldrefunksjoner mer enn rus. Killèn og Olofsson (2003) påpeker også at oppvekst i familier med rusmiddelproblemer kan i seg selv føre til alvorlige utviklingsforstyrrelser og innebære omsorgssvikt.

2.1 Oppvekstmiljø

Som en overordnet referanseramme på barns oppvekst generelt, i familier preget av rusmisbruk, velger vi Bronfenbrenners utviklingsøkologiske perspektiv (Klefbeck og Ogden, 2003). Perspektivet synliggjør barn og unges utviklingsprosess i samhandling med andre i forskjellige miljøer. Han deler disse ulike miljøene inn i 4 ulike systemer; mikrosystemet, mesosystemet, eksosystemet og makrosystemet. Mikrosystemet er det miljøet som barnet møter hver dag, som nærmeste familie og venner. Mesosystemet utgjør relasjoner mellom to eller flere mikrosystemer, som for eksempel relasjoner mellom barn og barnehage og/eller skole. Eksosystemet er de systemene som er utenfor barnets rekkevidde, eksempler på dette er PPT, helsetjeneste og barnevern. Makrosystemet går på samfunnet omkring, som tradisjoner, politikk og sosial organisering. Dette vil virke inn på barns liv på en indirekte måte, og man kan si at gjennom denne utviklingsøkologiske modellen utvikles den enkelte fra barn til voksen.

Bronfenbrenner forklarer modellen som en økologisk miljømodell (ibid). Han fokuserer på tre elementer i barnets mikrosystem: aktiviteter, roller og relasjoner.

Disse påvirker hverandre gjensidig. I et positivt mikrosystem får barnet prøve ut ulike aktiviteter sammen med andre som stimulerer til utprøving av nye roller og relasjoner.

Dersom man vokser opp i et hjem der man eksempelvis bare bor sammen med sin rusavhengige mor, er det oftest at hennes nettverk består av venner som er lik hun selv. Dette er ikke et positivt nettverk, fordi nettverket gir ingen trygghet og stabilitet. Fordi barn møter mors venner jevnlig i hverdagen blir dette også en del av barnets nettverk. Nettverk skal i hovedsak være en ressurskilde, men i dette tilfelle vil det heller være en belastning framfor en støtte for barnet. Det er derfor viktig å være klar over at sosiale nettverk også kan ha en negativ side (Killèn, 2003).

2.2 Hva kjennetegner risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer

Hvordan situasjonen er nå og hvordan den kan utvikle seg fremover, kan vurderes ut fra omfanget av risikofaktorer. Kunnskapen vi har om risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer har klare konsekvenser for forebygging av problematferd eller reduksjon av slik atferd (Overland, 2007). *"En risikofaktor er et kjennetegn ved et økologisk delsystem som har sammenheng med problematferd"* (ibid, s. 17).

Dette betyr at når risikofaktorer er til stede øker faren for at barn og unge utvikler problematferd. Jo flere økologiske faktorer, jo høyere er risikoen. De ulike risikofaktorene innebærer at sannsynligheten for negativ utvikling er større enn om faktorene ikke var tilstede. Effekten av ulike risikofaktorer varierer ut fra omfanget av beskyttende faktorer. Det finnes i dag mer kunnskap om risikofaktorer enn om beskyttende faktorer, fordi tidligere forskning har hatt mer fokus på risikofaktorene (ibid). Noen faktorer kan være både beskyttende – og å fungere som risikofaktorer. Et eksempel på dette er at skolen i utgangspunktet skal være en beskyttende faktor. Dersom lærerne ikke gjør en grundig nok jobb, kan det bli en risikofaktor. Vi kommer nærmere inn på dette senere i kapitlet.

Von Tetzchner (2003) skriver at utviklingspsykologiens mål er å forstå hvordan de ulike faktorene bidrar til barns utvikling. Han skriver både om risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer og hvordan disse kan påvirke barns utvikling. Alle utviklingsteorier har synspunkter på risikoforhold, det vil si forhold som kan føre til skjevutvikling og utviklingsmessige avvik.

Evans (1995) referert i Klefbeck og Ogden (2003), sier at fordelene med risikobegrepet er at det er framtidsrettet og legger vekt på betydningen av utvikling og forebygging. Det betyr at risikoutsatte barn vil komme dårlig ut i den grad at de senere utsettes for belastninger de ikke er i stand til å mestre.

Beskyttende faktorer vil si faktorer som beskytter barn mot utfordringer og vansker som de møter på i livet. Vi vil her gå inn på resiliensbegrepet samt at vi presenterer nettverk som en beskyttende faktor. Vi presenterer også beskyttende faktorer i barnet og i familien. Videre går vi nærmere inn på ulike typer nettverk, familien som nettverk, skolen som nettverk og ulike sosiale relasjoner.

Vi har valgt å dele teoridelen vår opp i to. Vi vil først behandle risikofaktorer i avsnitt 2.3, før vi deretter behandler beskyttelsesfaktorer i avsnitt 2.4. Vi vil i oppgaven først og fremst beskrive nettverk som en beskyttelsesfaktor, men samtidig ser vi også nettverk som en risikofaktor og vil derfor forklare hvorfor. Det vil også være risikofaktorer som også kan representere beskyttelsesfaktorer under gunstige forhold.

2.3 Risikofaktorer

Vi vil her presentere hvilke risikofaktorer som ligger til grunn for barns som vokser opp i et hjem der mor og/eller far er rusmisbrukere. Vi vil først beskrive faktorene som er relatert til rusmidler, deretter barnet, familien og til slutt skole og hjelpeapparat.

2.3.1 Barn og ulike rusmidler

Det finnes mange ulike typer rus som preger brukerne på ulike måter. Vi velger å presentere to rusmidler, nemlig alkohol og piller. Dette fordi det var disse typene rusmidler som ble brukt i informantenes hjem. Vi har valgt å definere rusmisbruk ut fra Fekjær (2005) sine beskrivelser. Han skriver at det som særlig er avgjørende for om man drikker ”for mye” er ikke alkoholemengden. Mer avgjørende er atferden som ledsager til drikkingen, samt den endringen mange opplever etter å ha drukket. Hvis man er omsorgsfull, snill og grei, er det høyere toleranse for å konsumere en stor alkoholemengde. Er man kranglete og hensynsløs ovenfor omgivelsene skal det ikke store alkoholemengden til før det blir kalt bråk. Samtidig er det denne avhengigheten av alkohol som gjør det så skremmende for barna, at hensynsløsheten foreldre viser ovenfor barna skjer igjen og igjen. Fysisk avhengighet innebærer økt toleranse (Fekjær, 2005) Verdens Helseorganisasjon har også etter 1979 erstattet alkoholisme til det vagere ”alkoholsyndromet” (ibid).

Vanligvis snakker vi om narkotika som om det var en gruppe stoffer med visse fellestrekk når det gjelder innhold, virkninger og farlighetsgrad. Slike fellestrekk eksisterer ikke, det eneste felles med disse stoffene er at de brukes som rusmidler og de er ulovlige. I tillegg blir enkelte medisiner definert som narkotika, fordi de gir fysisk avhengighet. Fra 1970-tallet ble det vanlig blant ”tunge” narkomane å også benytte seg av beroligende midler av benzodiazepin-typen. Dette er midler som valium og rohypnol, og gir fysisk avhengighet med toleranseøkning og abstinensproblemer (Fekjær, 2005).

Alkohol er det farligste rusmiddelet sett fra barnets perspektiv. Alkohol er det rusmiddelet man blir raskest avhengig av. Det er en integrert del av det samfunnet vi lever i. Mange mennesker har et altfor stort inntak av alkohol, det vil si at inntaket er skadelig og det gjør mange mennesker avhengige. Det er dokumentert at alkohol har en skadelig virkning på kroppens organer. Alkohol kan også skade fosterutviklingen (Killèn og Olofsson 2003).

Forfatterne påpeker videre at helsemyndighetene sier at menn kan drikke maksimum 21 enheter alkohol i uken, mens maksimum for kvinner er 14 enheter. En enhet inneholder 12 gram ren alkohol. For gravide kvinner anbefales det å unngå alkohol. Flere undersøkelser viser at flere kvinner drikker alkohol under svangerskapet. Resultatet av dette er at det fødes et stort antall barn som i fosterstadiet har vært eksponert for alkohol i en grad som kan ha påført dem medfødte, varige og alvorlige skader. Alkohol regnes som å være den vanligste årsaken til mental retardering hos barn i den vestlige delen av verden. Til tross for problemets størrelse og omfang, har ikke profesjonelle fagfolk tilstrekkelig kunnskap om det. Alkoholens plass i dagens samfunn er omgitt med tabuer og barrierer. Derfor må forebyggende arbeid og behandling i forhold til alkoholrelaterte medfødte skader vies stor oppmerksomhet. Det er viktig med god informasjon og spesielt må man legge vekt på at alle gravide får spesifikk rådgivning på dette temaet (ibid).

Alkohol er det farligste stoffet når det gjelder risiko for barn i mors mage. Medfødte alkoholskader kan være fra små og ubetydelige skader, til multihandikap og død som resultat. Alkohol ødelegger flere organer, deriblant hjernen, nervesystemet og leveren. Alkoholen passerer morkaken til barnet, og denne får samme promille som moren. Foreløpig kjenner man ikke til noe nedre grense for alkoholinntak i forhold til skader på fosteret. Alt inntak av alkohol under svangerskapet anses derfor som skadelig. Den alvorligste skaden man kan få på grunn av alkohol er føtalt alkoholsyndrom(FAS) og de vanligste symptomene på dette er spesielle ansiktstrekk, hjerneskade og veksthemming. Det finnes også en annen diagnose for å beskrive alkoholskader, føtalt alkohol effekt(FAE). Denne diagnosen er en mildere utgave av FAS og inneholder flere av de samme kriteriene (ibid). Alle typer rusmidler og andre avhengighetsskapende medikamenter kan føre til avhengighet hos fosteret noe som vil føre til abstinenser hos nyfødte. Abstinenser hos så små barn skaper motorisk uro, som ofte fører til kramper og de gråter ofte over lengre perioder. Søvnmonsteret og søvnrytmen er forstyrret. De er ofte kvalme, de har problemer med å sovne, og når de endelig faller i søvn, er søvnen urolig og kortvarig (ibid). Dette vil vi komme tilbake til i avsnitt 2.3.2 om FAS / FAE.

Hvis foreldrene omsider erkjenner rusmiddelproblemet, er det neste spørsmålet om de forstår konsekvensene dette får for barna og hvordan det påvirker dem. Uten erkjennelse av sitt eget problem er det ingen muligheter for at de vil innse hvor store lidelser de påfører barna. Benektelse frarøver barna forståelse fordi foreldrene ikke evner å leve seg inn i barnets situasjon og sin oppgittethet over foreldrenes brutte løfter: ”Mamma lovte og ikke drikke på julaften, men hun gjorde det allikevel” (ibid, s. 106). Disse løftene gjør at barnet forventer at mamma ikke skal drikke, og blir nok engang skuffet over at mamma ikke holder det hun lover.

Det er viktig å vurdere hvorvidt foreldrene er inneforstått med, og har erkjent at de har et rusmiddelproblem og omfanget av det. Dersom foreldrene benekter sitt problem er det lang vei å gå for å styrke målet om foreldrefunksjonene. Dette gjelder like mye fosterets behov som spedbarnets og større barns behov. Deres omsorgsevne ovenfor fosteret er også det å forstå viktigheten av et rusmiddelfritt utviklingsmiljø.

De risikoutsatte barna kan ofte få vansker med innpass og hevde seg på ulike oppvekstarenaer og de innfrir oftest ikke til forventningene til hvordan de skal fungere i hjemmet, på skolen eller på fritiden (Klefbeck og Ogden, 2003).

Ofte vil man kanskje tro at hvis mor klarer og holde seg rusfri gjennom hele svangerskapet så øker dette sjansene for å bli rusfri, men det er ikke alltid dette er tilfelle. Dersom foreldrene ikke kan erkjenne sine rusproblemer i relasjoner med mennesker de får omsorg og støtte fra, og mennesker de har respekt for, har man heller ingen mulighet til å hjelpe dem til å bli ”gode nok foreldre”. De evner ikke å forstå hvilke endringer som må til for å øke omsorgen for barna.

Etter Blå Kors sin TV- aksjonen i 2008 går det fram at ca 120 000 barn lider av foreldres rusmisbruk i Norge (www.rodekors.no). Tallene er ikke nøyaktige, fordi kvinner som blir behandlet for hepatitt etter å ha vært sprøytenarkomane blir ikke spurt om de har barn, og det kan på bakgrunn av dette være store mørketall. I tillegg kan alkoholmisbruk foregå i mange hjem, uten at noen andre vet om det.

Frid Hansen (1990), fagsjef ved Borgestadklinikken (et behandlings og kompetansesenter for rusavhengige i samarbeid med Blå Kors sør) sier;

”Den gjennomsnittelige rusmisbruker er deg og meg. Vi må slutte å tabubelegge og tåkelegge. Skammen og tabuene vår kultur møter dette med gjør det nesten umulig for barn å snakke om det de opplever når mor eller far drikker. I møte med disse barna møter vi skammens problem. Det de opplever blir hemmeligholdt og ikke gyldiggjort fordi det ikke snakkes om”
(<http://www.borgestadklinikken.no>).

Videre sier Frid Hansen at rusmisbruk i et familieperspektiv blir å fokusere på hvordan bruken av rusmidler kan virke forstyrrende inn på de oppgaver og funksjoner som skal ivaretas og opprettholdes i familien. Dette innebærer også hvordan den følelsesmessige relasjonen belastet og forstyrres ved bruk av rusmidler (ibid).

Barn som lever i rusfamilier har rett til å bli sett. Taushet og skamfølelse omgir ofte barns som vokser opp i et hjem preget av rus. Når dette pågår i hjemmet kan det føre til at barnet får store psykiske problemer. For behandlingsprogrammet i russektoren kan det være vanskelig å fange opp små barns problemområder når det er de voksne som kommer for å få behandling. Et rusmiddelproblem rammer ikke bare de voksne, men det rammer hele familien (ibid).

Barn som lever i misbrukerfamilien har forhøyet risikoen for en rekke problemer og symptomer, og dette kan være synlig allerede fra barna er små. Barn som lever i en verden der de har større risiko lever i en marginal situasjon. Eksponering for risiko øker sannsynligheten for at barn ledes inn i problemruter med negative utfall (Klefbeck og Ogden, 2003). Dette kan være angst, søvnproblemer, atferdsvansker, relasjonsvansker, sosialiseringsvansker, tvangstanker, angstlidelser, tristhet, konsentrasjonsproblemer, manglende utdanning, kriminalitet og rusproblemer (Hilde Evensen Holm, www.borgestadklinikken.no, 2008).

Som nevnt her kan barn og ungdom i utsatte oppvekstvilkår utvikle emosjonelle og sosiale vansker. Barn tilegner seg kunnskaper om den sosiale og fysiske verden fra den dag de blir født. I tillegg til dette lærer barn å forstå seg selv. Barn lærer dette gjennom sosiale samspill, og erfaringer fra relasjoner (von Tetzchner, 2003).

Vi vil nå gå inn på hva slags **selvbilde og selvfølelse** barn i vanskelige oppvekstvilkår kan ha. Selvbilde handler om hvordan man ser på seg selv. Selvfølelse dreier seg om å ha en følelse av at man er verdt noe. Von Tetzchner (2003) mener at barns selvbilde utvikles i gjensidighet med hvordan foreldrene oppfører seg mot det. Er mor og far omsorgsfulle mot barnet, vil barnet oppleve at det er verdt å ha omsorg for. Om foreldrene har urealistiske forventninger til barnet som barnet ikke kan fylle vil barnet oppleve at foreldrene er utilfredse med deres prestasjoner. Konsekvensene kan da bli at barnet utvikler lav selvfølelse og et dårlig selvbilde (ibid). Holmberg (1997) mener at den emosjonelle utviklingen er i nær sammenheng med hvordan man utvikler sin personlighet og sitt eget selvbilde. Personlighet skapes ut fra de tanker, følelser og atferd som er typisk for det enkelte mennesket. Flere forskere mener at personligheten kan utvikles gjennom arvelige faktorer og erfaringer med samspill fra omverdenen. Barn som har mange vonde tanker om det som skjer på hjemmebane kan vise dette gjennom sin personlighetsutvikling. Siden selvbilde og identitetsutviklingen er en viktig del av vår personlighet vil disse barna lettere utvikle et dårlig selvbilde.

Killèn (2004) fremhever foreldrenes oppfatning av barna som en viktig kilde til utvikling av et barns selvbilde og selvfølelse. Mange barn som vokser opp med foreldre som har et rusproblem opplever at de er til for foreldrene. De skal stille opp og fylle de kravene og forventningene som foreldrene stiller, og som ofte er langt over de oppgavene barn egentlig skal ta ansvar for. Noen barn kan føle at de kun har verdi når de oppfyller disse kravene. De kan på grunn av dette utvikle lav selvfølelse og et forvrengt selvbilde (ibid).

2.3.2 FAS og FAE

FAS og FAE er mulige konsekvenser et barn kan pådra seg dersom mor inntar mye alkohol under svangerskapet. I vårt utvalg har vi valgt å ikke bruke informanter som har FAS, men vi velger likevel å presentere dette. FAE er en mildere form for FAS og ikke like lett å påvise. Vi kan derfor ikke utelukke at noen av våre informanter har noen av disse effektene. *"Mondanaro(1988) hevder at rusmiddelavhengige kvinner*

med dårligst prognose som foreldre er de som benekter at deres misbruk under svangerskapet påvirker fosteret” (Killèn og Olofsson 2003, s. 106).

Føtalt alkoholsyndrom (FAS) er en medfødt tilstand som kommer av mors inntak av alkohol under svangerskapet. Når mor drikker alkohol og dette kommer inn i mors blod vil det etter hvert også gå inn i barnets blod. Det betyr at like mye alkohol som mor får i blodet, like mye får barnet i seg. Barnets organer er i stadig utvikling i de 9-månedene svangerskapet varer. Alkoholen vil ha en rekke skadevirkninger på disse organene, og den kan forhindre eller forskyve modningen av fosteret. Det kan se ut som det er en sammenheng mellom mors inntak av alkohol og skaden på fosteret. Det betyr at jo større alkoholinntaket er hos mor, jo større vil skadene bli på fosteret. Samtidig kan det faktisk skje at selv om mor drikker under svangerskapet kan hun føde et friskt barn. Man antar at det er samspillet mellom alkoholinntak og barnets sårbarhet som avgjør om barnet får mange av skadene ved FAS.

Symptomene på FAS kan være svært varierende. De fleste barn får problemer med hjernen og nervesystemet, mens andre sliter med, mens andre får lærevansker og språkproblemer. Fra disse er det en glidende overgang mot de barna som er mentalt tilbakestående. Så godt som alle organer i kroppen kan bli skadet, og barn som har fått FAS har et karakteristisk trekk i ansiktet, med misdannelser på øyne og ører. Også nyrer, hjertet, skjelett og muskler vil få misdannelser (Killèn og Olofsson, 2003).

Man kan også anvende andre diagnoser for å beskrive medfødte alkoholskader, blant annet føtal alkohol effekt (FAE). Dette er en mildere form for FAS og inneholder noen av de samme kriteriene. Samtidig er ARND (alcoholrelated neurodevelopmentel disorders) og ARBD (alcoholrelated birth defects) kriterier som tilhører FAE. De ulike diagnosene kan føre til livslange og alvorlige skader knyttet til barnets utvikling (Killèn og Olofsson 2003).

2.3.3 Barns skam over foreldrenes rusmisbruk

Dette avsnittet bygger på Frid Hansen (1990) sine fagartikler fra Borgestadklinikken, og er å finne på denne nettsiden:

<http://www.borgestadklinikken.no/borgestadklinikken/vedlegg/Rusmisbruk-i-et-familieperspektiv.pdf>

Det er mange barn som opplever skam og som tar med seg denne følelsen utenfor hjemmet. De vet hvordan det er å ha en mor eller far som oppfører seg annerledes og rart i forhold til andre foreldre. Det kan være at de oppfører seg uhøflig og klengete ovenfor andre personer og at de snøvler og snakker annerledes. De kunne plutselig forandre atferd, fra å være blid og glad til å bli aggressiv og kjeftete. Mange barn opplever hvor annerledes det er hjemme hos klassekamerater og lignende, men denne sammenligningen er ikke ofte merkbar før man begynner på skolen og de sosiale kontekstene blir større. Da merker man at interessen og iveren etter fra andre sine foreldre er mye større enn den er hjemme hos deg. Erkjennelsen av denne forskjellen får konsekvenser, fordi barn forstår at ting ikke er som de skal hjemme, men de vil ikke at noen skal vite. Dette medfører ulike handlingsstrategier for å unngå innsyn i det som foregår hjemme slik at ingen kan dømme sine foreldre. Flere barn har også sett hvordan foreldrene prøve å dekke over fyll, ved at mor for eksempel sier ringer fars arbeidsplass og sier at han ikke kommer på grunn av sykdom.

Barna får en spesiell form for ansvarsfølelse når de føler at foreldrene ikke strekker til og når de blir en helt annen person når de benytter seg av rusmidler. Dette medfører at barna føler at de må være hjemme og passe på huset og eventuelt mindre søsken. Man er kanskje også redd for å gå og legge seg fordi man er bekymret for hva foreldre kan finne på. For eksempel tanken på sigaretten ikke blir slukket, at ovnen er ikke skrudd av og lignende. Slike tanker kan helt klart bidra til at barnet ikke får den roen en bør ha når man går og legger seg. Noen føler at de må megle gjennom foreldrene. I de tilfeller hvor skilsmisse er aktuelt kan det være tøft å velge hvem man skal bo hos.

Dette viser at barns hverdag kan sies å være katastrofal og vanskelig, og at man blir utsatt for kriser. Dette forekommer fordi barnet opplever ting som de ikke kan unngå, og fordi barnet ikke har ferdigheter til selv å løse problemene. Konsekvensene vil i stor grad avhenge av hvor godt du bearbeider dine følelser – hvorvidt eller i hvor stor grad dette vil ha alvorlige senvirkninger. Det kan ofte være vanskelig med en følelsesmessig bearbeiding og dette kan ha en sammenheng med at tingene ofte blir bagatellisert og at det blir ofte som om hendelsen ikke har eksistert. Barnet får ingen mulighet til å dele tanker og følelser med andre mennesker, og i et utviklingsforløp ser man flere bevis på hvor viktig det er å sette navn på og få uttrykt følelsene sine. Den følelsesmessige fortolkningen hjelper til å sette situasjonen i en kontekst. Skjer ikke dette, vil de følelsesmessige reaksjonene bli usikre og ubestemmelige, noe som kan forandre personens handlingsmuligheter. Barn kan ofte føle at det som skjedde i går som usikkert. Fordi far sier at han ikke drakk, selv om barnet selv så at han drakk. Tilslutt vurderer du og lurer på din opplevelse av situasjonen. Var det slik at det ikke skjedde? Det føles ut som realiteten fordreies og at den tillegges en intensjonalitet som barnet ikke gjenkjenner som sin egen.

Selv om barn påføres skyld fordi mor eller far drikker, er det de færreste barn som opplever at det er deres skyld at mor eller far drikker. Ved at barn er nysgjerrige og utforskende i sin tilværelse, så prøver de å utforske sammenhengen i det som skjer. De vil faktisk påta seg et ansvar for å redusere problemene. Dette gjelder ikke minst problemene som mor eller far har med rusmidler, og de vil med dette prøve å forandre sine foreldre til og ikke å drikke. Barn får derfor altfor store ansvarsområder som ligger langt utenfor deres mestringsevne. Når de skal løse noen som ligger så langt utenfor deres rekkevidde og utenfor egen kontroll, så blir oppgaven der nest umulig å løse. Veldig mange av barns løsningsforslag er å holde seg unna og være minst mulig til bry, samt holde det i orden i hjemmet med å gjøre det vanlige husarbeidet. Når foreldrene er edrue og ulykkelig prøver flere av barna å trøste og være der for dem, passe på mindre søsken, lage mat og holde orden i hjemmet. Senere utpå dagen hjelper de til for at mor og far skal få kommet seg ut av sengen og på jobb. Flere barna har prøvd ulike strategier, helle ut brennevinet og forsøkt å aktivisere foreldrene

uten særlig hell. Barn påtar seg flere roller, noen blir den store helten i familien, noen maskotter, noen syndebukker og andre blir det fortapte barnet. Ut ifra det Frid Hansen har kommet fram til er det ikke verken det ene eller det andre. Man kan se at løsningsstrategiene varierer, men uansett hva det er som er forsøkt sitter de fleste igjen med at ingenting virker, og at man rett og slett føler seg udugelig og til ingen nytte.

Frid Hansen mener at det ikke er naturlig å snakke om rusproblematikken, og at det i mange tilfeller er andre grunner til at barn blir henvist til andre hjelpeapparatet. Det kan for eksempel være lese- og skrivevansker, konsentrasjonsvansker og anoreksi. Hun mener at i vår kulturen gjemmer man problemet og hun mener derfor at rusrelaterte problemer må settes på dagsorden når barn strever. Hun mener også at det ikke er inntaket som er problemet, men det er de atferdsmessige konsekvensene som er forstyrrende for barna. Vi snakker om skammens problematikk sier Frid Hansen.

Foreldrenes rusproblem og samspillet med foreldrene og barnet er ofte skjult for omverdenen. De tilfellene det er enklest å observere det er når mor og barn er lagt inn sammen på en institusjon for rusmiddelavhengige og eventuelt på mødreheim. I noen tilfeller kan også helsesøster avsløre hva som skjer i hjemmet.

2.3.4 Utviklingsperspektivet

Vi presenterer utviklingsperspektivet fordi vi ønsker å nevne de ulike stadiene i utviklingsforløpet, samtidig som vi vil belyse hva som er forventet av barns kognitive, motoriske og atferdsmessige utvikling. På denne måten vil det være enklere og senere i prosjektet beskrive hvorfor det er grunn til bekymring hvis disse kriteriene for *forventet læring* ikke blir opprettholdt.

Hva som karakteriserer utviklingsforløpet kan beskrives som kvantitative og kvalitative forandringer. De kvantitative forandringer sier noe om utviklingen på det fysiske og intellektuelle området, men vi kan også i disse områdene finne beskrivelser av mer kvalitative forandringer. Eksempler på dette kan være forandringer i kroppens

form eller i måten å tenke på fra småbarnsalder til skolealder. Vektleggingen av kvantitative eller kvalitative forandringer kan ofte ses i sammenheng med hvordan man betrakter utviklingsforløpet, om det er kontinuerlig eller diskontinuerlig. Enkelte teoretikere hevder at utviklingen oftest forløper gradvis og kontinuerlig uten plutselige og dramatiske forandringer på bestemte alderstrinn. Andre vil kanskje mene at utviklingen foregår på bestemte stadier, og den vil da karakteriseres som diskontinuerlig. Jean Piagets teorier bygger på denne stadietenkningen, at hvert enkelt stadium i utviklingen er kvalitativt forskjellige fra det forrige, og hver enkelt har sitt eget særpreg (Evenshaug og Hallen, 1993). Når man beskriver de ulike teoriene for stadietenkning kan også H. Erikson sin teori benyttes, men vi har her valgt å støtte oss til Piagets teorier.

Enkelte vil hevde at overgang fra et stadium til et annet kan skje gjennom en krisebetont prosess, og man snakker her om kritiske faser i utviklingen. Derfor er det viktig at man i disse utviklingsfasene har visse erfaringer av særlig betydning. Hvis man mangler disse erfaringene, blir utviklingen hemmet og de ugunstige virkningene blir meget vanskelig å rette opp (Jf. Erik H. Erikson teori i Evenshaug og Hallen, 1993).

Piaget deler utviklingen inn i 4 stadier som er kjennetegnet ved kvalitative forskjellige funksjonsmåter. Hver av disse funksjonsmåtene er med på å bygge opp strukturen for det Piaget mener er nødvendig for å utføre de kognitive oppgavene barn og ungdom har på de ulike stadiene (von Tetzchner, 2003). ”Stadiene er kjennetegnet ved den funksjonen barn oppnår i løpet av stadiene, ikke den kompetansen de har når de går inn i dem” (ibid, s. 31).

Piaget kaller den gradvise utviklingsprosessen innenfor et stadium for horisontal forskyving. Det som skjer innenfor et stadium er stadig flere forhold som blir omfattet av den nye måten å tenke på. Han kaller overgangen fra et stadium til et annet for vertikal forskyvning (ibid).

I von Tetzchner (2003) fremhever og forklarer Piaget sine fire stadier. Vi belyser alle stadiene, men vi vektlegger de to siste stadiene mer, fordi det ofte er i skolealder at de overnevnte vanskene barn kan utvikle blir mer synlige.

1) Det sensomotoriske stadiet (0-2 år)

På dette stadiet vil barn danne seg forestillinger og sensomotoriske skjemaer, det vil si skjemaer basert på persepsjon og ytre handlinger.

2) Det preoperasjonelle stadiet (2-7 år):

Dette stadiet danner overgangen fra sensomotorisk til operasjonell tenkning. Den er kjennetegnet ved økt løsrivelse fra den umiddelbare situasjonen og videreutvikling av sensomotoriske og symbolske skjemaer. Piaget kaller stadiet preoperasjonelt fordi tenkningen i dette stadiet er begynnelsen på løsrivelse fra handling. Dette stadiet bærer preg av barnas umiddelbare oppfatning av situasjonen: barna tenker det de ser.

3) Det konkret-operasjonelle stadiet (7-11 år)

I det konkret-operasjonelle stadiet viser barn evnen til å utføre logiske operasjoner på tankeinnholdet, og det er etableringen av operasjonene som skiller den kognitive strukturen som blir dannet i de to foregående fasene. Piaget beskrivelse av barns problemløsning i dette stadiet er mer preget av hva barn kan enn hva de ikke kan. Mange kognitive ferdigheter kommer til syne i dette stadiet, og evnen til å ta andres perspektiv og ta vare på andre mennesker øker. Når barn kommer i dette stadiet, blir tenkningen deres helt frigjort fra spesifikke objekter og erfaringer og når et felles kognitivt nivå.

4) Det formelt-operasjonelle stadiet (11 + år)

Når barn er i 11-årsalderen begynner de å få en voksen måte å tenke på, og i følge Piaget har de i 15-årsalderen tilegnet seg et stabilt system for formelle tankeoperasjoner. Dette stadiet er preget av en ny evne til å kombinere ulike forhold, og evnen til å relasjonstenke og klassifisere blir nå forent. Man kan nå utføre de ulike

operasjonene på en abstrakt og hypotetisk måte. Ungdommer på dette stadiet implementerer resonneringsevnen. Ifølge Piaget blir tenkningen mer avansert også etter 15-årsalderen, men det er bare økt kunnskap som ligger til grunn for den senere utviklingen, ikke kvalitative endringer i den kognitive strukturen. Tilsvarende skyldes feil beslutninger hos voksne manglende kunnskap, ikke utilstrekkelig logisk struktur.

I disse utviklingstadiene møter vi visse formelle kriterier, og de må være kjennetegnet ved at et barn når en bestemt kompetanse som er kvalitativt forskjellige fra kompetanse de viste tidligere. Det må være en rask og markert overgang fra et stadium til et annet, og det må være endringer i flere aspekter ved barns atferd. Piaget mener man må se kognitiv utviklingen som en prosess der biologiske forhold og erfaringer virker sammen. Det betyr at det er en sammenheng mellom det som foregår i hjemmet og barns kognitive utvikling og evne til å ta inn over seg ny kunnskap og samtidig mestre å lagre den (ibid).

Alle barn er forskjellige. Noen barn stiller allerede fra fødselen av krav til sine foreldre, mens noen er mer sensitive og sårbare enn andre. Faktorer som for tidlig fødsel, lav fødselsvekt, alkohol og annet rusmisbruk i svangerskapet representerer risikofaktorer for barnets utvikling (Killèn og Olofsson, 2003).

Omsorgsgivers uforutsigbare personlighet skaper en livssituasjon som gjør at barnet har en konstant bekymring og angst for det forutsigbare uforutsigbare. Når barnet lever med denne angsten og bekymringen, vil barnet automatisk observerer andre voksne for å tolke deres oppførsel og være i forkant. De bruker kreftene sine til å være bekymret, og dette vil ofte ha en sammenheng med at man mister noe av den kognitive utviklingen og har vansker med å følge Piaget's stadietenkning. Barnet bruker mer tid på atferd hvor man bruker sine krefter på å gi de voksne omsorg, mens de selv får veldig lite tilbake (ibid).

2.3.5 Tilknytning

Den viktigste oppgaven i et foreldre/barn forhold er å etablere en trygg tilknytning, og etter hvert vil det også bli viktig med kontroll og grensesetting. Evenshaug og Hallen (1993) sier i sin bok at gruppen med uengasjerte foreldre, og foreldre som er ettergivende, autoritære og autoritative putter man i kategorien avvisende – forsømmende. *”Ulike barn stiller ulike krav til foreldrene. Noen er mer sårbare og krevende enn andre. Det gjelder i aller høyeste grad barn av rusmiddelbrukere”* (Killèn og Olofsson, 2003, s. 82).

Tilknytning er viktig for alle barn, ikke bare barn av rusmisbrukere. Tilknytning er barnets evne til å forstå verden, selv å gjøre seg forstått og til å bli trygg på omgivelsene rundt seg. Vi vil belyse dette med teorier fra Ainsworth og Bowlby. Når man snakker om tilknytning snakker man om å forstå barns helt tidlige utvikling og barns følelsesmessige kontakt med omsorgspersonene (Smith og Ulvund, 2004). Tilknytning kan også komme til syne ved at omsorgspersonene viser seg som en trygg base. Den trygge basen gjør at barna lettere tør å utforske omgivelsene fordi vet at de har sin trygge base i umiddelbar nærhet.

”Attachment behaviour is conceived as any form of behaviour that results in a person attaining or retaining proximity to some other differentiated and preferred individual. So long as the attachment figure remains accessible and responsive the behaviour may consist of little more than checking by eye or ear on the whereabouts of the figure and exchanging occasional glances and greetings,” (Bowlby, 1980, s.39).

Videre sier Bowlby at: *“Not only must an attachment figure be accessible but he, or she, must be willing to respond in an appropriate way in regard to someone who is afraid”*, (Bowlby, 1973, s.234). Bowlby snakker her om tilknytning mellom barn og omsorgspersoner. Bowlby sier at alle barn knytter seg til sine omsorgsgivere, uansett hvordan de blir behandlet. Barnet søker blikkontakt med sine nærpersoner og sjekker at de er i nærheten når barnet utforsker omverdenen. Han fremhever viktigheten av at

omsorgspersonen må være tilgjengelig for barnet, både fysisk og emosjonelt, for at tilknytningen skal kunne karakteriseres som god.

Når foreldrene gir en sensitiv respons på det barnet gjør vil dette i ulike samspillsituasjoner skape en trygghet hos barnet. En trygghet som er viktig for videre utvikling og utforskning. Barn som opplever at foreldre ikke er sensitive vil utvikle ulike uttrykke tilknytninger. ”*Mennesker som ikke hadde hatt en kontinuerlig form for morsomsorg i spedbarnsalderen, ville senere bli preget av overfladiske sosiale relasjoner*” (Smith og Ulvund, 2004, s. 256)

Tilknytningsatferd vil ikke alltid la seg observere i enhver situasjon, men den kommer særlig til syne i situasjoner der barnet opplever seg en utrygghet. Bowlby sier at en oppsummering av resultater fra tidligere forskning viser at negative konsekvenser kunne bestå i utviklingen av en følelsesladd og psykopatisk karakter.

”*Tilknytningssystemet oppfattes å være biologisk forankret*” (Killèn og Olofsson, 2003, s. 80). Det betyr at man blir født med et atferdsrepertoar som er karakteristisk for menneske. Et eksempel er at etter hvert som barnet utvikler seg fysisk vil det lære seg å krabbe og strekke seg mot omsorgspersonene. ”*Tilknytningsatferd regulerer nærhet og distanse til omsorgspersonene*” (ibid, s. 80).

Bowlby har også en hypotese om barn av foreldre som er rusmisbrukere. Ikke bare er tilknytningssystemet biologisk forankret, men det er også forankret i nevrofysiologiske prosesser. Parallelt med tilknytningsprosessen og på grunnlag av de erfaringene barnet opparbeider seg vil det utvikle en indre arbeidsmodell. En indre arbeidsmodell forteller noen om oppfatningen av seg selv og av hva det kan forvente seg av dem og av relasjoner med omsorgspersoner.

Barn av foreldre som er rusmisbrukere vil lettere oppleve en tilknytningsforstyrrelse og en konsekvens for utviklingen (Smith og Ulvund, 2004). Ulike tilknytningsvansker hos barn er beskrevet i manualen for mentale forstyrrelser, DSM-IV (American Psychiatric Association 1994), og i den internasjonale klassifisering av sykdommer(ICD-10), som kommer ut i regi av Verdens helseorganisasjon. Begge

disse diagnosesystemene refererer til vedvarende forstyrrelser i barns sosiale relasjoner. Dette kan enten være forstyrrelser der det er snakk om ambivalens til voksne personer og manglende evne til å skille mellom kjente og ukjente. ICD-10-systemet er basert på at barnet må vise forstyrrelser i sosiale relasjoner til mer enn en voksen. På bakgrunn av kliniske erfaringer har Zeanah og medarbeidere utdypet 5 forskjellige kriterier og former for utviklingsforstyrrelser (Smith og Ulvund, 2004):

- 1) **Manglende tilknytning:** Barnet har i dette tilfellet ikke etablert tilknytning til noen.
- 2) **Manglende diskriminering i tilknytning:** Barn med manglende diskriminering søker ofte trøst hos tilfeldige personer.
- 3) **Hemmet tilknytning:** Barnet viser overdreven klenging på omsorgspersonen.
- 4) **Aggressiv tilknytning:** Barnet viser aggresjon mot tilknytningspersonene ut over det som er vanlig i forbindelse med frustrasjon.
- 5) **Rolleombytting i tilknytning:** Barn som viser overdreven bekymring for omsorgspersonene, eller som opptrer ”oppdragende” eller ”straffende” overfor dem.

Det er viktig å skille mellom tilknytningsforstyrrelser som et symptom på vansker i relasjon til andre mennesker og tilknytningsforstyrrelser som en risikofaktor for utvikling av andre former for vansker på senere tidspunkt. Dersom barn viser tidlige tegn på tilknytningsforstyrrelser, vil de bli mer sårbare for uheldig miljøpåvirkning. Barn av foreldre med psykiatriske forstyrrelser har en høyere risiko for å utvikle andre former for vansker. ”De kan ha en arvelig betinget sårbarhet og vil ofte vokse opp under psykososialt uheldige forhold ved at foreldrene for eksempel er lite psykologisk tilgjengelige” (ibid, s. 20). Gjennom ulike tilknytningsteorier kan vi lettere forstå barna og hvordan et barn forsøker å forstå seg selv, den voksne verden og sin egen rolle i den. Barn av rusmisbrukere befinner seg ofte i truende situasjoner omringet av utilgjengelige og uforutsigbare voksne.

Å bli født inn i et hjem der mor og/eller far er rusmisbrukere vil skape en belastet psykososial livssituasjon. Noen er rusmiddelavhengige og født med abstinenssymptomer, mens andre er født for tidlig og har lav fødselsvekt. Disse skadene vanskeliggjør det videre samspillet. Det er vanskelig å etablere et samspill med barn som har abstinenser og som ligger og skjelver og er urolige.

Samspillet med mor gir barnet en oppfatning av seg selv og mor, og hva det kan forvente seg av andre. Denne oppfatningen skaper et tilknytningsmønster for barnet. Barn som opplever at deres behov ikke blir dekket, forventer og alltid bli behandlet på den måten. Istedenfor å forvente at foreldrene skal dukke opp ved eventuelle farer er det foreldrene selv som er selve faren og som barna prøver å beskytte seg mot.

2.3.6 Foreldrerollen

Familien har en enestående stilling i samfunnet vårt. Det er den naturligste kilden til støtte og forståelse, den som mange av oss tyr til når vi er i vanskeligheter, men den er også arenaen der vi opplever våre største problemer. Alle familier har problemer, og alle familier har måter og hankses med problemene på (Hoff, 1986). Når folk flest har et problem, enten økonomisk eller personlig, er det vanlig å snu seg til familien og ofte foreldrene for råd og støtte. Dette betegner et godt foreldreskap for oss. De fleste har en formening om hva et godt nok foreldreskap er for noe, men vi har allikevel valgt å utdype det.

Foreldreskapet er en prosess der foreldrene engasjerer seg i barnet og gir barnet fysisk og følelsesmessig omsorg, næring og beskyttelse. At man understøtter utviklingen av barnets evne til å regulere sine følelser. Det handler om å hjelpe barnet til å vite hva det føler og til å sette ord på det. At barn får utforske, mestre, prøve og feile, og at man som voksen anerkjenner de ulike følelsene barna får i de ulike situasjonene. Barn trenger å bli sett og anerkjent. Bae (1996) beskriver anerkjennelse som en væremåte som viser en grunnleggende holdning av respekt og likeverd. Barn som blir anerkjent får et godt grunnlag for en god selvtilit og et godt selvbylde. Konsekvent grensesetting er også viktig i et barns liv. Dette gjør det til at barna får en trygg og

forutsigbar hverdag. Når reglene er de samme hver dag og man har en følelse av oversikt og kontroll på sin egen hverdag. Samtidig er det viktig å være autoritativ, det vil si at man setter grenser uten å avvise, men man må samtidig hjelpe barn til å utforske verden, det er deres måte å lære på (Killèn, 2007).

Som nevnt ser de fleste av oss på familien og foreldre som en trygghet og en base for samhold og fellesskap. Vi har likevel valgt å presentere foreldrerollen som en risikofaktor, fordi vi ser at når foreldre har et rusmisbruk, blir rusen det viktigste for dem, og ikke barna. Vi vil nå gå inn på ulike funksjoner foreldre skal fylle for å sikre barn en god oppvekst, for å sette fokus på hva barn i hjem der mor og/eller far har et rusmisbruk kan gå glipp av.

Hva slags foreldrefunksjoner gir barn en trygg og god oppvekst, som bidrar til at de selv kan utvikle seg adekvat og utnytte sitt potensiale? Hva fører det til når en forelder ikke oppfyller disse funksjonene? Kan det komme til å ramme barnets innsats og dets pågangsmot på skolen? Kan det føre til sosiale vansker? Dette tenker vi å gå litt nærmere inn på. Killèn (2004) oppgir syv foreldrefunksjoner som skal sikre barn en trygg og god oppvekst, som gir dem trygghet, stabilitet, forutsigbarhet og mulighet for utvikling.

Evnen til å oppfatte barnet realistisk: Killèn (2004, s.188) mener at *“Hvordan vi oppfatter våre barn får store konsekvenser for våre holdninger og vår atferd overfor barna”*. Å vokse opp i et hjem der man blir oppfattet som annerledes enn det man egentlig er, kan føles forvirrende. Enten kan foreldrene tillegge barna flere positive egenskaper de ikke har, og dermed forvente for mye av dem. Dette kan også slå andre veien. Foreldre kan se sine barn som dumme, late, eller ubrukelige og å vokse opp i denne tro vil kanskje føre til at du føler deg slik.

Evnen til empati med barnet: Empati dreier seg om å kunne sette seg inn i en annen persons tanker og livsverden. I en foreldre – barn relasjon vil dette si at foreldrene ser at barnet deres kan tenke og oppfatte på en annen måte enn foreldrene gjør selv, og at de da klarer å forstå hvorfor barnet gjør som det gjør. Uten empati er det vanskelig å

opprettholde en god relasjon. Alle mennesker trenger å bli sett og forstått, og dersom man ikke blir det hjemme, er det vanskelig for et barn å utvikle denne evnen selv. Dersom en forelder mangler denne evnen vil det føre til at de ikke klarer å være sensitive overfor barnets behov og å gi respons på det barnet sier og gjør.

Evnen til å prioritere barnets mest grunnleggende behov fremfor egne: Dette dreier seg om evnen til å oppfylle de utviklingsmessige behov som barn har på hvert alder- og utviklingstrinn.. Å være en god forelder innebærer at man oppfyller disse behovene for barnet sitt selv om man kanskje selv har behov for noe helt annet. For foreldre med rusproblemer kan dette være et stort problem i det daglige liv. Skal man bruke de siste pengene på å skaffe seg alkohol, eller skal barnet få tette støvler til bruk i barnehagen?

Evnen til å bære egen smerte og aggresjon uten å måtte avreagere på barnet: En viss grad av evne til å tolerere konflikter og frustrasjoner er avgjørende i foreldrerollen. Barn vil alltid frustrere sine foreldre og det er krevende å være foreldre. Det vi her diskuterer er hvordan man takler personlig motgang og vanskeligheter uten å la det gå utover barnet. Det er selvfølgelig umulig å ikke la sitt eget personlige liv påvirke den omsorgen man gir barnet. Det er ikke mulig og alltid gjøre alt rett, og det er heller ikke målet. Dersom man stadig vekk avreagerer på barnet når noe går galt, kan dette få konsekvenser for et barns trygghet og trivsel i hverdagen.

Evnen til realistiske forventninger om de behov hos voksne som barnet kan dekke: Mange foreldre i omsorgssviktssituasjoner har forventninger til barnet om at det skal dekke behov hos foreldrene som barnet ikke er i stand til. Dette kan være omsorg, støtte, samtaler og lignende. Et barn skal ikke belemres med en voksens problemer og sorg på den måten at barnet fungerer som en støtte for den voksne. I kjærlige og normalfungerende familier er dette omvendt, foreldrene skal støtte og ha omsorg for sitt barn. Når barn blir pålagt ansvar og forventninger som de ikke er i stand til å utføre vil dette kunne føre til at barnet føler at det ikke strekker til og ikke er bra nok.

Evnen til realistiske forventninger til barnets mestring: Man kan enten ha for høye, for lave eller adekvate forventninger til et barn. Dersom man har for høye kan dette føre til at barnet får en følelse av ikke å strekke til, fordi forventningene det møter er langt utenfor barnets faktiske egenskaper. Om en mor eller far har visse forventninger til sitt barn, som barnet ikke klarer å innfri kan dette utløse sinne og frustrasjoner hos foreldrene. Familier i omsorgssviktssituasjoner reagerer da kanskje ikke på riktig måte, og i tillegg til å føle at det ikke strekker til, kan barnet oppleve å bli avvist og straffet. For lave forventninger kan gå utover stimuleringen barnet får, og det igjen kan føre til stagnasjon i den kognitive, sosiale eller fysiske utviklingen.

Evnen til å engasjere seg positivt i samspill med barnet: Det har avgjørende betydning for et barns utvikling at det blir stimulert positivt gjennom lek, læring, sorg og glede. Denne oppgaven er foreldrenes. At foreldrene trives i samspill med sine barn, responderer, stimulerer, utfordrer og støtter er viktig for at et barn skal utvikle seg på en god måte.

(Killèn, 2004) fremhever to ulike mønstre med hensyn til overgreps- og vanskjøltselsfamilier sitt engasjement i barnet: negativt engasjement eller manglende engasjement. Negativt engasjement betegnes gjennom avvisende, kritiserende, straffende og invaderende ord og handlinger. Manglende engasjement vil si at foreldrene ikke engasjerer seg i barnet i det hele tatt. Barnet kan få mat og drikke, men ikke omsorg, kjærlighet, grenser og stimuli (ibid).

Hva er så godt nok foreldreskap og godt nok samspill? Hva er det noen foreldre gjør som fører til at barna deres vokser opp trygge, omsorgsfulle og i stand til å utvikle sitt potensiale? Nyere spedbarns- og samspillsforskning viser at tidlig samspill mellom foreldre og barn har noe å si for barnets utvikling. *“Barns alder når tidlige uheldige erfaringer setter inn, og varigheten av erfaringene er viktige faktorer når det gjelder hvor langvarige virkningene vil bli”* (Rye, 2005, s.28).

Rye sier at jo tidligere de negative erfaringene starter, og hvor lenge de varer, har noe å si for hvordan barnet utvikler grunnleggende psykologiske forutsetninger. Barn som

vokser opp i hjem som er trygge, stabile og omsorgsfulle ser ut til å utvikle en psykologisk beskyttelse mot stress og andre negative emosjonelle påvirkninger (ibid). Barn som derimot vokser opp i utrygge og ustabile hjem er mer utsatt for tilpasningsproblemer når de møter på ulike vanskeligheter livet gjennom.

Veldokumenterte risikofaktorer for negativ psykososial utvikling er blant annet dårlig kontakt og samspill med foreldrene, fattigdom, trange boforhold og konflikter mellom foreldrene. Ofte er disse kombinert med hverandre og da utsettes naturlig nok barn for enda større negative samspillsmønstre. Kvantiteten og kvaliteten av stimulerende samspill mellom omsorgsgiver og barnet de tre første årene av livet spiller den største rollen i å bestemme barnets emosjonelle utvikling, læringspotensial og funksjonsnivå som voksen (Killèn, 2003). Dette innebærer med andre ord at de tre første leveårene har mye å si for hvordan et barn senere utvikler seg.

Så hva er et stimulerende samspill? Og hva kan ødelegge dette?

Når det kommer til samspill med sped- og småbarn er det ikke mulig for en mor eller far å alltid gjøre det rette. Det er heller ikke snakk om at man skal være perfekt, for det er ikke menneskelig. Det dreier seg om å være engasjert i barnet, følge barnets initiativ og utvikle den tidlige leken mellom barn og forelder.

2.3.7 Omsorgssvikt og konsekvenser for omsorgssvikt

Omsorgssvikt er et stort og vidt begrep som favner over mange ulike typer svikt fra omsorgsgiver. Omsorgssvikt dreier seg om lidelser, mangler og savn hos et stort antall forsvarsløse barn (Killèn, 2004). Kempe (1979) i Killen (2004, s. 35) sier at: *“Med omsorgssvikt forstår vi at foreldre eller de som har omsorgen for barnet påfører det fysisk eller psykisk skade eller forsømmer det så alvorlig at barnet fysiske og/eller psykiske helse er i fare.”*

For vårt prosjekt og for oss blir det viktig å redegjøre for omsorgssvikt, fordi vi mener at barn som vokser opp i hjem der mor eller far har et rusproblem står i fare for å bli utsatt for omsorgssvikt.

Killèn (2004) differensierer mellom fire former for omsorgssvikt:

1. Barn som blir utsatt for vanskjøtsel
2. Barn som blir utsatt for fysiske overgrep
3. Barn som blir utsatt for psykiske overgrep
4. Barn som blir utsatt for seksuelle overgrep

Disse formene er som regel kombinert, det er sjelden man bare er rammet av en form for omsorgssvikt når man først rammes. Et barn som utsettes for seksuelle overgrep vil også leve under et enormt psykisk press, og slik være utsatt for to av disse kategoriene. Et barn som lever under vanskjøtsel og blir ignorert vil vi også mene at barnet lever under den kategorien som omhandler psykiske overgrep. Vi ser ikke at seksuelle overgrep er spesielt relevant for denne oppgaven og velger derfor å ikke utdype dette noe mer. Men selvfølgelig kan det skje at barn som vokser opp i et rusmisbrukerhjem også blir utsatt for seksuelle overgrep. De tre andre kategoriene går vi inn på for å fremheve at om man lever i et hjem der mor og/eller far har et rusmiddelproblem kan man bli rammet av alle typene omsorgssvikt.

Vi vil kort presentere de ulike kategoriene nærmere.

Barn som blir utsatt for vanskjøtsel: I denne kategorien finner vi omsorgsgivere som ikke er følelsesmessig engasjert i barnet. Vanskjøtsel, den vanligste formen for omsorgssvikt, påvirker barnets utvikling på mange områder, men kan oppfattes som mindre dramatisk. Likevel, den er en alvorlig trussel mot barns kognitive, følelsesmessige, sosiale og adferdsmessige utvikling.

Det kan være mange og tydelige ytre tegn på at et barn blir utsatt for vanskjøtsel, noe som vil være mulig for omgivelsene å oppdage. Det kan være bleieutslett, at barnet er tynt og apatisk, barnet kan være skittent, ustelt og lukte vondt. Barnet sin gråt blir ignorert eller skaper reaksjoner med aggresjon, og slik lærer barnet at det ikke oppnår kontakt uansett hva det gjør. En slik alvorlig vanskjøtsel kan føre til stagnasjon og

dårlig utvikling på de fleste områder Manglende respondering og understimulering fører til forsinket psykomotorisk utvikling, språkutvikling og dårlig kontaktevne (Killèn, 2004).

Barn som blir utsatt for fysiske overgrep: Denne kategorien omfatter barn som blir skadet enten ved aktiv handling fra en omsorgsgiver, eller ved manglende tilsyn. Slike skader kommer til syne gjennom blåmerker og sår, ofte steder på kroppen som folk flest ikke ser. Dersom disse merkene blir oppdaget skaper det harme og reaksjoner blant naboer, øvrig familie og lærere, og sakene blir som regel tatt tak i. Barnet blir fjernet fra hjemmet, og fra volden. Men hva med de psykiske sårene? Blir disse sett og tatt hånd om? Her viser det igjen at dersom man blir utsatt for en type omsorgssvikt - så kan man automatisk bli utsatt for en annen. Barnet kan leve videre i angst for at det skal komme nye overgrep, og det kan bli krevende for barnet å åpne seg og ha tillit til andre mennesker igjen (Killèn, 2004).

Barn som blir utsatt for psykiske overgrep: Psykiske overgrep kan være vanskelig å definere, men Killen (2004) definerer det kort som en kronisk holdning eller handling hos foreldre eller annen omsorgsgiver, som er ødeleggende for, eller forhindrer utviklingen av et positivt selvilde hos barnet. Barnet lever i en stadig frykt og angst for om foreldrene vil være i stand til å ta vare på, og beskytte både seg selv og barnet.

For at man skal kunne kalle det psykiske overgrep er det noe som skjer over tid. Om en mor eller far en gang svarer kort eller irritert, og barnet føler seg misforstått og såret, kvalifiserer det ikke til et psykisk overgrep. For at det skal være psykisk overgrep må det være et vedvarende og kronisk tilfelle som rammer barnet ofte og igjen og igjen.

Killen (2004) har delt denne kategorien inn i flere underkategorier, men vi skal bare gå inn på en av dem;

Barn av foreldre med rusmiddelproblemer lever i en situasjon der deres behov og ønsker ikke er viktigst for deres omsorgsgivere. Disse barna utsettes for angstfylte og

utstabile situasjoner som det er umulig for dem å forstå og forutse. Disse barna lever med voksne som knapt kan ta vare på seg selv, og langt mindre kan ta vare på barna. Det vil selvfølgelig være variasjoner innenfor disse familiene også, slik det er innad i alle familier. Noen barn merker kanskje ikke at mamma drikker to flasker vin hver kveld, før de blir store nok til å vite at det ikke er slik det skal være. Hos andre er det konstant redsel fordi mor eller far stort sett alltid er påvirket av rus, og hverdagen er preget av krangel, vold og angst. Killèn (2004, s. 48) fremhever at det *“går en rekke stressfaktorer hånd i hånd med omfattende rusbruk”*.

Dette kan være økonomiske problemer, boligproblemer og sosiale problemer. For en forelder med et tungt misbruk, vil det viktigste være å skaffe seg alkohol, narkotika eller de pillene man trenger for å komme gjennom dagen. At barnet deres trenger nye, tette støvler og kanskje skal være med på skoleutflukt som koster 70 kroner, blir nedprioritert og er ikke viktig for foreldrene.

Killèn (2004) fremhever en undersøkelse av Lerner (1986) som fant at mellom 75 % og 90 % av saker vedrørende omsorgssvikt overfor barn har tilknytning til alkoholbruk. Å leve med at en av, eller begge foreldrene har et rusproblem vil kunne føre til en hverdag preget av ustabile forhold, uforutsigbarhet og angst for barnet. Man kan aldri vite når man finner mor bevisstløs på sofaen, eller når far kan komme hjem og er rasende fordi han ikke finner penger til mer øl. Å ha en slik hverdag kan føre til redde, utrygge og sviktede barn. De lærer seg å oppføre seg slik at de er minst mulig til bry for foreldrene sine, og å tilpasse seg selv og sine behov etter foreldrene sitt humør. At dette er en stor psykisk påkjenning for et barn sier seg selv.

Foreldre med et stort rusmisbruk kan også være vanskelige å forholde seg til når det kommer til deres egne overlevelsesstrategier. Rusmisbrukere benekter i stor grad sitt eget misbruk. Å være barn og leve med disse benektelsesstrategiene kan være ekstremt krevende. Når far eller mor nekter for at de har et problem, og kanskje til og med påstår at det er barnet som dikter det opp, kan føre til at barnet mister fotfeste i verden. Da blir det ekstremt vanskelig å vite hva som faktisk har skjedd og ikke, og verden blir vanskelig å forstå. Det hele kan føre til at barnet skylder på seg selv.

Man har lenge vært klar over at omsorgssvikt kan få uheldige konsekvenser for barn. Nå finnes det en rekke undersøkelser som understreker dette. Killèn (2004) viser til Felliti med flere (2001) som undersøkte de medisinske konsekvensene av psykiske, fysiske og seksuelle overgrep og av å ha vært utsatt for omsorgsgiveres rusmiddelbruk. Han fant at barn som hadde vært utsatt for disse hadde *“Økt risiko for en rekke medisinske tilstander, som iskemisk hjertelidelse, kreft, slag, kronisk bronkitt, emfysem, sukkersyke og hepatitt”* (ibid, s.64).

Dette viser til de fysiske følgene et barn kan få av å bli utsatt for omsorgssvikt. Det er også andre, like viktig aspekt ved omsorgssvikt, nemlig de følelsesmessige sårene og tapene som barna får.

Omsorgssvikt kan føre til at barn mister barndommen sin. De tar på seg ansvar som de ikke er modne for, dette gjelder både praktiske oppgaver som handling, passe på at småsøsken har klær og niste. Generelt kan vi si at de må ta de voksnes ansvar. Det kan også forekomme at de blir vitne til vold mellom familiemedlemmer, og de kan selv bli utsatt for det. I tillegg føler de fleste barn et ansvar og en lojalitet overfor sine foreldre, og de vil ikke fortelle hva som skjer hjemme til noen andre. De blir da tynget med en hemmelighet som er vond og vanskelig, og de kan ikke engang fortelle sin bestevenn hva som foregår hjemme. Det kan til og med bli vanskelig å ha en bestevenn, fordi man ikke kan dele det man tenker mest på (Follerås, 1990). *”Utover i puberteten og ungdomsalderen blir viktigheten av å ha en bestevenn eller venninne større, og livslange vennskap dannes”* (Dyregrov 2007, s.75). Det er denne perioden man utvikler fellesskap, trygghet og egen identitet, samt nærhet til andre. Om man ikke kan dele sine bekymringer og frustrasjoner med sin nærmeste venn kan det bli vanskelig å utvikle denne tryggheten og skaffe seg livslange vennskap.

Omsorgssvikt er alvorlig og kan prege barn resten av livet. Det er derfor av stor viktighet at barnehage og skole bruker sin opplysningsplikt til barnevernet når de har mistanke om dette. Vi kommer nærmere inn på opplysningsplikten i punkt 2.3.10 om barnevern.

2.3.8 Problematferd og skole

Alle barn har rett og plikt til opplæring. § 2-1 i opplæringsloven sier følgende:

Rett og plikt til grunnskoleopplæring: Barn og unge har plikt til grunnskoleopplæring, og rett til ein offentlig grunnskoleopplæring i samsvar med denne lova og tilhøyrande forskrifter. Plikten kan ivaretakast gjennom offentlig grunnskoleopplæring eller gjennom anna, tilsvarende opplæring

(www.lovdata.no)

Et barn eksisterer ikke isolert fra sine omgivelser. Miljøet er en veldig viktig faktor for utvikling, og opplæringen på skolen er en sentral miljøbetingelse i barnets utvikling (Holmberg, 1997). Skolen bør legge til rette for barnet slik at man får erfaringer som kan styrke utviklingen av et positivt selv bilde, og for å skape dette må skolen være en arena der det er trygge omgivelser (ibid).

I utgangspunktet skal skolen være en beskyttelsesfaktor for barn. Vi ser derimot at skolen kan fungere som en risikofaktor for barn som viser ulik type avvikende atferd, og at dette ikke blir behandlet på en måte som sikrer barnets utvikling på ulike plan.

Som nevnt i punkt 2.3.9 om samarbeid mellom skole og hjem skriver vi om at relasjonene mellom lærer og elever også avhenger av barns atferd. Barn som vokser opp i et hjem preget av rus viser gjennom ulike undersøkelser at de har en større prognose for å utvikle ulike former for problematferd eller øke faren for konsentrasjonsvansker, sosialiseringsvansker og kommunikasjonsvansker.

I faglitteraturen blir ofte fire former for problematferd beskrevet (Overland, 2007): Undervisnings- og læringshemmende atferd, sosial isolasjon, utagerende atferd og norm- og regelbrytende atferd. I arbeid med elever med disse formene for atferd er det viktig med tiltak på kort og lang sikt. På kort sikt må læreren gripe inn å få kontrollen, mens på langs sikt er ikke kontrollen et mål i seg selv. Den nødvendige tryggheten må skapes, og det må gis arbeidsro for eleven slik at han/hun kan komme i gang med å mestre ulike typer av læringsarbeid. Atferd er en observerbar aktivitet og begrepet omfatter både verbal og motorisk atferd (Ogden, 1998).

Vi vil kort beskrive disse atferdskategoriene, samt konsentrasjonsvansker:

Undervisnings- og læringshemmede atferd handler om atferd som at eleven drømmer seg bort, er trøtt og ukonsentrert og mentalt fraværende. Man kan også putte bråk og uro inn under denne kategorien, men den atferden kan først betraktes som alvorlig når den opptrer hyppig og i stort omfang (Overland, 2007).

Sosial isolasjon er en type atferd som kjennetegner elever som er sosialt isolert i skolen. Disse elevene er ensomme på skolen og kan ofte være lei seg. Denne typen atferd forstyrrer vanligvis ikke undervisningen, men det kan ha negativ betydning for elevens egen læring (Overland, 2007). Isolerte og tilbaketrukne elever vil ofte reagere mer positivt på kontaktforsøk fra elever framfor lærerne, spesielt på ungdomskolen fordi her blir man mer sosialt interessert og interessen går først og fremst til jevnaldrende (Ogden, 1998). For den som føler seg sosialt isolert kan dette være en svært vanskelig situasjon å være i, og det er derfor utrolig viktig at disse elevene får hjelp og støtte til å endre situasjonen når de ønsker det.

Barn og unge som er usikre på seg selv, og på sin identitetsutvikling kan ha større vanskeligheter for å inngå et nært forhold til andre mennesker. Når et menneske unngår denne type nærhet og distanserer seg fra omgivelse, kan det føre til en selvsentrert væremåte, en ensomhetsopplevelse og en følelse av isolasjon (Holmberg, 1997).

Utagerende atferd kjennetegnes ved en aggressiv atferd som for eksempel at eleven svarer tilbake når læreren irettesetter han eller henne, slåss med andre elever eller krangler med lærerne. De fleste lærere opplever denne type atferd som svært ødeleggende for undervisningen, samtidig som dette er en atferd som er vanskelig å endre. Flere studier viser at elever som opptrer med slik atferd også føler seg isolert i skolen, at dette derfor kan ha en sammenheng. Enkelte elever bruker den utagerende atferden for å skjule opplevelsen av å føle seg isolert i skolen (Overland, 2007).

Norm – og regelbrytende atferd er ikke så ofte representert, men når den først viser seg er utfordringene store. Eksempler på slik problematferd er hærverk på skolens

eiendom, trusler mot og plaging av medelever, tyveri, rus og at eleven skulker (Overland, 2007). En slik gruppe elever omfattes av betegnelsen conduct disorder slik diagnosen er operasjonalisert i ICD-11. Kravet er at minst tre av disse kriteriene har vært til stede i løpet av de siste 6 månedene. Det må også foreligge betydelig funksjonssvikt i sosial, skolefaglig og yrkesmessig sammenheng. ICD diagnosesystemet er den globale standarden for å rapportere og kategorisere sykdommer, helserelaterte tilstander og ytre grunner til sykdom og skader, for å komprimere nyttig helseinformasjon som skjer i forbindelse med død, sykdom og skader (www.who.int).

Tabellen under forklarer atferden som går under begrepet conduct disorder og er hentet fra Overland (2007, s. 16).

Atferd	Spesifisering
Aggresjon	<ul style="list-style-type: none"> • Mobber, truer eller ydmyker/krenker ofte andre • Starter ofte fysisk slåsskamp • Har brukt våpen som kan påføre andre alvorlig skade • Har begått fysisk overgrep mot dyr • Har stjålet i konfrontasjon med offer • Har tvunget noen til seksuell aktivitet
Hærverk	<ul style="list-style-type: none"> • Har med vilje startet brann for å forårsake alvorlig skade • Har med vilje ødelagt andres eiendom/eiendeler
Bedrageri eller tyveri	<ul style="list-style-type: none"> • Har brutt seg inn i noens hus, bygning eller bil • Lyver for å skaffe seg goder eller fordeler, eller for å unngå forpliktelser (bedrar andre) • Har stjålet gjenstander av en viss verdi, uten å konfrontere offeret
Alvorlige regelbrudd	<ul style="list-style-type: none"> • Er ofte ute om nettene, til tross for foreldrenes forbud, og begynte med dette før de fylte 13 år • Har rømt hjemmefra og blitt borte hele natten, minst to ganger mens han/hun bodde hos foreldrene eller andre foresatte (eller rømt en gang og blitt borte over lengre tid). • Skulker ofte skolen, og begynte med dette før fylte 13 år.

Å vokse opp i et hjem der du dag etter dag møter skuffelser fra mor eller far gjør at mange barn opplever mye sinne og aggresjon mot foreldrene. Dette kan medføre at man fortere vil møte verden utenfor med sinne og fortvilelse. Mange studier viser at det er et forhold mellom tidligere temperamentstrekk og senere atferdsvansker, emosjonelle vansker, skoleproblemer og alkohol- og stoffproblemer. Det ligger en antakelse på at temperamentet utgjør grunntoner som kan gjøre tilpasningen til omgivelsene vanskeligere (von Tetzchner, 2003). Keogh (1982) i von Tetzchner (2003), fant ut at spedbarn som hadde vanskelig temperament senere fikk flere skoleproblemer enn andre barn.

De trekkene man vanligvis ser i sammenheng med utviklingen av atferdsvansker kommer til syne gjennom barns utvikling av tilpasning, emosjonalitet og regelmessighet. Anne Mari Torgersen (1990) sier i boken til von Tetzchner (2003), at temperament har lav arvbarhet, men det er veldig påvirkelig av omgivelsene og miljøforhold. Det som best kan predikere en framtidig vanske kan være en kombinasjon av barns temperament og dårlig tilpasning av barn og foreldre. Wolkis og Salis (1982) viser til i boken til von Tetzchner (2003), at temperament hos barn sammen med depresjoner hos mor eller far kan gi en senere atferdsvanske. Depresjoner i hjemmet har altså betydning for barn som utvikler vansker på grunn av sitt temperament.

Konsentrasjonsvansker på skolen kan oppstå ut fra en kaotisk og ustabil familiesituasjon. Dette kan være mangler som struktur, konsekvens og pålitelighet og et foreldreskap preget av uryddighet og forvirrelse. Et barn i en slik situasjon vil ofte få store konsentrasjonsproblemer, spesielt i et urolig barnehagemiljø eller i en støyende og bråkete skolesituasjon (Kadesjö, 1993). Konsentrasjonsvansker hos barn kan derfor være en reaksjon på traumatiske og vanskelige hendelser som foregår i hjemmet. Barns tanker og følelser kan være opptatt av hva som foregår i familien eller av minner om opprivende hendelser som det har vært med på. Når barnet skal konsentrere seg om en oppgave i skolen, det vil si full oppmerksomhet mot dette, er de opptatt av andre ting og klarer derfor ikke konsentrere seg om oppgaven (ibid).

Man kan dele opp konsentrasjonsvansker i situasjonsbudne og ikke situasjonsbudne konsentrasjonsvansker. Situasjonsbundne konsentrasjonsvansker er vansker som kun dukker opp i visse situasjoner. Dette kan for eksempel være oppgaver som ikke tilsvarer barns erfaringer og intellektuelle forutsetninger for å mestre. Andre ting kan være barn med lese- og skrivevansker. Leseoppgaver som for enkelte barn kan være enkle, kan for barn med lese- og skrivevansker være så vanskelige at de raskt mister motivasjonen. Under disse forholdene vil disse barna ha problemer med å konsentrere seg, og de oppfører seg forvirret og ukonsentrert. Motoriske vanskeligheter kan også føre til at barn mister konsentrasjon. Hvis man ikke mestrer situasjoner der man er avhengig av god motorikk kan dette også føre til mindre motivasjon og ukonsentrasjon (ibid).

For de barna som ikke har konsentrasjonsvansker forbundet med enkelte situasjoner, kan ha vansker i de mer generelle situasjoner de kommer i. Disse barna kan også skape store tilbakevendende bekymringer for omsorgspersoner og lærere. Store og varige konsentrasjonsvansker hos barn kan ha forskjellige årsaker og de kan komme til uttrykk på mange måter. Hva som ligger bak disse vanskene har hatt et ulikt syn gjennom årenes løp, og det har blitt forklart både med biologiske og psykologiske årsaksforhold. Ofte har man ikke tatt hensyn til at store og varige konsentrasjonsproblemer kan ha forskjellige bakgrunner, og at det derfor kan dreie seg om ulike grupper barn. Hos en gruppe kan konsentrasjonsproblemene være primære, noe som betyr en konstitusjonelt betinget feil i evnen til konsentrasjon. I den andre gruppen kan konsentrasjonsproblemene være sekundære, det vil si at det kan være en følge av eller en reaksjon på uheldige oppvekstvilkår i barnets oppvekstsituasjon (ibid).

Selv om oppvekstmiljøet ikke er årsaken til konsentrasjonsproblemene, er det selvfølgelig en faktor som bidrar til en vanskelig og sammensatt problematikk i samvirke med dem. At barn som vokser opp under ustabile og belastede oppvekstmiljøer er konsentrasjonsvansker ikke uvanlig. Oppvekstsituasjonen i familien må derfor alltid tas med i betraktningen når man møter barn med store

konsentrasjonsproblemer i skolen. Barn som har store konsentrasjonsvansker uten noen form for hyperaktivitet henføres til en gruppe man kaller ”udifferensiert oppmerksomhetsforstyrrelse”, ADD (ibid).

2.3.9 Samarbeid mellom hjem og skole

Bronfenbrenner beskriver skolen i likhet med familien som et mesosystem (Klefbeck og Ogden, 2003). Mikrosystemet kjennetegnes av at det er en arena der barnet deltar aktivt og utvikler seg i (Johannessen, Kokkersvold og Vedeler, 2005). Når hjemmet og skolen samarbeider utgjør denne forbindelsen et mesosystem. Mesosystemene er bygd opp av relasjoner mellom ulike mikrosystemer, og dersom samarbeidet mellom disse fungerer godt kan de gi barn gode utviklingsmuligheter. God kontakt mellom hjem og skole er eksempel på et utviklingsstimulerende mesosystemforbindelse. Et godt samarbeid krever at både foreldrene og skolen er genuint interessert i barnet og at kontakten er gjensidig og med et variert innhold (Klefbeck og Ogden, 2003).

Et barn som lever i hjem der foreldres rusmisbruk preger deres liv vil ofte føle at foreldrene ikke strekker til og at de ikke får den støtte de trenger. De vil derfor trenge hjelp og bistand fra andre arenaer. Det er ikke skolens ansvar at barnet lever under ustabile forhold, men de skal gå på skolen hver dag og prøve å ta inn så mye læring som mulig, og slik blir det en del av skolens arbeid. I tillegg ligger det et opplæringsansvar hos lærerne, og derfor skal man legge til rette for positiv utvikling (Holmberg, 1997). Om læreren kjenner til barnets hjemmesituasjon kan det være lettere å motivere og følge opp barnet slik at det kan ta til seg ny kunnskap (Raundalen og Schultz, 2007). ”*I mange undersøkelser har involvering av foreldrene, deres ønsker for skolearbeidet og ønsker på vegne av egne barn vist seg å være svært viktig for opplæringen i skolen (jfr. St.meld. nr. 14 1997/98)*” (ibid, s.107).

Dagens samfunn har gitt foreldrene det primære mandat for oppfostring av barn og unge samtidig som skolen har det sekundære mandatet om å ivareta foreldresamarbeidet. Dette har viktige implikasjoner som at foreldrene hele tiden har det overordnede ansvaret for barna selv når de er på skolen. Skolen skal være en støtte

for foreldrene og bistå slik at barna får en positiv og sosial utvikling. Det er altså skolen sammen med foreldrene som har en felles oppgave om å fremme gode oppvekstvilkår for barn og unge, og sørge for barns læring og fremgang. De skal ha et felles mål for øye om å bidra til den enkelte elevs faglige, sosiale og personlige utvikling. Den nasjonale læreplanen sier at samarbeid mellom hjem og skole skal bygges på likeverd og gjensidighet (Overland, 2007).

Det er nødvendig med dette samarbeidet for at begge parter skal lære seg å kjenne barnets helhetlige livssituasjon. Det er også viktig for å forstå hvilke erfaringer, interesser og behov barnet har. Samtidig vil et godt samarbeid føre til at man kan forebygge misforståelser og vansker mellom hjem og skole.

Det er viktig å bygge en bro mellom hjemmet og skolen. Skolen er ny arena og en ny base for barnet der det skal utforske verden ifra. Det er viktig at det utvikles trygge tilknytninger for barna, slik kan barnet utvikle seg på best mulig måte (Killèn, 2007).

Mesteparten av kontakten mellom hjem og skole foregår på et uformelt nivå gjennom foreldremøter og foreldresamtaler, skriftlig informasjon, telefonkontakt eller annen form for kontakt. Samtale mellom foreldre og lærere er viktig og grunnleggende for barnas trivsel. Kvaliteten i samarbeidet er med på å påvirke barnas opplevelse av delaktighet og kontaktmønster med mennesker (Malmo og Stemshaug, 2002).

Vi har tidligere i oppgaven nevnt foreldrefunksjoner som skal bidra til at barn vokser opp og blir selvstendige og har troen på seg selv. Når dette svikter er det viktig at barn møter andre voksne som kan ivareta og se barnet, som for eksempel lærere. Det finnes noen funksjoner som lærere må inneha, deriblant omsorg, som kanskje er den viktigste funksjonen. Et barn som opplever omsorg føler seg sett og bekreftet (ibid). Tidligere var omsorg for barn knyttet til foreldrene, men i dagens samfunn har dette endret seg. Nå har pedagoger og personale i barnehage og skole overtatt i langt større grad enn tidligere. At man blir sett for den man er og bekreftet ut i fra sine individuelle forutsetninger er viktig for å utvikle sitt selv bilde og sin selvaktelse.

De relasjonene som eksisterer mellom lærer og elev, og den samhandlingen som foregår, vil ha sterk sammenheng med både lærerens undervisning og elevenes atferd i klasserommet. De elevene som har en god oppfattelse og et godt forhold til læreren sin vil automatisk også vurdere undervisningen som mer variert, engasjerende og motiverende. Elevens innstilling til skolen har mye å si ut fra deres relasjoner til læreren. De elevene som opplever at læreren bryr seg om dem, har en mer positiv innstilling til skolen generelt. Relasjonene mellom lærer og elever henger også mye sammen med elevenes atferd og hvordan de opplever undervisningen og skolesituasjon (Overland, 2007).

At hele opplæringssektoren har utviklet seg mye siden våre informanter gikk på grunnskolen, vet vi. Blant annet er det et annet fokus på foreldresamarbeid nå enn det var for 20-30 år siden. Tidligere var samarbeidet i stor grad preget av et asymmetrisk forhold, der personalet fortalte foreldrene om de ulike reglene som gjaldt og som foreldrene måtte forholde seg til. Det var ofte eksperter som kom og tok opp oppdragelsesspørsmål og formidlet informasjon på foreldremøtene, og det var foreldrenes ansvar å underordne seg skolens verden. I dag er det i stor grad foreldrene og deres interesser som står i fokus i samarbeidet (Malmo og Stemshaug, 2002).

"Andersen og Rasmussen, 1996, hevder at foreldresamarbeidet fra 1960årene og framover var preget av forandringen fra informasjon gjennom kommunikasjon til samarbeid" (ibid, s.27).

Dette tyder på at fra å vite svært lite om hva som foregikk på skolen gikk lærerne til å informere foreldrene om barnas hverdag, mens man i senere tid ser at kriteriet for et godt samarbeid er hvordan foreldre og personalet arbeider sammen om barnet.

2.3.10 Skolen og barnevernet

Dersom man har avdekket at det i et hjem foregår omsorgssvikt vil det være naturlig at man, uavhengig av hva slags instans man selv kommer fra, må samarbeide med ulike etater. Barnehage eller skole, ppt-kontor, BUP (barne- og ungdomsspsykiatri),

behandlingssenter for eventuell rusmisbruk, helsestasjon, familievern- og barnevernkontor, sosialkontor, ulike psykiatriske klinikker, sykehus og kanskje politi.

Som førskolelærer eller lærer på barne- og ungdomsskole har man gode muligheter til å oppdage om det er noe med et barn som gir grunn til bekymring. Man har gjennom utdanning og erfaring en god bakgrunn til å vite hva som er aldersadekvat og ”normal” oppførsel og tilpasningsdyktighet. Dette har vi også beskrevet i avsnitt 2.3.4 om utviklingsperspektivet. Som regel møter man barnet hver dag og over en lengre periode, og man er da i en god posisjon til å observere og se om barnets oppførsel og evne til å ta til seg kunnskap endres. Man har spesielt i barnehagen en ypperlig mulighet til å observere samhandling og forhold mellom barn og foreldre, fordi man i de fleste tilfeller møter familiemedlem hver dag (Claussen, 2001). Også Killèn (2004) fremhever pedagoger og lærere sin rolle i arbeid med barn som opplever omsorgssvikt. Hun sier at pedagogene kjenner barnet og deres forhold til både barn og voksne, og kan være tilstede og hjelpe barnet å uttrykke seg.

Dessverre ser vi at barnehager og skoler ikke alltid tar faresignalene man ser, og bruker opplysningsplikten som man faktisk er underlagt (se kapittel 2.3.11 om barnevern).

2.3.11 Barnevernet

Barnevernet har som formål å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid. På samme tid skal barnevernet bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår (Claussen, 2001). Barnevernet er et organ som de fleste har en mening og et inntrykk av. Fordi barnevernet beveger seg inn på ”hellig grunn”, nemlig inn i familien og har der myndighet til å ta drastiske grep er det i en families liv. Mange ser barnevernet som en trussel mot foreldreskapet (ibid).

I krisesituasjoner der det er mistanke om rusmisbruk i hjemmet er det viktig at læreren vet om sin opplysningsplikt til barnevernet. Opplæringsloven 1998 § 15-3 sier noe om dette:

§ 15-3. Opplysningsplikt til barneverntenesta

Personalet i skolar etter denne lova skal i arbeidet sitt vere på vakt overfor forhold som kan føre til tiltak frå barneverntenesta.

Utan hinder av teieplikta skal personalet av eige tiltak gi opplysningar til barneverntenesta når det er grunn til å tru at eit barn blir mishandla i heimen eller når det ligg føre andre former for alvorleg omsorgssvikt, jf. §§ 4-10 til 4-12 i lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntenester, eller når eit barn har vist vedvarande alvorlege åtferdsvanskar, jf. § 4-24 i den same lova. Også etter pålegg frå dei organa som er ansvarlege for å gjennomføre lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntenester, skal personalet gi slike opplysningar

(www.lovdata.no)

Som § 15-3 sier har alle lærere meldeplikt til barnevernet dersom de mistenker at et barn blir mishandlet eller er utsatt for annen omsorgssvikt. Det betyr at hvis man har mistanke om mishandling og alvorlig omsorgssvikt skal dette rapporteres til barnevernet.

Vi vet at barn som vokser opp i familier med rusproblematikk er utsatt for alvorlige utviklingsforstyrrelser (Killèn og Olofsson, 2003). Det har vist seg at både barnehage og skole har problemer med å melde fra til barnevernet i bekymringssaker. De vet om det som foregår hjemme, men de unnlater å melde fra om sin bekymring. Man kan diskutere hva dette skyldes, men poenget er at barnevernet ofte blir koblet inn i saken når det har gått langt over bekymringsstadiet (ibid).

2.3.12 Skolens rolle i omsorgssviktsaker

Barn som lever i en vanskelig livssituasjon trenger akkurat det som andre barn trenger: kjærlighet, tålmodighet, stimulanse og grenser (Kadesjö, 1993).

Den voksnes rolle i skolen har stor betydning for hvordan barnet utvikler seg. Derfor er det viktig at lærerne og pedagogene blir bevisste hvordan de samhandler med det

enkelte barnet. I en slik bevisstgjøring er det viktig at læreren kartlegger om man har kommet inn i et positiv eller negativ samhandlingssirkel med den enkelte eleven (Holmberg, 1997).

Barn som lever i hjem der mor og/eller far har et rusmiddelproblem vil mest sannsynlige oppleve at hjemmet er et ustabilt og uforutsigbart sted. Skolen, og da først og fremst læreren, vil da kunne være den trygge voksne. Den trygge voksne skal se, høre og bry seg om barnet. Barnet skal føle at noen er der og ser det. Barn som opplever at de ikke blir sett og hørt hjemme har med stor sannsynlighet med seg sine erfaringer og forventninger inn i nye relasjoner (Killèn, 2004). Det er av stor betydning at skolens medarbeidere bestreber seg å møte barnet på helt andre måter enn det de er vant med å møte, som å være lydhør og imøtekommende. Barn som har vært utsatt for omsorgssvikt har behov for å møte stabilitet. Når de opplever noe godt, forventer de ofte at dette ikke skal vare. Disse barna har behov for gode erfaringer, og at disse erfaringene varer (Killèn, 2004).

Skolen har en viktig rolle når det er mistanke om omsorgssvikt. Dersom skolen mistenker omsorgssvikt har de opplysningsplikt til barnevernet, jf. avsnitt 2.3.11 om barnevern. Skolene prøver som regel å hankses på egen hånd når det kommer til barn med ulik avvikende atferd, og det er først når deres eget tiltaksapparat ikke fungerer, at barnevernet blir koblet inn (Killèn, 2004). Ofte blir det henvist til barnevernet når saken er i ”bekymringsfasen” og skolen trekker seg ofte ut når det blir en barnevernssak. Killèn (2004) mener at skolen burde kunne spille en større rolle som samarbeidspartner i meldings- og undersøkelsesfasen, også i tiltaksfasen.

2.3.13 Nettverk som risikofaktor

I de foregående avsnittene har vi fremhevet nettverk som noe positivt for alle mennesker, og forsøkt å få fram viktigheten av å ha noen rundt seg i tillegg til familie. Nå vil vi presentere en type nettverk som kan være negativt. Spesielt i familier med rusmiddelproblemer kan nettverket være en ekstra belastning for barna, istedenfor en støtte og trygghet. Om familien omgir seg med andre mennesker som også har et

rusmisbruk kan føre til ekstra belastninger for barna. Typisk for nettverk der mange rusmisbrukere er sammen, er at medlemmene fastholder hverandre i selvdestruktive former i stedet for å beskytte hverandre og prøve å komme ut av det (Killèn, 2004). Nettverk blir som regel betraktet som en fordel og en ekstra sikring for barns utvikling, men det er viktig å være klar over at visse typer nettverk er det stikk motsatte. Disse kan forverre barnas følelse av ustabilitet og usikkerhet, og i de verste tilfellene kan de utsette barna for fysiske overgrep (ibid).

Bø og Schiefloe (2007) beskriver multiproblemfamilier der en kan finne kombinasjoner av rusproblemer og omsorgssvikt, og disse familiene har små, tette og isolerte nettverk. Familier med denne typen utfordringer unndrar seg ofte sosialt forpliktende felleskap, noen ganger velger de å isolere seg selv og andre ganger blir de isolert av omverdenen. Noen foreldre kan også velge å trekke seg tilbake fra sitt nettverk fullstendig. Dette kan få alvorlige ringvirkninger for barn som da vil få begrenset eget behov for kontakt med jevnaldrende (ibid).

2.3.14 Sammendrag av risikofaktorer

De fleste av oss ser på familien, skolen og barnevernet som en sikkerhetsventil, og noe man skal kunne stole på når man opplever motgang og utfordringer. For mange av de barna vår oppgave handler om, er dette dessverre ikke tilfelle. Hjemmet kan være usikkert, uforutsigbart og utrygt, skolen kan være et sted der du ikke blir sett eller hørt, og barnevernet fanger ikke opp de signalene man sender ut om hjelp. Barnet vil da kunne stå uten noe form for beskyttelse eller hjelp til å fortsette sin utvikling og læring. I den forbindelse vil vi nå presentere en del faktorer som vi ser på som beskyttende for barn som opplever usikre oppvekstvilkår.

2.4 Beskyttende faktorer

Vi vil videre i vår teoridel beskrive det vi anser som beskyttende faktorer for barn som vokser opp i et hjem der mor/og eller far er rusmisbrukere. Vi vil først introdusere resiliens, før vi omhandler ulike typer nettverk som en beskyttende faktor.

2.4.1 Resiliens

Resiliens handler om en normal fungering under unormale forhold og å markere individuelle forskjeller hos barn i måten de reagerer på. Resiliens dreier seg om barnas motstandskraft og deres evne til å unngå å utvikle psykiske problemer. For å illustrere dette kan man tenke seg at de ulike reaksjonsmåtene trekker seg fra en positiv til en negativ pol. Noen barn klarer seg godt, og klarer å oppholde seg på den positive polen på dette kontinuumet. Da snakker vi om risikobarn som allikevel får en god utvikling (Borge, 2003). Samtidig sier samme forfatter at motstandskraft ikke er et helt dekkende ord, dette fordi det fremhever i mye sterkere grad det som er ”i barnet” og i for liten grad av det som er ”i miljøet”. Risiko er altså en forutsetning for resiliens.

Resiliensbegrepet betyr egentlig motstandsdyktighet, og noen av rammebetingelsene for å skape en slik motstandsdyktighet er

- Trygge og stabile emosjonelle tilknytninger
- Egne erfaringer om å kunne noe

(Gjærum, Grøholt og Sommerschild, 1998).

Dette er egenskaper som barnet utvikler gjennom oppveksten og som er blir en del av deres personlighet. Clarke, Alan, og Clarke, Ann (2000) i von Tetzchner (2003) fremhever at om barnet har et lett temperament, har en god evne til regulering og til å planlegge fremover har de gode muligheter til å utvikle resiliens. Ved tilgang på sosiale grupper har de større sjanser til å utvikle motstandsdyktighet. Fravær av

emosjonelle bånd fremhever de som den største trusselen mot å utvikle denne typen motstandsdyktighet.

Et populærvitenskapelig navn på resiliens barn er "løvetannbarn" (Cronström-Beskow 1996, Ringheim og Throndsen i Borge, 2003). "Løvetannbarn" slipper unna tross en vanskelig oppvekst. Risikobarn som vokser opp i familier med alvorlig rusmisbruk tar i bruk helt spesielle egenskaper i sitt miljø. Eksempler på dette kan være huslige plikter som å handle, lage middag, vaske huset og passe søsken. Studier siden 1970-årene viser at det er sammenheng mellom rusmisbruk hos foreldrene og forhøyet risiko for mentale lidelser hos barna. Barnas hovedproblem er likevel ikke foreldrenes rusmisbruk i seg selv, men et vanskelig hjemmemiljø (Borge, 2003).

Det å knytte trygge bånd til nære mennesker gjør oss mer enn noe annet bedre rustet til å tåle de påkjenningene livet gir oss (Garnezy og Masten, 1994, gjengitt i Gjærum, Grøholt og Sommerschild, 1998). Utviklingen av god selvfølelse og trygghet hos barn forutsetter at det får et nært personlig forhold til andre, og får tilbakemelding fra dem.

Borge (2003) viser til noen beskyttende faktorer som kan gjøre at barn tross en vanskelig oppvekst får et godt voksenliv. Hun har delt inn disse i tre deler, de faktorene som barnet selv har, de faktorene som ligger i familien, og til slutt nettverkets faktorer (nettverk kommer vi mer inn på i kapittel 2.4.2).

Beskyttende faktorer i barnet: Om barnet innehar alle, eller de fleste av disse personlighetsfaktorene, kan risikoen for at de selv utvikler rusproblemer eller andre utfordringer minskes. Her skal nevnes: intelligens, temperament, sosial kompetanse/kreativitet, tro på egen mestring, positiv selvforståelse/selvfølelse og en evne til distansering er eksempler på slike faktorer.

At barnet har en iboende følelse av egenverd og selvtillit er kanskje den viktigste faktoren. At de VET at de kan noe og er trygge på seg selv kan forhindre at de tar ansvaret for foreldrenes rusmisbruk, eller føler at de ikke duger til noe. Hvert enkelt barn utløser ulike reaksjoner hos voksne, og alle barn skaper sitt eget individuelle oppvekstmiljø (Borge, 2003).

Beskyttende faktorer i familien: God sosioøkonomisk status, positiv relasjon til edru foreldre, opprettholdelse av ritualer og rutiner er eksempler på noe av det som kan fungere som en beskyttende faktor. For barn som vokser opp i hjem der en eller begge av foreldrene har et alvorlig rusproblem, er det ofte behov for andre beskyttende faktorer utenfor familien. Borge (2003) beskriver familien og alkoholmisbruk som en psykososial faktor for å bli et ”løvetannbarn”. Dette er en faktor fordi det preger barns hverdag.

Beskyttende faktorer i nettverket: Beskyttende faktorer i nettverket er sosial støtte og kompenserende relasjoner utenfor familien. Eksempler på dette kan være en nabo, en lærer, en trener eller andre voksne personer som gir barnet en følelse av stabilitet og trygghet. For noen kan også venner fungere som en beskyttende faktor. Å kunne dele alle sine tanker, redsler og følelser med noen, og vite at de er der uansett, er i bunn og grunn det vesentlige, uansett hvem denne personen er.

2.4.2 Nettverkets betydning

Som vi har beskrevet er beskyttende faktorer de faktorer som beskytter og øker sannsynligheten for at barn og unge er beskyttet mot negativ utvikling.

Risikofaktorene mister sin negative effekt når det er mange beskyttelsesfaktorer til stede (Overland, 2007). Vi ser først og fremst på nettverk som en svært viktig beskyttende faktor i barns utvikling. Et barn som vokser opp i et ruspreget hjem vil oftest være ekstra sårbart og føle et ekstra behov for støtte fra et nettverk. Når man ikke får det fra foreldrene er det derfor ekstra viktig at andre rundt barnet kan stille opp.

Et sosialt nettverk vil si at det er en mengde aktører, og en mengde relasjoner mellom disse aktørene (Bø, 2000). Man kan dermed forstå et nettverk som et uformelt, sosialt system bestående av et antall mennesker som alle har en relasjon til hverandre.

Nettverksdanning og nettverksvedlikehold gir uttrykk for sterke behov for sosiale relasjoner mellom mennesker. Denne nettverksdanningen starter i tidlig alder, gjennom tilknytning til foreldre, søsken, besteforeldre, naboer og så videre.

Nettverk dannes i grovt sett gjennom to ulike faktorer, ytre faktorer, og egen vilje og valg (Bø, 2000). Vi skal kort presentere disse to faktorene

Ytre faktorer: Geografiske, kulturelle, religiøse og sosioøkonomiske forhold er ytre faktorer som gir både muligheter og begrensninger. Om man bor i by eller på landsbygda, i høyblokk eller på en avsidesliggende gård er eksempler på geografiske faktorer som spiller inn på den tidlige nettverksdanningen. Bø (2000) fremhever utdanning som den faktoren som kan gi flest muligheter til et stort nettverk. Gjennom en lengre utdanning og en yrkeskarriere der man møter mange ulike mennesker, gis det automatisk større sjanser til å møte mennesker man vil etablere en nær relasjon til.

Egne valg og vilje: Denne typen nettverksbyggingsfaktor går på en persons egnethet, som personlighetsegenskaper, motivasjon og livsorientering. Dette er et spørsmål om sosiale evner og holdninger, samt ferdigheter til å bygge relasjoner og ivareta disse.

For at et menneske skal sosialiseres må det vokse seg inn i nye roller. Det vil si å vokse fra barn til ungdom og fra ungdom til voksen. I denne sosialiseringsprosessen spiller viktigheten av det sosiale nettverket en stor rolle for hvordan man skal takle disse overgangene. Det er først og fremst familie og venner som er eksempler på slike nettverk. Ungdomsalderen er en tid der spesielt venner og klassekamerater spiller en stor rolle for sosialiseringsprosessen og for identitetsutviklingen. Men også for de unge vil familien bety mye. Det er oftest der man finner de gode rollemodellene. Johannessen, Kokkersvold og Vedeler (2005) viser til Bø (1993) og begrepet ”nettverksterapi”. Bøe mener at nettverkstenking er den beste innfallsvinkelen for å forstå struktur, prosess og kompleksitet i relasjonene. Samtidig sier han at betydningen av de uformelle sosiale nettverkene kan ha forebyggende virkning i sosialt og pedagogisk arbeid (ibid). Vi vil videre i dette kapittelet presentere ulike typer nettverk.

2.4.3 Familien som nettverk

For de fleste av oss representerer familien og hjemmet en trygg base. Det er et sted man kan være seg selv, og få den utfordring, støtte og stimuli til å utvikle seg på alle områder i livet. Både familien og nærmiljøet virker inn på et menneskes evne til å leve i harmoni og fordragelighet med omverdenen. Foreldre er for barn de nære voksne, og de som skal være der for barnet på alle måter. Et barn som blir født inn i en kaotisk, uoversiktlig, og sosialt ustabil familie, kan få vansker med å finne seg til rette i fiendtlig verden (Hoff, 1986). Barn under vanskelige oppvekstvilkår vil ofte være lettere utsatt for kriser ved de avgjørende punktene i livet ved for eksempel skolestart. For å kunne benytte oss av det sosiale nettverket er det viktig at vi føler oss trygge og komfortable med de ulike måter å omgås andre, noe som kan karakteriseres som sosial kompetanse (ibid).

Familiens sosiale nettverk kan være avgjørende for mestring av rusmiddelproblemer (Killèn, 2004). Om familien har et nettverk bestående av sterke og trygge omsorgspersoner kan disse fungere som en støtte for den ektefellen som ikke har rusproblemet, og fungere som ekstraforeldre for barna.

2.4.4 Skolen som nettverk

For å forstå barns utvikling, må vi studere miljøaspektet. Vi er nødt til å studere barna i de naturlige kontekstene de hører hjemme i, og blant annet hvordan de opplever sin skolegang.

Skolen har primært som oppgave å lære barnet formell sosialisering. Barnet skal tilegne seg å utvikle holdninger og verdier gjennom lek og samvær med andre barn (Larsen og Slåtten, 2002). Barn kan på skolen finne sine venner, og skape sin rolle i vennegruppen. De lærer sosiale regler og kan finne trygghet og stabilitet i sine venner. Lærere har ansvar for at barn ikke blir mobbet, eller holdt utenfor det sosiale fellesskapet. Dersom barn opplever uforutsigbare tilknytninger hjemme, kan den tryggheten og stabiliteten som forekommer på skolen være en faktor som hjelper

barnet til å bli trygge og åpne for læring. I tillegg kan en god lærer som forstår barnet og ser det, fungere som en beskyttende faktor. En voksen som oppleves som trygg og forutsigbar kan for mange barn være en hjelp i en uoversiktlig hverdag.

2.4.5 Sosiale relasjoner som nettverk

Sosial utvikling handler først og fremst om menneskets evne til å kommunisere og hvordan det evner å komme i kontakt med omverdenen. Når vi blir født, blir vi født inn i et miljø som er med på å påvirke oss. Bakgrunnsfaktorene, den emosjonelle og den sosiale, er en forutsetning for den sosiale utviklingen (Rasmussen, 1967, i Holmberg, 1997). Sosial atferd læres hovedsakelig i sosiale relasjoner (Holmberg, 1997).

Nettverk kan spille en sentral rolle for familiens funksjon og barns oppvekst. Det er i en families nettverk at man kan hente hjelp og støtte av ulik art, når det blir nødvendig. Dersom foreldrenes omsorgsfunksjoner er dårlige har nettverk en spesielt stor betydning. Om barnet har en person utenom familien å knytte seg til, kan dette være avgjørende for hvordan barnet takler sin livssituasjon (Killèn, 2004).

Det er viktig å forstå at et barn hører ikke til bare i ett miljø, men i flere. De bærer også med seg impulser på tvers som påvirker dem, men som allikevel ikke forandrer dem som person. De ulike sosiale arenaene er med til å gi forskjellige typer kunnskap. Miljøene vil også påvirke hverandre, og om hvordan de fjerne miljøene henger sammen med de nære.

De fleste barn benytter seg av ulike fritidsordninger og aktiviteter. Dette kan være fotball, håndball, ski, speider eller lignende typer aktiviteter. Gjennom slike tilbud kan barn også finne et trygt og godt nettverk å støtte seg på, og de kan finne noe de mestrer og får til. Denne delen av livet er en viktig del av den uformelle sosialiseringen (Larsen og Slåtten, 2002). I slike fritidsaktiviteter finner man seg ofte venner, og disse vennene kan bli en del av barnets nettverk. Vennskap forstås som en relasjon hvor to personer tilbringer tid sammen gjennom felles interesser, verdier og

holdninger (Bø og Schiefloe, 2007). Særlig viktig i gode vennskap er gjensidighet og balansert utveksling av tillit, lojalitet, åpenhet, nærhet, konflikthåndtering, respekt og omsorg. Bø og Schiefloe (2007, s. 101) definerer en god venn som *”en person vi kan være oss selv sammen med.”* Spesielt for barn som opplever at hjemmet er et sted som ikke byr på trygghet og støtte kan viktigheten av venner være enorm. Bø og Schiefloe (2007) fremhever venners evne til å mobilisere støtte for hverandre. Å ha noen der, som man kan dele alt med, og som man kan være seg selv med, vil kunne føre til at barnet/ungdommen slipper å forestille seg og være noen man ikke er.

Dyregrov (2007) sier noe om at vennskap utvikles så tidlig som i toårs alder og i tidlig skolealder knytter man vennskap til barn i sitt nærmiljø. I senere skolealder velges venner mer på grunnlag av holdninger og felles interesser. Gjennom vennskapene oppnår man en gjensidig støtte og et fellesskap som er en kilde til trygghet og glede for barn og ungdommer. Spesielt jenter bruker sine venner for å få trøst og støtte etter traumatiske hendelser (ibid).

Barn utvikler en oppfatning av hvem de er, og hva de kan, gjennom sosialisering med venner. Gjennom disse vennene skaper barnet sin egen verden, en verden som kan defineres på deres premisser (ibid). For barn som lever i ustabile og uforutsigbare hjem, kan et godt vennenettverk være redningen. At de har noen som stiller opp, uansett og når som helst, kan for mange barn være den faktoren de trenger for å utvikle en trygg base i en kaotisk verden.

2.4.6 Sammenfatning av nettverkene

Nettverk beskytter enkeltindivider fra virkninger av stress, og har betydning for barns utvikling (Bronfenbrenner 1979, gjengitt i Hoff, 1986). Det sosiale nettverket fungerer som et filter for samspill mellom barn og samfunn. Vissheten om at det finnes mennesker som vil hjelpe og beskytte en, skaper trygg tilknytning og bidrar til identitetsutvikling hos både barn og voksne.

Hva som definerer et godt nettverk defineres nok best av de som er i nettverket. Det dreier seg om relasjoner og de kan oppfattes på ulikt vis av ulike mennesker.

Familiens sosiale nettverk kan være avgjørende for mestring av rusmisbruk. Wilson (1978) i Hoff (1986) fant at slektninger og voksne utenfor kjernefamilien fungerte som viktige støttepersoner for ektefellen og til en viss grad reserveforeldre for barna dersom en av foreldrene hadde alkoholproblemer. Det som dessverre har vist seg, og stadig viser seg, er at man trekker seg bort fra sine nærmeste, de som virkelig kan og vil hjelpe, når man møter på problemer man ikke klarer (eller vil) løse selv (Hoff, 1986).

Det å være i nær familie eller en nær pårørende til en eller flere som mentalt fjerner seg fra fellesskapet, og som går inn i sin egen fantasiverden er skremmende og kan etterlate den pårørende en intens ensomhet. Det å oppleve et slik tap kan sies å være en krise. Det er mange som har støtte i venner og familie, men det er også noen som ikke har det. Samtidig er det viktig og forstå at alle trenger å bli sett av de som kan være potensielle hjelpere, og de trenger å bli sett for de behovene de har. Ofte kan det være slik at barnet ikke ser problemet før de har rukket å vokse seg store og vanskelige. Det kan også være vanskelig på grunn av sin situasjon og posisjon å be om hjelp. Og helsevesenet har ofte en overveldende og avskrekkende virkning på mange (Strand, 2002).

”Verdien av å høre til et sted blir stadig viktigere i et samfunn som er preget av raske omstillinger på flere måter. Stabile og oversiktlige lokalsamfunn kan gi den enkelte et bedre grunnlag for opplevelse av rotfeste, identitet, trygghet og sosial tilhørighet,” (Malmo og Stemshaug, 2002, s. 35).

Dette betyr at nettverket ikke bare er en nettverkssyssel for at vi som mennesker skal kunne overleve og ha en positiv utvikling. Nettverk er noe vi som mennesker trenger, et holdepunkt og noe å føle tilhørighet til.

2.4.7 Oppsummering av beskyttende faktorer

Vi har her presentert noen faktorer i barns liv som vi ser på som beskyttende. Det er lagt vekt på beskyttende faktorer i barnet selv og i dets miljø eller nettverk.

Beskyttende faktorer vil hjelpe barn og unge som lever i vanskelige livssituasjoner, til å mestre, lære og utvikle seg. Vi har tidligere i oppgaven diskutert at flere faktorer kan være både beskyttende og utgjøre en risiko, alt etter om de oppfyller de funksjoner de er ment til.

3. Metode

En definisjon av metode finner vi i Everett og Furseth (2004, s. 129-130) som gjengir fra Vilhelm Aubert. Der blir metode definert slik: *"En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og å komme frem til ny kunnskap"*

I dette kapitlet vil vi presentere det vitenskapsteoretiske synet som ligger til grunn for vårt valg av metode, før vi presenter hvilken metode vi har benyttet oss av. Vi vil også presentere vårt utvalg av informanter, samt intervjuguiden og gjennomføringer av intervjuene. Videre går vi inn på validitet og realitet i vårt forskningsprosjekt. Vi avslutter kapitlet med etiske overveielser.

3.1 Metodisk tilnærming

Vitenskapsteorien gir ikke direkte svar på hvorvidt man bør bruke kvalitativ eller kvantitativ metode i et forskningsprosjekt. Valget av metode er ikke av prinsipiell, men snarere av strategisk karakter. Dette valget må forskeren selv ta på bakgrunn av hvilken metode som er mest fruktbar i forbindelse med det bestemte forskningsopplegget og den problemstillingen som skal belyses.

Problemstillingen i oppgaven vår er:

På hvilke måter kan det å vokse opp i et hjem der mor og/eller far er rusmisbrukere, påvirke et ungt liv?

Her går det frem at vi ønsker å finne ut noe om *hvordan* noe kan være, ikke hvorfor. Vi søker å forstå hvordan det kan være for ulike barn å vokse opp med rusmisbruk i hjemmet, og målet er å forstå dette. Derfor har vi valgt en kvalitativ metode. Vi bruker retrospektive data fra informantenes livshistorier. Det betyr at de må se seg tilbake når de forteller sine historier.

3.2 Vitenskapsteoretisk syn

Det finnes ulike analytiske tilnærminger til et kvalitativt datamateriale. Den ene, Grounded Theory, fremhever betydningen av å forankre teoriutvikling i konkret, empirisk forskningsvirksomhet (Dalen, 2004). Den andre retningen har sin vitenskapsteoretiske forankring i fenomenologisk og hermeneutisk tenkning. Vi har tatt i bruk sistnevnte og vil nå presentere disse. For å få en større forståelse for det datamateriale som ble hentet inn gjennom intervjuer med informantene våre, ble den hermeneutiske og fenomenologiske tilnærmingen benyttet i vår analyse.

3.2.1 Fenomenologi

Fenomenologi fokuserer på en persons livsverden (Kvale, 2001). Dette vil si at det er åpent for intervjuobjektet sin erfaring, sin historie og sitt syn. Fenomenologien vektlegger det som er rent beskrivende, og er opptatt av hvordan mennesker opplever og oppfatter sin verden og hverdag.

Det fenomenologiske idealet er å lytte på en fordomsfri måte, og la det de intervjuede fritt beskrive sine egne erfaringer uten å forstyrre med intervju spørsmål og de forutantakelser dette måtte innebære (Kvale, 2001). Fenomenologisk tilnærming har hatt stor innflytelse på den samfunnsvitenskapelige tenkningen.

”Når forskeren prøver å forstå et annet menneske, søker han ”å se det samme” som dette menneske ser” (Dalen 2004, s.20). For å lykkes med dette må forskeren sette seg godt inn i menneskets situasjon. En måte å nå frem til forståelse på, er å beskrive og analysere måten vi konstruerer vår oppfattelse av verden på.

3.2.2 Hermeneutikk

Hermeneutikk betyr ”læren om tolkning”, der det sentrale er å fortolke utsagn ved å fokusere på et dypere meningsinnhold enn det man oppfatter umiddelbart (Dalen, 2004). Hermeneutisk metode er i første rekke en systematisk framgangsmåte for

søking etter indre mening og helhetlig forståelse. Dette krever at vi er bevisst på de premisser vi tolker ut fra, og utfordringen er å forstå det som skal tolkes som en del av den konteksten det inngår i (Befring, 2007).

Kleven (2002) sier at en vekselvirkning mellom del og helhet er et sentralt prinsipp i den hermeneutiske læren om hvordan vi forstår en tekst, og dette refereres til som den hermeneutiske sirkel. I en hermeneutisk forståelse er det meningstolkningen som er det sentrale (Kvale, 2001). For å forstå deler av et tema må man ha et helhetlig bilde å tolke ut i fra.

Hermeneutikken danner et vitenskapelig fundament for den kvalitative forskningens sterke vekt på forståelse og fortolkning (Dalen, 2004). Den som forsker har et perspektiv på det som skal undersøkes, og tolker intervjuet på grunnlag av dette perspektivet. Den som tolker går dypere inn i teksten og til det som blir direkte uttalt, og utarbeider strukturer og meningsrelasjoner som ikke umiddelbart er synlig i teksten. For å få til dette kreves det en viss distanse til det som blir sagt (Kvale, 2001). Man fortolker et utsagn ved å fokusere på et dypere meningsinnhold enn det som umiddelbart oppfattes. For å få tak i den dype mening må budskapet settes inn i en sammenheng. Budskapet forstås i lys av en enhet. Sammenhengen mellom det at den enkelte delen forstås ut fra helheten, men også at helheten søkes tilpasset delen, kalles for den hermeneutiske sirkel. Det finnes ikke et eksakt slutt punkt for den hermeneutiske sirkel (Dalen, 2004). Vi forsøkte å forstå vårt datamateriale som en helhet. Vi har forsøkt å trenge inn i informantenes svar ved å bryte det ned setning for setning og finne ut hva som ligger bak utsagnene. Hermeneutikk dreier seg om tolkning, og som forskere i et kvalitativ forskningsstudie blir det vår oppgave å finne ut hva informantene egentlig sier og mener om vårt tema.

3.2.3 Forforståelse

Vi mennesker har en forforståelse for de fleste tema som omgir oss. Vi har meninger og tanker om det meste. Dette er spesielt viktig å være bevisst på når man går inn i et forskningsprosjekt, uansett hva slags prosjekt og tema det er snakk om. Forforståelse

er de meninger og oppfatninger vi har om et tema på forhånd. Kleven (2002, s.41) forklarer forforståelse gjennom ordene til Hans-Georg Gadamer (1960): *"det grunnlag jeg som leser har for å forstå en tekst"*.

En forforståelse av et tema er både selvfølgelig og nødvendig. Man må ha noen forkunnskaper og inntrykk før man setter i gang å utforske et tema. Likevel er det viktig å vite hva man tenker og mener om temaet man skal gå inn i, og forsøke å ikke være forutinntatt. Dette kan spesielt være en utfordring når man lager en intervjuguide, slik som vi gjorde i vårt prosjekt. Det var da vesentlig at vi stilte spørsmål som var åpne og ikke ladet verken negativt eller positivt, eller preget av den forforståelsen vi hadde. Vi diskuterte mye rundt vår forforståelse når vi satte i gang arbeidet med dette prosjektet.

Vår forforståelse av dette temaet var motivasjonen for å skrive oppgaven vår om nettopp dette. Vi har begge venner som har vokst opp under slike omstendigheter og vi har gjennom samtale med dem blitt observante på at det er gjort lite forskning på dette punktet. Vi har sett venner ha store utfordringer med å klare å gjennomføre skolegang fordi de har opplevd at hjemmet er ustabilt og uten støtte. Vi ønsket med dette utgangspunktet å jobbe med dette temaet. Man kan si at vi gikk inn i dette med en hypotese om at å vokse opp i et hjem der mor og/eller far har et rusproblem kan skape utfordringer for barns/ungdoms forutsetninger for utvikling og læring.

Det sentrale er å være bevisst på sin forforståelse slik at den kan åpne mest mulig for forståelse av informantens opplevelser og uttalelser (Dalen, 2004).

Forforståelsen preger ikke bare oss som forskere, men også informantene kan fortolke sin virkelighet, til hvordan de mener å huske at det var. Dette er også noe å være bevisst på. Våre informanter forteller om sin barndom og oppvekst, og fokuset er på hvordan *de* opplevde dette. Det kan være hensiktsmessig for oss å være klar over at deres oppfatning ikke nødvendigvis er akkurat slik hverdagen deres var. Minner om barndom kan være gjenfortalt av andre, eller man husker det annerledes enn hvordan

det egentlig foregikk. Dette er et poeng å være klar over, vi kan ikke ta alt som blir sagt for sannhet, men det er deres opplevelse og deres erfaringer vi er ute etter.

3.3 Det kvalitative forskningsintervjuet

Vi har valgt å bruke en kvalitativ metode i form av et ustrukturert forskningsintervju. Dalen (2004, s. 15.) sier følgende om formålet med et forskningsintervju; *"Formålet med et intervju er å fremskaffe fylldig og beskrivende informasjon om hvordan andre mennesker opplever ulike sider ved sin livssituasjon"*. Dette viser til at man gjennom intervju kan finne svaret på hvordan ulike personer har opplevd sin oppvekst, og vi var interessert i nettopp dette; hvordan det *kan* være å vokse opp i et hjem der mor og/eller far har et rusproblem. Vi var ute etter ulike historier, erfaringer og beskrivelser, slik at vi kunne beskrive hvor ulikt og mangfoldig en slik oppvekst kan føles. Vi valgte å bruke et kvalitativt forskningsintervju fordi målet med en slik metode er å finne beskrivelser av intervjupersonens livsverden. Dalen (2004, s.17) beskriver livsverden slik: *"Livsverden omfatter personens opplevelse av sin hverdag og hvordan vedkommende forholder seg til denne."*

Selv om vi arbeidet ut i fra en intervjuguide, var vi ikke opptatt av å følge denne slavisk. Vi prøvde å stille åpne spørsmål som førte til at intervjuobjektene kunne fortelle fritt og ikke være for styrt av oss. Fordelene med å bruke et ustrukturert intervju er at man får større muligheter til å komme dypere inn i problematikken enn det man vanligvis gjør i et strukturert intervju (Kleven, 2002). Vi tok utgangspunkt i en intervjuguide, men vi var ikke opptatt av at spørsmålene skulle komme i en fast rekkefølge, og vi prøvde å følge informantens initiativ. Hadde vi fulgt et strukturert intervju ville vi kunne komme til å gå glipp av viktig informasjon som informantene kom med.

Ett forskningsintervju skiller seg fra en vanlig samtale ved at det er en metodisk bevissthet rundt spørreformen, fokus på relasjon og kommunikasjon mellom intervjuer og intervjuobjekt og en kritisk innstilling til det som blir sagt (Kvale,

2001). I tillegg er et forskningsintervju annerledes på den måten at det er et asymmetrisk maktforhold, det er intervjueren som står for spørsmålene, det er en ensidig spørsmålsstilling fra fagperson til intervjuobjekt (ibid).

Hvordan var det for hver og en av våre informanter å vokse opp i et hjem der en eller begge av foreldrene hadde et rusmisbruk? Fordi vi var ute etter deres personlige erfaring og historie var det aldri noen tvil for oss hva slags metode vi skulle bruke.

3.3.1 Intervjuguide

En intervjuguide er en liste med spørsmål eller stikkord som vi kan bruke som en veiledning under intervjuet, (Larsen, 2007). Vi har beskrevet i avsnitt 3.1 hvorfor vi valgte å bruke denne typen intervju, og hvorfor vi ville være åpne og mottakelige for det informantene sier. Ved å bruke en intervjuguide har man en rettesnor, noe å forholde seg til om intervjuet ikke får en naturlig flyt. Å utarbeide en intervjuguide er en tidkrevende prosess, og vi hadde mange diskusjoner mens vi arbeidet med denne. Vi startet med mange ulike forskningsspørsmål, for å finne ut hva det var vi egentlig var ute etter å undersøke. Gjennom disse forskningsspørsmålene kom vi frem til hvordan vi kunne legge opp vår intervjuguide. Vi delte den i fire deler;

- Familiebakgrunn
- Skolegang
- Nettverk
- Følelser rundt oppveksten

Ved å stille spørsmål rundt hele oppveksten til informantene mener vi at vi hadde et bredere grunnlag til å forstå informantens livsverden. Vår problemstilling fokuserer på hvordan informantene mener at deres foreldres misbruk preget deres liv. Nettopp derfor følte vi at det var hensiktsmessig å ha noe bakgrunnskunnskap om hvordan de hadde det hjemme. Vi ønsket å finne ut noe om hvordan de opplevde sin skolegang, og om de følte de hadde behov for ekstra oppfølging, om de i så fall fikk dette.

Nettverksdelen ble også viktig for oss, for å finne ut om informantene hadde noen trygge voksne å støtte seg til når det var tøft hjemme. Den siste delen dreier seg om deres tanker og refleksjoner i forhold til sin oppvekst. Når man har foreldre (enten det er en av dem eller begge) som har et problem i forhold til rus kan man oppleve at disse foreldrene ikke klarer å fylle foreldrefunksjonene (Killèn, 2004). Når man intervjuer personer om deres oppvekst, deres erfaringer, opplevelser og tanker er man inne i en hermeneutisk sirkel. Vi ville forstå hele mennesket. Hermeneutikk innebærer at vi forstår delene i en tekst ut i fra teksten som helhet (Kleven, 2002). Vi ville forstå informantenes opplevelse av sin oppvekst, og for at vi skulle gjøre dette på best mulig måte, var det viktig for oss å få kjennskap til så mye som mulig av informantenes livsverden.

Vi foretok et prøveintervju for å sikre oss mot uforutsette hendelser med det tekniske utstyret og for å få testet vår intervjuguide. Vi oppdaget i dette arbeidet at vi var avhengig av en relativt rolig lokalisering for intervjuene, fordi båndopptakeren fikk med for masse bakgrunnsstøy som gjorde det vanskelig å høre nøyaktig hva som ble sagt. På denne måten var prøveintervjuet nyttig. I forhold til intervjuguiden ble det mer krevende, fordi vi intervjuet en person som ikke hadde de erfaringer vi var ute etter. Vi gjennomførte likevel et slikt prøveintervju fordi vi mente det var bedre å ha det gjort enn å la det være. Fordi personen vi hadde til prøveintervju ikke hadde relevante erfaringer, ga ikke dette intervjuet noen pekepinn på hvordan spørsmålene våre var, men vi fikk gode tilbakemeldinger på oss som intervjuere. Konkrete tips var å stille et og et spørsmål, og gi informanten tid til å svare. Dette var nyttig for oss å ta med inn i de virkelige intervjuene.

3.3.2 Utvalget

Vi diskuterte oss frem til hva slags kriterier våre informanter måtte tilfredsstille for å ha best mulig sjanse til å besvare vår problemstilling. Informantene måtte være:

1. Mellom 18 og 35år
2. Vokst opp i et hjem der mor og/eller far er rusmisbruker

3. Uten fysiske skader (som for eksempel FAS) etter svangerskapet

Vi satte en "aldersgrense" for informantene av flere grunner. For det første ønsket vi å intervju mennesker som hadde fått sin barndom og oppvekst litt på avstand. Å intervju barn som lever i denne situasjonen så vi på som for tidkrevende og utfordrende å få til. Vi ønsket personer som har fått reflektert rundt sin barndom, og som ville kunne fortelle uten at det ble for psykisk tøft. Samtidig ønsket vi å intervju personer som har gått på skole de siste tre tiår. Skolen har for eksempel vært gjennom en enorm utvikling de siste årene, og vi ønsket ikke å gå for langt bak i tid, fordi hele skolesystemet var bygd opp på andre måter enn nå. Her tenkte vi spesielt på samarbeid mellom skole og hjem, som i dag er mye mer vektlagt enn det har vært tidligere. Vi satte også som et kriterium at informantene ikke skulle ha noen fysiske følger dersom deres mor misbrukte rusmidler under svangerskapet. Vårt fokus var hvordan de opplevde livet i forhold til foreldrenes rusmisbruk, og ikke fysiske skader som kan oppstå.

Vi diskuterte lenge hvordan vi skulle gå frem for å finne passende informanter. Dette var vanskelig fordi temaet vårt er sensitivt, og kan for mange være nært og sårt. Dette løste seg selv. Gjennom å fortelle om oppgaven vår til medstudenter og venner hadde vi plutselig fire stykker som hadde sagt seg villig til å være med på undersøkelsen vår. Våre venner og bekjente hadde snakket om vår oppgave til sine venner igjen, som hadde vokst opp under slike omstendigheter som vi skriver om. Disse ble da interessert, og de sa alle sammen at de ville være med på intervjuet fordi det er et tema som er viktig, og som ikke er godt nok belyst i dag. Vi tok kontakt med informantene via e-mail og telefon. Vi ringte dem og informerte kort om hva intervjuet ville gå ut på, og fikk samtidig deres e-mailadresser, slik at vi fikk sendt dem informasjonsskrivet (vedlegg 1). Vi understreket i samtalen at det var lov å trekke seg underveis og at vi ikke ville legge noe form for press på at de måtte stille opp.

Det endelige utvalget besto av fire personer mellom 22 og 35 år, og det var tre kvinner og en mann. Dette var helt tilfeldig, og vi har ikke lagt noe mer vekt på at det er flere kvinner enn menn i vårt utvalg.

3.3.3 Gjennomføring av intervjuene

Vi intervjuet fire ulike personer, som alle hadde til felles at de har blitt født inn i og vokst opp i et hjem der en eller begge av foreldrene har hatt et rusmisbruk.

Intervjuene foregikk ut i fra informantenes ønsker, gjennom samtaler på forhånd spurte vi om de ville komme til oss, eller om vi skulle komme hjem til dem. Vi gjorde det slik for at informantene skulle føle at de hadde kontroll på det som foregikk, og vi ville ikke at de skulle føle seg utrygge. Informant 1 og 2 valgte å komme hjem til oss. Informant 3 og 4 ville at vi skulle komme hjem til dem. En av informantene foreslo å møtes på kafé, men etter å ha diskutert dette kom vi frem til at det var utfordrende av flere grunner. For det første er det et tema som kan være privat og sårt å snakke om, og vi var redde for at det upersonlige og åpne ved en kafé kunne føre til at informanten holdt tilbake informasjon. I tillegg fant vi ut under prøveintervju at støyen fra et sted med mange mennesker ødela mye av kvaliteten på opptakene som vi gjennomførte med elektronisk båndopptaker. Informanten foreslo da at vi kom hjem til henne.

De to intervjuene som foregikk hjemme hos oss forberedte vi med brus, kaffe og småkaker. De to som foregikk i informantenes hjem foregikk mer på deres premisser.

Vi startet intervjuene med å presentere oss, og fortelle litt mer rundt intervjuene. Alle informantene hadde lest informasjonsskrivet godt, og visste hva de gikk til. Vi intervjuet to informanter hver, med utgangspunkt i intervjuguiden (vedlegg 2). Vi forklarte dette i starten av hvert intervju og sa også at det kunne hende den andre av oss stilte oppfølgingsspørsmål. Den av oss som ikke intervjuet holdt øye med båndopptaker og tok notater. Alle våre informanter virket vennlig innstilte og imøtekommende, og vi opplevde at vi opprettet en god kontakt med hver og en. Vi merket oss at de to første intervjuene varte kortere enn de to siste, og at vi satt igjen

med mer informasjon fra de siste. Dette kommer vi nærmere inn på senere i oppgaven. Å intervju mennesker om en til tider tøff og sår barndom føltes i starten noe invaderende, men etter hvert ble vi ble tryggere i rollen, og da vi merket at informantene ikke hadde noe i mot å svare, gikk det lettere for oss.

3.4 Kvalitet i vår undersøkelse

Det er utfordrende å måle kvaliteten på et kvalitativt forskningsprosjekt. Kritikkk mot den kvalitative metoden har vært at det er for lett å stille ledende spørsmål, og for lett å tolke svarene dit man selv vil ha dem som forsker (Kvale, 2001). Noen kvalitative forskere har forkastet termer som validitet, reliabilitet og generalisering, og erstattet dem med begreper som troverdighet, tilforlatelighet, sikkerhet og bekreftbarhet (ibid). Vi har valgt å bruke begrepene validitet og reliabilitet i vårt forskningsprosjekt.

3.4.1 Validitet

Validitetsbegrepet indikerer at det finnes klare linjer mellom sannhet og usannhet (Kvale, 2001). Kvale (2001, s. 170) sier videre:

”Det problematiske med å validere kvalitativ forskning skyldes ikke nødvendigvis svakheter ved de kvalitative metodene. Det kan tvert imot skyldes den kvalitative metodens særegne evne til å beskrive og stille spørsmål ved den sosiale virkeligheten som undersøkes.”

Når vi bruker kvalitative metoder, bygger vi på en kunnskapsteoretisk erkjennelse av at det finnes mange versjoner av virkeligheten som samtidig kan være gyldige. Derfor kan ikke valideringens mål være å bevise at vi har funnet fram til sannheten. Det er viktigere å ta stilling til hva det er sannhet om, hva metoden og materialet gir anledning til å si noe om, og hvilken rekkevidde og overførbarhet resultatene har. Vi har valgt å bruke Maxwell sin kategorisering av validitet (gjengitt i Dalen, 2004), deskriptiv validitet, tolkningsvaliditet, teoretisk validitet og generaliseringsvaliditet.

Deskriptiv validitet: Denne typen validitet handler om hvorvidt informasjonen i datamaterialet er korrekt. Maxwell (1992) (gjengitt i Dalen, 2004) beskriver deskriptiv validitet på den måten at man må redegjøre for hvordan man har samlet inn materialet og hvordan man har tilrettelagt for analysen. Vi brukte en digital lydopptaker av god kvalitet under våre intervjuer, og dette gjorde at transkriberingen gikk greit. Vi gjennomførte et prøveintervju som viste oss hvor mye bakgrunnsstøy den faktisk fanget opp, og fikk slik sørget for å ha gode opptak i de virkelige intervjuene.

Tolkningsvaliditet: Tolkningsvaliditet dreier seg om å finne indre sammenhenger i datamaterialet (Dalen, 2004). Det handler om å forstå materialet ut i fra informantens beskrivelser, opplevelser og erfaringer. Det vil dermed si at analysen er avhengig av at intervjuene blir rike på fyldige beskrivelser fra informanten. Vi opplevde at to av våre informanter hadde tykkere beskrivelser enn andre. Vi vurderte å bare bruke de to som ga de mest fyldige beskrivelsene. Ved nøyere gjennomgang av de transkriberte intervjuene fant vi likevel at alle fire hadde gode momenter og beskrivelser som vi ville benytte oss av. Noen av våre informanter så ut til å tenke likt som oss, og forsto hvor vi ville med våre spørsmål. Et par av de så derimot ut til å ikke forstå hvor vi ville hen, og ga kortere svar. Dette førte til at vi måtte tolke de korte beskrivelsene mer enn de tykke.

Teoretisk validitet: Den teoretiske validiteten handler om i hvilken grad de begrepene, mønstrene og modellene forskeren anvender, gir oss en teoretisk forståelse av de fenomenene som studien handler om (Dalen, 2004). Denne type validitet krever at de sammenhenger vi finner kan dokumenteres i datamaterialet. For å sikre denne typen validitet brukte vi bevisst ord og begreper fra teorien vi hadde lest da vi utformet vår intervjuguide.

Generaliseringsvaliditet: Ifølge Andenæs (Dalen, 2004) er det mottaker eller leser av informasjonen fra forskningsresultatene som avgjør hvor anvendelige et resultat er for andre situasjoner. Det er vår oppgave som forskere å få med tilstrekkelig informasjon slik at mottakere kan vurdere dette. Dette stiller krav til vår intervjuguide

og våre kunnskaper og måte å intervju på. Om man ikke har noe bakgrunnskunnskap om det man intervjuer om, vil det gjøre det vanskelig å stille gode oppfølgingsspørsmål og få så tykke beskrivelser som mulig. Generaliseringsbegrepet er hentet fra kvantitativ forskning og kan føre til at man tenker på store utvalg og representativitet. I vårt prosjekt som er tuftet på en kvalitativ metode må man bruke en annen form for generalisering (Dalen, 2004). Målet innen kvalitativ forskning er ikke å generalisere til en stor populasjon, derfor trenger det ikke å være noe metodisk problem at det er få informanter. Det sentrale blir at intervjuet frambringer tilstrekkelig og relevant informasjon, som gir tilgang til hendelser og opplevelser som er sentrale for problemstillingen. Når vi skal tolke vårt datamateriale legger vi til grunn hva andre kan bruke vårt prosjekt til og hvordan det kan være til nytte. En kvalitativ studie frembringer informantenes egne historier og opplevelser, men det er opp til oss som forskere å dra frem de mest valide, rike og fyldige beskrivelsene av informantenes livsverden (ibid).

I tillegg til disse kategoriene av validitet vil vi også diskutere vår rolle som forskere. Validiteten av vårt datamateriale er avhengig av at vi som forskere stiller ”gode” spørsmål, som gir informanten mulighet til å svare fritt og fyldig (Dalen, 2004). Det viktigste validitetskriteriet i kvalitativ forskning er troverdighet, at menneskene i undersøkelsen er identifiserbare og beskrevet på en riktig måte (Vedeler, 2000). Det er vår oppgave å finne svarene i informantene og stille de riktige spørsmålene. Som vi har beskrevet i tidligere kapittel om forforståelse, er det vesentlig hva slags egne forhold og erfaringer en forsker har med sitt prosjekt. Vi har redegjort for at ingen av oss har vokst opp i hjem med noen form for rusmisbruk, og vi mener derfor at våre roller som forskere ikke utgjør noe validitetsproblem. Dalen (2004) sier at det kan være nyttig å arbeide sammen om et forskningsprosjekt, fordi man slik får testet sin subjektivitet i forhold til temaet. Ved at vi er to som har laget intervjuguiden og intervjuet sammen kan vi hindre at spørsmålene blir for mye farget av subjektive meninger. På en annen side kan det at vi har brukt to intervjuere svekke kvaliteten på vårt forskningsprosjekt. Samme forfatter sier videre at dersom flere intervjuere ikke har fått felles opplæring og har en felles forståelse av det som skal gjennomføres kan

det skade prosjektets kvalitet. Vi mener likevel at siden vi sammen har utarbeidet intervjuguiden og gjennom mange og lange diskusjoner blitt enige om hva vi vil finne ut av, så blir ikke kvaliteten i vårt prosjekt svekket av at vi har intervjuet to informanter hver. Vi forberedte og gjennomførte hvert intervju sammen, og vi var begge til stede under hvert intervju, som en sikkerhetsventil i forhold til at vi fikk så gode svar som mulig på våre spørsmål.

En annen faktor som kan ha påvirket oppgavens validitet er at begge forfatterne av dette forskningsprosjektet tok en annen fordypning i masterstudiet enn psykososiale vansker, og vi måtte derfor sette oss inn i en helt ny teori. Da vi laget vår intervjuguide hadde vi, slik vi ser det nå i etterkant, kanskje ikke tilstrekkelige med kunnskap på dette området som vi hadde ønsket. Allikevel vises det til stort samsvar av teoridelen og empiri, så derfor behøver det ikke å ha bydd på utfordringer for validiteten.

3.4.2 Reliabilitet

Kleven (2002) sier at det klassiske reliabilitetsbegrepet er knyttet til påliteligheten i målingen av de enkelte personer ved målingstidspunktet. God reliabilitet betyr at data i liten grad er preget av tilfeldige målingsfeil. I forhold til vårt forskningsprosjekt handler det om våre data er pålitelige, og hvor nøyaktige man har vært i forskningsprosessen. En undersøkelse kan sies å være reliabel dersom en annen forsker senere kan følge samme forskningsprosedyre, og få de samme resultatene. Dette er vanskelig innen kvalitativ forskning, og av den grunn oppfatter mange reliabilitetsbegrepet som lite egnet innen denne type forskning (Dalen, 2004).

Siden forskeren er en del av instrumentet, vil kvalitative forskningsstudier alltid preges av en viss grad av subjektivitet. Analysen og tolkningen er til en viss grad preget av tolkerens forforståelse, og er av den grunn til dels personlig. Dette er en trussel for reliabiliteten. Intervjuerens reliabilitet blir spesielt diskutert i forhold til ledende spørsmål som uforvarende kan påvirke svarene (Kvale, 2001). Vårt tema er på mange måter rystende og avdekker mange vonde historier og erfaringer, og de

fleste har en formening om at det er tøffere å vokse opp med foreldre med rusmiddelproblemer enn hos foreldre som ikke har disse problemene. Det er lett å ha tanker om at livet til disse barna er umulig å få orden på. Dette handler igjen om forforståelse, og ikke stille spørsmål som leder en informant i en bestemt retning. Reliabiliteten kan styrkes dersom man redegjør nøye for de ulike prosessene i arbeidet (Dalen, 2004), og dette har vi forsøkt å gjøre. Vi transkriberte intervjuene fortest mulig etter at vi hadde foretatt dem. En av oss spilte av intervjuet, mens den andre skrev det ned, ord for ord. Vi var så nøyaktige som vi klarte, og forsøkte å markere pauser, og markerte i teksten når informantene sa ”eh”, ”hmmm”, eller lignende. Ved å gjøre dette mener vi at vi har fått så nøyaktig datamateriale som mulig.

3.5 Etiske hensyn og vurderinger

Ved å gå inn i et tema som er såpass privat og sårt som vårt, kan være er det viktig å trå varsomt. Vi var begge opptatt av at vi behandlet våre informanter på en god og riktig måte, som medfører at vi følger visse krav og regler. Blant annet sendte vi ut et informasjonsskriv på forhånd, der vi presenterte forskningsprosjektet vårt (vedlegg 1). Dette skrevet sendte vi ut via e-mail, og vi ringte dem noen dager etter og spurte om det fremdeles var interesserte i å delta. Alle fire informantene var positive til å stille opp.

Personvernombudet, via Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS, vurderte prosjektet og ga oss klarsignal til å gjennomføre det (vedlegg 3).

I tillegg til formelle krav forsøkte vi å opptre hensynsfullt rundt våre informanter, og ikke trå over noen grenser. Kvale (2001) fremhever at etiske avgjørelser ikke hører til i en enkelt del av forskningsprosjektet, men må foregå gjennom hele forskningsprosessen. Enkelte steder under intervjuene kunne vi tenkt oss å stille oppfølgingsspørsmål, men vi ønsket ikke å presse våre informanter lenger enn de selv ville. Å sitte og fortelle to relativt fremmede mennesker om såre og personlige opplevelser fra barndommen er i utgangspunktet tøft nok, og vi ønsket ikke å dra det

lenger enn det de selv var komfortable med. Det bør være en likevekt mellom hva informanten gir, og hva informanten får (ibid). Om vi har gitt informantene våre like mye som de ga oss, tviler vi på, og det er heller ikke målet med en slik undersøkelse. Vi skal ikke fungere som terapeuter, men kanskje kan vi håpe at det var en opplevelse for dem som ikke bare medførte å rippe opp i gamle sår, men som også ga dem andre ting. Vi søkte å være gode lyttere, og gi dem all vår oppmerksomhet i den perioden intervjuene pågikk, og forhåpentligvis opplevde de det som positivt. (ibid).

Vi har også vært bevisst på kravet om konfidensialitet. De som gjøres til gjenstand for forskning har krav og rett på at all informasjon om dem og deres personlige forhold blir anonymisert og behandlet konfidensielt (Dalen, 2004). For vår studie hadde kjønn og bosted lite å si, derfor har det ikke vært noe problem for oss å anonymisere. Vi har fjernet alle stedsnavn og andre navn, og det skal ikke være mulig å spore hvem våre informanter var. Vi kunne gått inn på om det viser seg å være forskjell på hvordan gutter og jenter takler en slik oppvekst, men dette var ikke relevant for oss, derfor betyr det ingenting at vi hadde ujevn kjønnsfordeling i vår informantgruppe. Vi valgte bevisst å intervju personer som er over 18 år. Dette førte til at det ikke var krav om samtykke fra foreldre eller foresatte.

4. Analyse

Når vi skal analysere våre kvalitative data har vi valgt å gjøre det slik at vi først vil presentere informantene. Deretter presenteres resultatene under hvert forskningsspørsmål før vi vil komme med drøfting underveis. Vi har som sagt intervjuet fire ulike personer som har til felles at de har vokst i hjem der mor og/eller far har misbrukt rus. De fire vi intervjuet var fra 22-35 år, det var tre kvinner og en mann.

Informant 1: Gry

Informant 2: Per

Informant 3: Kari

Informant 4: Siri

Vi vil innlede dette kapittelet med å fortelle kort om våre informanter.

Informant 1 er Gry. Hun er 34 år. Hun er oppvokst med begge foreldrene fram til hun var 15 år, da skilte foreldrene hennes seg. Mor var rusmisbruker, og hadde fått diagnosen manisk depressiv. Det var beroligende midler hun brukte. Gry hadde ingen søsken. Gry valgte å bo med far da foreldrene skilte seg. Hun har fullført 12-årig skolegang, og har i senere tid bestått en bachelorgrad fra høyskole.

Informant 2 er Per. Han er 22 år. Han bodde sammen med moren til han var 10 år. Når Per var 8 år kom broren flyttende for å gå på videregående skole. Det var moren som hadde et rusproblem, og det var i hovedsak snakk om alkohol. Per møtte ikke faren sin før han var 12 år. Når han var 10 år flyttet han på institusjon og bodde der i 1 år før han flyttet i fosterhjem. Per har fullført 12-årig skolegang.

Informant 3 er Kari. Hun er 26 år. Hun var 2 år da foreldrene skilte seg. Faren var tung alkoholiker. Første gang hun så sin far edru var når hun var 16 år. Moren var en periodedranker som drakk 3-4 dager hver uke og i hver ferie. Moren fikk seg ny

kjæreste da Kari var 2 og var sammen med han til Kari var 14. Kari hadde en bror som var noen år eldre. Hun har fullført 12-årig skolegang og hun har også en bachelorgrad.

Informant 4 er Siri. Hun er 35 år. Hun bodde sammen med mamma, pappa og sin 4 år yngre bror fram til hun var 9 år. Da skilte moren og faren seg, etter morens ønske, og Siri og broren ble boende hos moren. Kort tid etter utviklet moren et alkoholproblem og etter hvert ble det også snakk om piller. Hun drakk i perioder. Da Siri ble 13 år flyttet hun til faren sin. Siri har fullført 12-årig skolegang og har gjennomført en bachelorgrad fra høgskolen.

4.1 Hvordan påvirket mor og/eller fars rusmisbruk informantenes følelse av trygghet og stabilitet?

Den tradisjonelle forståelsen av barndomstiden og ungdomstiden er at de voksne hele tiden skal hjelpe barnet videre. Fokuset er på framtiden og hva som skal komme til å skje, framfor å se på det som skjer her og nå hvor barnet allerede er (Bae 1996). Det er mye mer vesentlig og avgjørende og heller rette oppmerksomheten mot det barnet allerede er. Foreldrene må reflektere og gi bekreftelse til barnet sitt, og for å få til dette er det viktig at foreldrene er til stede og ser det. Samtidig er det viktig at foreldrene har en meget åpen og observant holdning.

Barn er avhengig av voksne på flere områder, og de voksne har en definisjonsmakt ovenfor barna som det er viktig å ikke misbruke. Begrepet definisjonsmakt betyr at voksne er i en mektig posisjon vis-a-vis barn når det gjelder deres opplevelse av seg selv. Det er i de voksnes svar på barns kommunikasjon, hvordan de setter ord på deres handlinger og opplevelser at definisjonsmakten utøves. Hvis denne makten brukes riktig kan den være med på å fremme barns selvstendighet, troen på seg selv, og respekt for seg selv og andre. Blir denne definisjonsmakten misbrukt kan den ødelegge barns selvrespekt og selvstendighet (ibid).

Bronfenbrenner (1979) referert i Klefbeck og Ogden (2003) beskriver barns familiehjem som et eksempel på et mikrosystem. Mikrosystem vil si utviklingsmiljøer hvor barn gjør sine erfaringer og skaper sin virkelighet (ibid). Barn er totalavhengige av sine foreldre og omgivelser, og dermed står familien som barnets sentrum. Det er foreldrenes oppgave å gi barnet nok omsorg, trygghet og stimuli for å sikre dets utvikling og trivsel. Foreldreskapet er en prosess der foreldrene skal få barnet til å føle seg trygg og forstått, og bli trøstet når det opplever smerte. Det handler om at man skal dekke de fysiske og de følelsesmessige behovene barna har, og at man skaper en trygg situasjon i hjemmet (Killèn, 2004). Beskyttelsesfunksjonen er en sentral side ved foreldreskapet. Det handler om å beskytte barnet for farer utenfra og sørge for at barnet kan føle seg trygg i hjemmet. Det er viktig for barn å få en opplevelse av at foreldrene er i stand til å leve seg inn i hvordan barnet har det i sin hverdag. For eksempel det at mor og far er med på skoleavslutning og deltar i det som preger og betyr noe i barns hverdag. Foreldre som følger opp og bryr seg også om det som skjer utenfor hjemmet er en stor trygghet i barns liv.

Kari forteller: *”Så hadde vi ganske svært hus, så alle vennene til broren min og alle venninnene mine vanket hjemme hos oss. Så vi var på en måte partyhuset. Der fikk vi lov til å drikke. ”*

Det Kari forteller her viser til en mor som lar barna bruke alkohol hjemme før de er 18 år. Kari beskriver hjemmet som et fristed der alle deres venner var velkomne til å feste og ruse seg. For foreldre kan det være fristende å være mer en kamerat enn en forelder som setter grenser og blir oppfattet som ”kjip”. Når man unnlater å sette grenser kan barna få en følelse av at de ikke er viktige for foreldrene. Kari forteller videre om hva hun savnet gjennom sin oppvekst:

”Og regelsetting. Det savnet jeg veldig. Den der type, alle andre hadde innetider klokken 23.00, jeg hadde ikke innetid. Og det, det er ikke så vanskelig, det er ikke så lett å forstå der og da, når du på en måte er 13,14,15,16 år, men på mange måter så føler man seg mindre elsket da, fordi man ikke har de samme reglene da, rundt seg”.

Flere av våre informanter nevnte akkurat dette, at de savnet regler. De hadde ikke faste innetider, og foreldrene la seg ikke nevneverdig opp i hva de drev med mens de var ute og når de kom hjem på kvelden. Kari forteller i forbindelse med dette at hun følte at hun manglet noe, fordi hun ikke hadde disse reglene, og at hun hadde noe som var mindre verdt enn andre. Dette viser til det Killèn (2004) beskriver når hun presenterer ulike foreldrefunksjoner. Hun fremhever viktigheten av at foreldres evne til å prioritere barnets behov frem for sine egne. Gjennom våre informanters øyne kan det virke som at foreldrene var mer opptatt av seg og sitt enn å sette seg inn i barnets liv og behov. Kari spesielt fremhever et behov for faste regler og rammer.

Siri forteller om en mor som forlot henne og broren alene hjemme:

”Så, det var jo, hun dro jo og var borte i 3-4 dager av gangen.” ”Angsten var jo der hele tida. På hva skjer nå, om hun var hjemme så kunne hun plutselig bare finne ut at hun dro kl 8 om kvelden.” Videre sier hun: ”hun bare dro av gårde, putta tabletter i brusen våres, helt åpenlyst så vi det, tvang oss til å drikke det så vi skulle sovne så hun kunne dra osv. Vi skjønnte jo det hele tida.”

Disse utsagnene gir signaler på at tryggheten er borte. Barnet skal lære om hva som er akseptabel og trygg atferd, men dette er utfordrende å lære det når man ikke får den hjelpen fra sine omsorgspersoner. I Maslow's behovspyramide går det fram at etter mat og drikke er det trygghet som er viktig for et menneske (Lillemyr, 2004). At man opplever trygghet, stabilitet og orden, beskyttelse mot smerter og annet ubehag og fravær av angst og frykt. Når tryggheten forsvinner står barnet forsvarsløst tilbake, og blir frarøvet gode nok muligheter til å utvikle seg innenfor alle deler av et barns liv. Barnet må da bruke krefter på å forstå og fatte det som skjer, hvorfor det blir forlatt. I tillegg kan sove- og lekserutiner opphøre, fordi man ikke har overskudd til å konsentrere seg om slikt, når den fundamentale tryggheten ikke finnes.

Killèn (2004) beskriver barns angst for ikke å bli tatt vare på. Som vi har beskrevet ovenfor kan foreldre med et rusproblem først og fremst kun se sine egne behov, i dette tilfelle dreier det seg om at mor forlater to små barn hjemme for å tilfredsstille

sitt behov for rus. Barna sitter da igjen med en følelse av å være forlatt, og en redsel for å ikke bli ivaretatt. Siri beskriver også søvnløse netter når mor var ute, der hun som niåring var redd for hvor mamma var, og for om hun ville komme hjem. Slik Siri forteller det er hun tydelig preget av stor usikkerhet, angst og redsel.

Eksemplene vi nå kommer inn på viser at foreldrene til disse informantene hadde store problemer med å fylle foreldrefunksjonene. Noen var bare sporadisk i stand til det. En foreldrefunksjon som her ikke blir oppfylt, er evnen til å sette barnets behov foran sine egne (ibid). Siri forteller at:

”Nei, jeg sørga for meg og broren min da. At vi hadde reine klær, at vi kom på skolen når vi skulle, at vi hadde matpakker i orden, middag var det jeg som lagde. Sørga for at han fikk vaska seg og bada til kvelden og lagt seg i normal tid. Var på butikken og handla hvis jeg fant noen penger liggende. Sånne ting da. Eller det var liksom jeg som var mor hans på en måte. Det var ikke mamma, det var jeg som var mora hans, men jeg hadde ikke noe mor igjen.”

Også Kari forteller om at hun i mange sammenhenger ble mor for sin egen mamma. Hun fortalte at hun ikke hadde tall på hvor mange ganger hun hadde lagt sin egen mor i seng, fordi hun hadde sovnet med sneipen i hånda. Siri måtte selv handle og være mor for sin lillebror, fordi moren ikke var i stand til å oppfylle foreldrefunksjonene. Dette viser seg også hos flere av informantene. De tok seg på større ansvarsoppgaver enn små barn egentlig skal være kapable til å takle.

”Foreldre med ulike typer psykiske problemer og lidelser og ulike typer av rusmiddelproblemer vil ha store vanskeligheter med å fylle disse foreldrefunksjonene” (Killèn og Olofsson, 2003, s. 64). Dette ser vi tydelig i våre intervjuer, at bare den minste ting som det å følge barna i barnehage og til skole ikke lot seg gjennomføre. Flere av disse basale tingene var det store mangler på. Det kommer fram av intervjuene at informantene våre skjønnte her fort hva som foregikk i hjemmet og at ting som skjedde her ikke skjedde hos alle andre. Informantene forteller om hvordan de følte seg utrygge, og mindre elsket av sine foreldre, fordi de

ikke følte at de fikk den omsorgen og den beskyttelsen hjemmefra som de følte de fortjente. Foreldre som prioriterer rusmisbruk høyt, bryter grunnleggende forestillinger om hva foreldre skal være for barn. Barna kjenner igjen disse forestillingene og forbinder bruddene på manglende ansvar. En opplevelse av å bli sviktet på denne måten skaper uttrygghet og lav tiltro til egen betyding. De utfordringene barn av foreldre med rusproblemer møter, kan gi livsmestring og mot, men kan også gi følelse av avmakt (Killèn og Olofsson, 2003).

Barna som er vokst opp i hjem der det blir misbrukt ulike rusmidler dekker dette oftest over for omverdenen. De er veldig flinke til å skjule det som foregår hjemme, slik at ingen skal forstå at det foregår der er noe som ikke burde foregå. Gry forteller at ingen av hennes venner visste om situasjonen familien var i. Hun sier hun er glad for dette i dag, for da kunne hennes venner sett annerledes på henne. Hun forteller også at ingen andre så på mor når hun var ruset, men at Gry selv så det med en gang.

De fleste barn i slike livssituasjoner lager seg nok noen tanker om hvorfor ting er som de er, slik at det kanskje rettferdiggjør det mor eller far gjør. Siri forteller det at moren hennes fikk barn tidlig og gikk glipp av sin ungdomstid, og i Siri sine øyne kan det virke som det er derfor hun tar igjen det tapte nå. Siris redsel for andres forakt og fordømmelse av egne foreldre og seg selv, medførte til at hun lagde ulike handlingsstrategier for å unngå innsyn i det som foregikk hjemme.

4.1.1 Oppsummering av forskningsspørsmål 1

Våre informanter beskriver en oppvekst preget av utrygghet og uforutsigbare foreldre. På ulike måter har de opplevd at foreldrene ikke har fulgt dem opp på en god nok måte, og noen av dem var mye redde og usikre. Vi har henvist til litteratur av Kari Killèn (2004) som tar for seg foreldrefunksjoner som må være til stede for at barn skal føle seg trygge, og videre kunne utvikle seg på alle områder i livet. Flere av våre informanter beskriver utryggheten som omga dem hver eneste dag. De kunne aldri vite når mor forsvant, og de visste heller ikke når hun ville komme tilbake. Dette

stemmer overens med teorien vi har belyst i teorikapittelet vårt, barn som vokser opp i rusmisbrukerhjem lever i utrygghet og usikkerhet (Follerås, 1990). Våre informanter gir gode eksempler på hvordan de følte at tryggheten og stabiliteten i hjemmet var fraværende. Flere av dem opplevde at mor plutselig forsvant, og det er naturlig at dette vil prege et barn på alle mulige måter. De blir redde, bekymret, usikre og vet ikke hvordan de skal forholde seg til det som skjer. Det er stor variasjon i hvordan informantene beskriver dette, noen opplevde redselen som større og mer tilstedeværende enn andre.

4.2 Hvordan preget foreldrenes rusmisbruk informantenes skolegang?

Barn som vokser opp i hjem der mor og/eller far har et rusmiddelproblem kan oppleve at dette preger dem på mange ulike måter. De lever i et hjem der deres behov og ønsker ikke kommer først for foreldrene. De kan oppleve utrygghet og ustabile boforhold, og en hverdag som er uoversiktlig og usikker. Å vokse opp slik kan for mange barn føre til ekstra bekymringer og belastninger som naturlig nok vil prege deres skolegang. Ifølge (Killèn og Olofsson, 2003) er barn som vokser opp i familier med rusproblematikk utsatt for å utvikle alvorlige utviklingsforstyrrelser.

Bronfenbrenner (referert i Klefbeck og Ogden, 2003) fremhever godt samarbeid mellom hjem og skole som en sikring og forutsetning for barns utviklingsmuligheter. Eksempler på slike utviklingsforstyrrelser kan være ulike former for problematferd, som da først og fremst vil vise seg i skolen. Overland (2007) beskriver ulike former for problematferd, som for eksempel undervisnings- og læringshemmende atferd, sosial isolasjon, utagerende atferd og norm- og regelbrytende atferd. Manglende konsentrasjon vil ofte forekomme når barn tenker på hva som foregår i hjemmet når foreldrene ruser seg.

For barn som vokser opp i hjem der rusen er en viktig del av foreldrenes hverdag, vil barnets behov kunne bli nedprioritert. Foreldrene kan komme til å sette sine egne

behov foran de behovene barna har. I forbindelse med dette spurte vi informantene våre om deres inntrykk og opplevelser av samarbeidet mellom skole og hjem.

Siri svarer:

”Ingenting. Det var overhodet ikke noe samarbeid i det hele tatt. Ingen verdens ting.” og: *”Mamma møtte jo aldri eller sjelden opp på noe som helst, men jeg har aldri heller hørt noe om at mamma har sagt eller at skolen sa noe om at dem hadde prøvd å ta kontakt med henne heller.”*

Vi stilte her et oppfølgingsspørsmål der vi lurte på om ikke lærerne reagerte da mor ikke dukket opp til foreldremøter. På dette svarte hun at så vidt hun fikk med seg så var det ingen som reagerte på dette, og hun sier også at det aldri var med noen lapp eller tilbakemelding fra skolen til mor. Våre informanter gikk på barne og - ungdomsskole for ca 20 år siden, og vi er klar over at rutinene har endret seg i takt med resten av samfunnet. I dag blir foreldresamarbeid sett på som svært viktige arbeidsoppgaver for ansatte i barnehage og skole. Opplæringslova § 1-1 sier at *”Opplæringa i skole og lærebedrift skal, i samarbeid og forståing med heimen, opne dører mot verda og framtida og gi elevane og lærlingane historisk og kulturell innsikt og forankring”* (<http://www.lovdata.no/>).

Utsagnet til Siri viser at skolen ikke kan ha tatt på alvor det at Siris mor ikke møtte opp på ulike møter på skolen. Dette bidro til at skolen ble en risikofaktor i Siris oppvekst.

I spørsmål om samarbeidet mellom hjem og skole svarte Kari følgende: *”Ja, de prøvde hele tiden å sende meg på sånne problembarnskoler, og min mor nektet.”*

I Kari sitt tilfelle er det tydelig at skolen oppfatter at Kari hadde vansker i sin skolehverdag, ved at de vil sende henne på ”problembarnskole”. Dette vitner om at skolen så at Kari hadde problemer, men den virket ikke interessert i hvorfor hun hadde disse problemene. Deres løsning var at hun ble overført til en annen skole.

Foreldrene til våre informanter møtte sjelden eller aldri opp på foreldresamtaler og foreldremøter. Ved at de uteble fra disse møtene mistet de sjansen til å se hvordan barnet deres hadde det i løpet av skoledagen, som tross alt er nesten halvparten av et barns våkne tid. Å oppleve at alle andres foreldre møtte opp på tilstelninger og møter kan være sårt for barn, når deres egne ikke gjør det. Det vil da bli enda tydeligere for både dem selv og for alle andre rundt dem, at det er noe annerledes ved deres familie.

Våre informanter gikk på grunnskolen i 1980-90 årene, og vi har tidligere nevnt at det har skjedd store endringer i skolen siden dette. En av informantene våre fremhevet at samarbeidet den gangen nærmest var ikke-eksisterende, og at dette ikke ble gjort noe med. Om foreldre i dag hadde uteblitt fra kontaktmøter ville det ha blitt reagert på fra skolens side, og man ville tatt kontakt med de foreldrene for å finne ut grunnen. Det har vi også drøftet i punktet om samarbeid mellom skole og hjem 2.3.9.

Når ikke foreldrene ser de behovene og den hjelpen barnet trenger er det viktig at de får anerkjennelse og trygghet fra andre omsorgspersoner. Kadesjö (1993) fremhever at barn som har vanskelige livsvilkår har like store behov for kjærlighet og stimuli som andre barn. Noen av informantene våre sier at de trodde ikke lærerne visste noe om hva som foregikk i hjemmet, og de tror at de ikke den dag i dag har forstått det. Andre fortalte at de var helt sikker på at læreren visste hva som skjedde, men at det fortsatt ikke ble gjort noe med. Når barna ikke opplever å ha omsorgspersoner på hjemmebane er det viktig at de finnes på en annen arena. Skolen er et sted der alle barn befinner seg, og alle barn fortjener å bli sett, hørt og tatt på alvor. Lærere er i dagens samfunn også omsorgspersoner for barna, og det betyr at de skal legge til rette for læring, mestring og motivere barnet for ny kunnskap og kompetanse. På bakgrunn av dette valgte vi å spørre informantene hvordan de ble møtt av lærerne.

Kari fortalte om sin eldre bror som hadde gått på skolen før hun startet. Han hadde diagnosen tung ADHD og hadde lagd mye problemer gjennom sin skolegang. I tillegg vanket han i et miljø som ikke ble sett på som de beste barna. Da hun startet på skolen forteller hun at hun ble møtt med fordommer fra lærerne. De sa til henne at de visste hvem hun var, og at de kom til å følge ekstra nøye med på henne.

Hun forteller videre:

”...jeg følte at jeg hadde behov for en helt annen behandling enn det jeg fikk, at ikke, det også hele tiden, kommer du inn på en, komme inn i en mattetime, når du først kommer inn, så får du beskjed om å gå ut igjen, fordi det er matteprøve, og du kan jo ikke noe uansett, så du kan jo bare gå”.

Her ser vi at Kari ble møtt med fordommer og at lærerne hadde forutinntatte meninger om henne. Hun fikk ikke sjansen til å vise hva hun var god for, for de hadde bestemt seg på forhånd at hun ikke kunne noe. Vi spurte derfor om hun ble tilbudt ekstra faglig oppfølging. Hun svarer:

”Det var ingen som hjalp meg. Jeg fikk jo, hun ene klasseforstanderen min i 8.klasse ga meg juling to ganger. Fordi jeg snakket til henne. Fordi hun tålte ikke trynet på meg. Jeg var ikke noen enkel elev, det er ikke det jeg prøver å si på noen måte, men mye av det var jo provosert fram fordi de fortalte meg hele tiden at du er jo en dårligere elev”.

Å bli møtt av denne typen holdninger og fordommer vil for de fleste føles både urettferdig og forferdelig vanskelig. Kari fortalte også under intervjuet at hun følte hun måtte kjempe på egen hånd for å få sjansen til å fullføre ungdomsskolen, lærerne hadde gitt henne opp før hun startet. Hun ønsket bare å gjennomføre skolen og gjøre det beste ut av det, men møtte veggen i form av fordomsfulle og forutinntatte lærere som hadde bestemt seg for at hun var dum og aldri kom til å bli noe.

Også informant 4, Siri ble møtt av lærere som ikke behandlet henne på en rettferdig måte. Hun forteller:

”...de skulle ikke bry seg.. men det er forskjell på å bry seg og bry seg om. Ikke sant, det er vel en veldig vesentlig forskjell i dag og vil jeg tro. Men.. men dem valgte heller å lukke øya. Og jeg husker en gang som den læreren begynte å prate om mammas problemer i åpen klasse. Faktisk. Hvor venninna mi da

reiste seg opp å sa at det her har ikke du lov til å gjøre, og han bare fortsatte og da fikk hun svampen i ansiktet faktisk”.

Lærerne i disse eksemplene viser tydelig at de er svært uprofesjonelle i sin yrkesrolle, og de behandler elevene på en måte som overhodet ikke er akseptert. Å bli møtt på denne måten gjør barnas hverdag hard og tøff å takle. Det kan også medføre at barna faktisk må ty til ufine metoder for og faktisk få oppmerksomhet og tilbakemeldinger fra lærerne. Noe som kanskje ikke ville skjedd hvis de hadde blitt møtt på den måten ethvert menneske fortjener å bli møtt, med respekt og høflighet. Vi spurte informantene på hvilke måter de utagerte og Kari forteller:

”Nei, knuse ruter, tagge, tenne på skolen hver dag, gjøre innbrud, ikke være i timen, sitte bak muren og røyke, gå til sosiallæreren, pedagogen og sitte og skravle der og, stikke ned til byen, handle litt, shoppe litt, altså. Helt sånn dustete ting”.

Kari beskriver sin atferd som etter Overlands (2007) tabell (under punkt 2.3.8) blir kategorisert som norm og regelbrytende atferd. Eksempler på denne typen atferd er hærverk på skolen, trusler mot medelever og skulking. Vi spurte Kari hvorfor hun utagerte slik, og hun svarer: *”..jeg var sinna og bitter på alle rundt meg. Så det var jo derfor jeg utagerte på den måten”.*

Kari forteller her om en skolehverdag preget av et fokus på helt andre ting enn det akademiske. Slik Kari beskrev det var det tydelig at måten lærerne møtte henne på og hvilke tanker de allerede hadde gjort seg var en stor faktor til hvorfor hun handlet som hun gjorde. Von Tetzchner (2003) beskriver sinne og aggresjon som et mulig forløp til atferdsvansker og skoleproblemer. Kari ble ikke tatt i mot slik de andre elevene gjorde, hun fikk ikke de samme mulighetene og de samme sjansene til lærdom og kunnskap, hun var dømt fra dag en. Dette gjør noe med deg som menneske fordi du ikke får en mulighet til å vise hvem du er. Du er satt i en bås du ikke kommer deg vekk ifra. Hvorfor skal du da innfri alles forventninger om å komme presis til timen og høre på det lærerne sier? Uansett hva du presterer er det ikke bra nok og det er ingen

som er fornøyd. Kari reagerte med sinne og bitterhet på grunn av behandling hun fikk på skolen.

Per forteller også om en tøff skolehverdag. Han så på seg selv som en utfordrende gutt som pleide å slåss i friminuttene. Per presiserer også at han var langt fra usynlig, kanskje han til og med var den mest synlige personen på hele skolen. Overland (2007) definerer elever som slåss som utagerende elever som ofte lager vansker for den generelle undervisningen, samtidig som det blir et hinder for elevens egen læring.

På spørsmål om hvordan morens rusmisbruk preget Grys skolegang, svarte hun at: *”Det gikk på at det var engstelse og uro for det som foregikk heime”*.

Hun forteller videre at hun trodde ikke at noen visste hva som foregikk på hjemmefronten. Her kommer vi tilbake til at barn i uforutsigbare livsomstendigheter ofte føler angst og uro for det som foregår hjemme. Gry forteller at hun brukte store deler av skoledagen på å bekymre seg for hvordan det sto til hjemme, og om moren hadde ruset seg mens hun var borte.

Gry og Per forteller om ulike måter å reagere på hjemmesituasjonen på. Gry var engstelig og tenkte mye på det som foregikk hjemme, mens Per gjorde seg synlig og var ”rampete”. Barn som vokser opp under slike omstendigheter reagerer ulikt. Noen trekker seg inn i seg selv for ikke å bli sett, mens andre reagerer med å trekke til seg oppmerksomhet. Kari og Per reagerte med å gjøre seg svært synlige og sørge for at alle lærere og elever visste hvem de var.

En reaksjon på et belastet oppvekstmiljø kan være konsentrasjonsvanker (Kadesjö 1993). Når barnet skal konsentrere seg om bestemte ting i skolen, men har tankene sine et helt annet sted, vil de ikke klare å konsentrere seg og fokusere på det de skal. For barn som vokser opp i et kaotisk hjem og ikke er vant med struktur i hverdagen, vil også ha vanskeligheter med å strukturere seg i forhold til skolegangen og i timene der det er undervisning.

Gry var en elev som ikke reagerte med utagering slik som Per og Kari. Hun forteller derimot om en skolehverdag der hun bekymret seg for hjemmesituasjon, men hun utagerte ikke. Denne typen atferd forstyrrer ikke undervisningen, men det kan likevel ha en negativ betydning for elevens egen læring (Overland, 2007). Som Gry sier når vi spør om hun mener at noen på skolen burde oppdaget hvordan hun hadde det hjemme: *”Nei for du kan ikkje vite det som foregår opp i hovudet til nokon. Det slo seg ikkje utslag i sånne rare ting, det var ikkje hendelser, eg gjorde ikkje ukontrollerte ting eller sånn”*.

Alle de fire informantene våre forteller om at de slet med søvnproblemer og konsentrasjonsvansker, noe som er to vanlige etterreaksjoner når man er utsatt for flere risikofaktorer. Når barnet sliter med søvnproblemer i hjemmet er dette ofte synlig i skolehverdagen fordi barnet sitter og sover i timen. Spesielt Siri, forteller at hun slet med store søvnproblemer fordi moren ofte var borte om natta og hun lå hjemme og var redd. *”Jo, det er klart at det ble jo litt sånn konsentrasjonsvansker når du kom på skolen og er trøtt. Ikke sant. Du har bare lyst til å sove, du har ligget våken halve natta og vært redd”*.

Dette medførte at hun var slapp, trøtt og ukonsentrert i timene dagen derpå. Raundalen og Schultz (2007) sier at man bør spørre foreldrene dersom barn under 8-10 årsalderen er svært trøtte, mens hos de eldre barna får man oftest svar hvis man spør barnet selv. Selv om Siri satt og halvsov hver time var det ingen av lærerne som gjorde noe med det, det ble fullstendig oversett fra alle hold. Trøtthet og slapphet førte igjen til konsentrasjonsvansker. Konsentrasjonsvansker kan vise seg i fjernhet og atferd som kan beskrives som at de ”faller ut”, at barna sitter i sine egne tanker (ibid).

4.2.1 Oppsummering av forskningsspørsmål 2

I dette forskningsspørsmålet har vi presentert hva slags utslag våre informantere oppvekst ga deres skolegang. De har fortalt hvordan de selv syntes samarbeidet mellom hjem og skole fungerte, og det gjennomgående svaret var her at det var

mangelfullt og til tider ikke tilstedeværende. Informantene beskriver hvordan de oppfattet seg selv på skolen, og her ser vi et skille. To av dem reagerte med utfordrende og utagerende atferd, mens de to andre så seg selv som mer innesluttet og rolige elever. Dette har vi tidligere belyst i vår teori, og vi har forsøkt å kategorisere våre informanter etter Overland (2007) sine ulike former for problematferd. Resultatene viser at barn som lever under ganske like oppvekstvilkår utvikler seg like forskjellig som folk flest. Selv om våre informanter vokste opp i hjem med rusmisbruk, var misbruket ulikt fra hjem til hjem. For eksempel hadde Gry en stabil og tilstedeværende far som ikke misbrukte noen former for rus. Per, Kari og Siri derimot vokste opp i et hjem der det størsteparten av tiden bare var mor tilstede. Når da mor misbruker rusmidler, og det ikke er en annen forelder til å ivareta barnet, kan konsekvensene bli større. Vi ser at de med de mest synlige vanskene, var Kari og Per. De gikk gjennom store deler av skoletiden ved å være aggressive og utagerende. Gry og Siri var i en annen kategori, de forsøkte å ikke gjøre for mye av seg. Motivet kan ha vært å ikke vekke oppmerksomhet, noe som igjen kunne føre til at noen begynte å stille spørsmål ved deres hjemmesituasjon. Våre informanter forteller også om søvnproblemer og konsentrasjonsvansker.

4.3 Hva slags nettverk hadde informantene rundt seg?

I denne delen av intervjuene var vi ute etter å avdekke barnets nettverk og tilknytningspersoner. Bronfenbrenner (1979) referert i Klefbeck og Ogden (2003) beskriver barns sosiale nettverk som et mesosystem. Et mesosystem er oppstår når to eller flere mikrosystemer samhandler. Når barn beveger seg fra sitt mikrosystem og danner nye relasjoner beskriver Bronfenbrenner dette som en økologisk overgang.

Som vi har beskrevet tidligere utgjør rusmisbruk en stor belastning i foreldrenes livssituasjon, noe som vil påvirke deres forhold til barnet. Følelsesmessige og psykiske belastninger vil ofte redusere de ressurser foreldrene har til å tilpasse seg barnet. Uten at de kanskje ønsker det selv, er de utilgjengelige, de avreagerer på

barnet og/eller trekker seg følelsesmessig tilbake (Killèn, 2004). Derfor er det viktig at et barn har andre pålitelige personer i sitt liv, noen som representerer støtte og stabilitet, og som ”alltid” er der. Dette kan være alt fra en gammel tante, en nabo, en venn fra barnehagen eller andre familiemedlemmer. Når man vokser opp i et hjem der mor og /eller far har et rusmiddelproblem kan barnet føle på at det ikke blir sett, hørt eller tatt hensyn til. Barnets behov er ikke det viktige. Da er det ekstremt viktig at noen andre ser barnet og engasjerer seg positivt i det (Killèn, 2004). At en annen voksenperson, lærer, førskolelærer, kordirigent eller andre i barnets omgangskrets ser på barnet med glede og engasjement kan sikre at barnet får en trygg tilknytning utenfor familien, og dermed en følelse av at ”noen bryr seg, noen liker meg og setter pris på meg”. Slik kan barnet få oppleve at det mestrer, at det er betyr noe for andre mennesker. Mestring er en viktig del av utviklingen av selvfølelse og motivasjon. Å oppleve mestring fører til at barnet får troen på seg selv til å prøve nye ting og til å utvikle seg videre som individ (Gjærum, Grøholt og Sommerschild, 1998).

Killèn (2007) sier at viten om at trygg tilknytning beskytter barna gir barnehagepersonale, lærere, SFO-personalet og frivillige både ansvar og muligheter til å bidra til forebygging. Kontaktforhold til barnet er av minst like stor betydning som kontaktforhold til foreldre. Her ser vi betydningen av at lærere, pedagoger og assistenter i barnehage og skole engasjerer seg i barna de har daglig kontakt med. De kan i noen tilfeller representere den tryggheten og stabiliteten som barn i vanskelige livssituasjoner trenger.

Vi spurte våre informanter om de hadde noen de kunne snakke med, være hos og stole på når ting sto på som verst hjemme. Gry sier:

”Eg hadde, ja. Det var jo både naboar, altså først og fremst familie, søsken. Mamma har jo to søstre og to brødre. Og dei var, dei stilte mykje opp, spesielt søstrene. Også naboar og sånne ting som og var til stede. Ja, besta. Og besta og. Selvfølgelig. Besta og tanta mi. Spesielt dei. Tanta mi var eg mykje hos og eg var alltid hos dei når mamma var innlagt. Far min har jo ingen type rus

eller andre problem, så han lagde jo mat, han lagde klart og planla det han rakk på.”

Her forteller Gry om sitt nettverk. Hun hadde ei tante og besta som hun kunne være hos når mamma var innlagt. Hun hadde et nettverk som tok vare på henne når ting stod på som verst hjemme. Hun hadde også en far som ikke brukte noen form for rusmidler slik at han lagde mat og gjorde det han kunne for at Gry skulle ha et godt hjem. Gry hadde andre trygge omsorgspersoner i livet sitt som gjorde henne mer komfortabel i hverdagen.

Når barn befinner seg i en situasjon der de faste tilknytningspersonene er på lengre avstand for barnet kan barnet føler smerte, frykt og usikkerhet. Fravær av tilknytningspersoner og nettverk rundt seg kan føre til stor engstelse. Dette kan være tilstander som gjør at barna blir mer sårbare og de trenger økt behov for beskyttelse. Å ha de faste trygge menneske rundt seg vil for barnet være svært avgjørende i forhold til deres møte med nye mennesker. Gry beskriver et nettverk bestående av far, familie og naboer som ivaretok henne når mor ikke klarte dette. Hun hadde altså de voksenpersoner, jevnaldrende eller andre mennesker rundt seg som hun kunne stole på og som hun visste var der for henne, og dette er faktorer som kan gjøre det lettere å gå inn i nye sosiale relasjoner. Hvis barn hele tiden blir skuffet og ”tilsynelatende” glemt av den trygge omsorgsperson vil de oftere være mye mer passive i møte med nye mennesker og de vil investere mindre i skape gode nye relasjoner. De blir mer selektive i valg av nye relasjoner og vil være preget av tidligere skuffelser (von Tetzchner 2003).

Vi spurte våre informanter om noen visste om hvor ille det kunne være hjemme. Siri svarer: *”Jeg hadde venner, jeg hadde, jeg har alltid hatt masse venner, men det var bare et par stykker som visste hvordan jeg egentlig hadde det”.*

Siri forteller at hun hadde et par gode venner som visste hva som egentlig skjedde hjemme. Hun hadde et stort vennenettverk men bare noen få av de var inneforstått med situasjonen som Siri levde med. Kari sier også at hun hadde venner rundt seg. At

hun tidvis hadde de med hjem og at de stod og så på når moren og broren banket henne opp. Det at de visste alt som foregikk i hjemmet gjorde dem til en stor støtte for henne. Selv om vennene til Kari ikke var voksenpersoner var de gode og viktige personer i hennes liv. Hun hadde venner hun kunne åpne seg og betro seg til, og disse relasjoner forteller hun var gull verdt.

Kari forteller om en hverdag preget av vold og redsel. Hun opplevde at både mor og bror fysisk mishandlet henne. Samtidig forteller hun om tre nære venninner som var til stede når dette skjedde, og som visste alt om hvor vanskelig det var for Kari. Hun sier også at det var en støtte å ha dem rundt seg. Å ha nære personer som man kan støtte seg til, betro seg til og søke trøst hos er helt grunnleggende for å klare å vokse opp til å bli trygge, selvstendige voksne.

Det har vært økende oppmerksomhet rundt vold i hjemmet, og dette har blitt både et politisk og sosialt tema som har blitt mye diskutert i mediene. Et viktig budskap fra barna har vært kreftene de har brukt på for å holde dette hemmelig og unngå skammen dette medfører (Raundalen og Schultz, 2007). Rusmiddelproblemer vil påvirke hvordan et menneske hankses med sin aggresjon og foreldre som strever med innadrettet aggresjon kan avreagere plutselig og uforutsigbart, og barnet må hele tiden være på tå hev for å være forberedt (Killèn og Olofsson, 2003).

I slike situasjoner som Kari opplevde blir viktigheten av en trygg voksenperson ekstra stor. Hun forteller om en lærer på skolen:

”Fortalte han om alt som skjedde hjemme og når jeg ble grisebanket av broren min og mutteren fika meg ned og fortalte han om alt sånne type ting da, så jeg hadde en voksen person å tiltro meg til. Så det var veldig bra”.

Kari hadde en voksen som visste alt som foregikk hjemme hos henne. Hun sier selv at det føltes bra. Det å knytte trygge bånd til nære mennesker gjør oss mer enn noe annet bedre rustet til å tåle de påkjenningene livet gir oss (Garmezy og Masten, 1994, gjengitt i Gjærum, Grøholt og Sommerschild, 1998). At Kari gjennom sin oppvekst opplevde mange ting et barn ikke skal oppleve kom tydelig frem gjennom vårt

intervju med henne. Likevel fremstår hun i dag som en sterk person som har nådd langt i livet. Hun har hatt beskyttende faktorer rundt seg, både i seg selv, i venner og i en lærer på skolen. Gjennom dette kan det se ut til at Kari har utviklet seg til en resilient person. Tross all motgang hun har møtt har hun i dag en god utdanning og en godt betalt jobb, egen leilighet og bil, og hun sa selv i intervjuet at hun har et godt liv. Resiliens betyr motstandsdyktighet, og Gjærum, Grøholt og Sommerschild (1998) fremhever to viktige faktorer som kjennetegner begrepet resiliens, trygg tilknytning til noen, og egen tro på å kunne noe. Vi ser at Kari hadde disse delene og dermed et grunnlag for å klare seg godt i livet på tross av et vanskelig utgangspunkt var lagt.

Siri forteller om sitt nettverk som viste begrenset tilgang på god nok voksenkontakt. Hennes foreldre var skilt, og hun ville ikke fortelle far hvordan ting var hjemme hos mor. Dette førte til at hun og broren vokste opp rundt morens nettverk som stort sett besto av hennes svirevenner. Her kommer vi inn på et viktig aspekt som Killèn (2004) tar for seg, nemlig viktigheten av å være klar over at et sosialt nettverk ikke alltid er positivt. Når mor til Siri kun omgås andre med store rusmiddelproblemer er det begrenset hvor mye positivt de bringer inn i barnas liv.

Kari forteller noe av det samme: *”Nå var jo hele nynazistmiljøet som var veldig aggressivt på den tiden, vanket jo hjemme hos oss”*. Hun hadde en eldre bror som vanket i et belastet miljø, og disse vennene hans tilbrakte mye tid hjemme hos Kari og hennes familie. Om Kari ikke hadde vært den resiliente personen hun i dag ser ut til å være, kunne dette nettverket ført til at hun hadde havnet et annet sted enn der hun er i dag.

4.3.1 Oppsummering av forskningsspørsmål 3

I dette forskningsspørsmålet har vi presentert våre informanternes nettverk. Flere av dem har vektlagt sine venner som en viktig kilde til nærhet, støtte og trøst. Spesielt Siri og Kari forteller om nære venner som de kunne fortelle alt til, og som visste hvor vanskelig det var hjemme. Gry har fortalt at hennes venner ikke visste hvordan det var hos henne, og at hun tror at heller ingen lærere på skolen var klar over hvordan det sto

til. Hun fremhever derimot morens familie som sitt trygge holdepunkt, i tillegg til sin far. Når moren ble lagt inn for behandling var det bestemor og tante hun var hos. Disse visste alt om hvordan Gry hadde det hjemme, og kunne dermed forstå hvordan Gry hadde det. Vi ser også at flere av våre informanter har utviklet seg til resiliente personer. De har på tross av sine vanskelige oppvekstvilkår klart å gjennomføre skolegang og utdannet seg til det de ønsker å jobbe med. Vi er klar over at dette ikke kan generaliseres til alle barn som vokser opp under denne typen omstendigheter, men vi ser at på tross av vanskeligheter er det mulig å bygge seg det livet man ønsker. For å klare dette må man inneha de faktorene vi har fremhevet i tidligere kapittel om resiliens. De må ha troen på at de kan noe, og de må ha noen i sin nære omgangskrets som de er trygge på (Gjærum, Grøholt og Sommerschild, 1998). I vår teoridel har vi beskrevet tre ulike former for nettverk, familie, skole og sosiale relasjoner. Som vi ser av våre resultater her, er alle disse formene for nettverk representert hos våre informanter. Gry hadde sin familie mens Siri, Kari og Per fremhever sine venner som de viktigste.

4.4 Hva slags følelser har informantene rundt sin oppvekst?

I denne delen av intervjuene var vi ute etter informantenes egne tanker og følelser rundt sin barndom og oppvekst. Vi kommer også inn på begrepet omsorgssvikt, som vi har definert i punkt 2.3.7. Killèn (2004) beskriver barn som vokser opp i familier der en eller begge av foreldrene har et rusmiddelproblem som spesielt i fare for å bli utsatt for omsorgssvikt. Vi spør også om informantenes selvbylde og selvtillit gjennom oppveksten. Videre spør vi om de følte seg isolert og om de følte seg ansvarlig for mor og/eller fars rusmisbruk.

Omsorgssvikt er et stort og vidtfaende begrep, men det går på at barn ikke i tilstrekkelig grad blir tatt omsorg for. Vi spurte informantene våre om de følte at de ble utsatt for omsorgssvikt, og alle fire svarte ja på dette. Kari svarer: *"På mange*

måter ja, og på mange måter nei. For jeg hadde jo aldri en far, en pappa. Så det var jævlig kjipt å være den eneste som aldri hadde noen pappa som var med”.

Kari følte et savn etter en far som var deltagende i hennes liv, og som møtte opp på skoleavslutninger og turnoppvisninger. Hun forteller om en følelse av å mangle noe, blant annet fordi alle venninnene hennes hadde fedre som tok dem med ut og øvelseskjørte, mens hun aldri hadde dette.

Også Gry fremhever mangler ved oppveksten når vi spør om omsorgssvikt. Hun forteller om en hverdag der hun ikke ble opplært til å utvikle gode vaner når det kom til lekser. Det var ingen oppfølging av om hun gjorde lekser eller ikke. Hun forteller at hun måtte selv ta ansvar for dette fra ganske tidlig av. Hvis hun gjorde lekser så var det fordi hun selv ville det, ikke for at noen passet på at det ble gjort. Hun beskriver dette som et savn og mangel i sin oppvekst. Killèn (2004) sier at omsorgssvikt dreier seg om mangler, lidelser og savn hos barna. Dette ser vi i både Kari og Gry sine beskrivelser, de føler et savn etter noe de ser andre barn har, men som de ikke har selv. Barn som vokser opp i rusmisbrukerhjem blir ofte opplært til ikke å kreve for mye av den forelderen som har rusproblemer. De lærer å ikke være i veien, ikke være til bry. Det kan også føre til at barna ikke vil kreve ting fra den av forelderen som ikke har rusproblemer, fordi de ser at den personen har nok å gjøre for å få dagene til å gå rundt (ibid).

Barn som vokser opp i et hjem der mor og/eller far har et rusproblem kan få både fysiske og psykiske sår (Killèn, 2004). Siri forteller at hun utviklet tvangstanker som følge av at mor kunne stikke av på kveldene og etterlate barna hjemme alene.

”Nei, altså jeg begynte jo å utvikle.. altså sånn tvangstanker, tvangsnevroses, jeg begynte med dorullen når jeg satt på do, og hvis den hang på en sånn spesiell måte så dro ikke mamma ut om kvelden, men hvis den hang annerledes så gjorde a det”.

Her beskriver Siri en oppvekst som preget henne til de grader at hun utviklet tvangstanker på grunn av det. Den redselen hun følte for at mor skulle forsvinne tok

på mange måter overhånd over hennes tanker og følelser, og siden hun ikke hadde noen andre måter å stoppe mor på, ble hun opphengt i dette med dorullen. Siri forteller at mor kunne stikke av ofte, og bli borte lenge av gangen. Dette skapte en redsel hos Siri. Killèn (2004) beskriver dette som psykiske overgrep, fordi det skjer flere ganger og over tid. Videre sier Killèn (2004) at de holdningene og handlingene barn møter kan være ødeleggende eller være et hinder for dets utvikling av et positivt selvbylde. Kari forteller om en ekstremt dårlig selvtillit og vi spurte henne derfor om hun fikk noen psykiske plager og problemer. Da svarte hun: *"Jeg vurderte å ta livet av meg selv et par ganger"*.

Mennesker som ønsker å ta sitt eget liv, sender gjerne ut ulike signaler til omgivelsene om at de trenger hjelp. En vanlig følelsesmessig tilstand i selvmordssituasjoner kan være en følelse av håpløshet og hjelpesløshet (Holmberg, 1997). På grunn av dette forteller hun at hun flere ganger prøvde å ta sitt eget liv. Dette viser hvor tøft det kan være for et barn å vokse opp under slike omstendigheter, når man ikke ser en annen utvei enn selvmord. Det Kari opplevde fra både mor og lærere var så vedvarende og ofte at vi kan si at Kari ble utsatt for psykiske overgrep. For barn som lever under denne typen forhold kan det føre til at de utvikler et negativt selvbylde. Kari hadde dårlig selvtillit og en lav selvfølelse, fordi hun så at det alle andre rundt henne hadde noe som var bedre enn henne. Hun følte seg dårligere enn andre på grunn av manglene i hennes familie. På grunn av sin oppvekst som var preget av mors rusmisbruk og en skolegang som var preget av fordommer fra lærerne ble Kari utsatt for psykiske overgrep. Gry forteller også om psykiske overgrep gjennom sin oppvekst:

"...så ville ikkje ho sleppe meg ut. Då måtte eg vere inne, eller så tok ho livet av seg, eller alt etter som. Kunne ho sei. For ho hadde angst, ho turte ikkje at eg gikk. Greidde ikkje at eg gikk ut. Så ho pressa meg til å vere inne. Då fikk eg avtalt meg tid, kor lang tid det gikk før ho.. Før ho gjorde noko, holdt eg på å sei".

Det Gry beskriver her er at morens misbruk direkte rammet Gry sitt dagligliv på den måten at hun ikke følte at det var trygt å forlate huset, fordi hun ikke visste hva mor kunne finne på mens hun var ute. Gry måtte da inn å sjekke at alt var bra med mor før hun turte å gi seg hen i lek med andre barn.

Barn som føler seg elsket og akseptert får et godt grunnlag for utvikling av et godt selvbilde og en god selvfølelse (Killèn, 2004). Derimot de barna som er utsatt for ulike former for omsorgssvikt får ofte formidlet at de ikke er god nok, og at de er ansvarlige for det som er galt i familien. Dette kan føre til at de over tid utvikler et dårlig selvbilde og en lav selvfølelse. Vi spurte Siri om hvordan hennes selvbilde og selvtillit var gjennom oppveksten; *”Å, den var liten den. Den var ikke stor. Utad så var den nok det, for jeg prøvde utad å holde en bra fasade så folk egentlig ikke skulle skjønne hvor gæernt det her var”*.

Selvbildet ditt skapes ut i fra personligheten. Det er tanker, følelser og atferd som bestemmer vår personlighet, og har man mange bekymringer for det som skjer hjemme, vil dette gi et lavere selvbilde (Holmberg, 1997).

Flere av våre informanter forteller om hvordan de prøvde å fremstå som noe annet enn det de var. Siri sier her at hun hadde lav selvtillit, men at hun utad prøvde å glatte over og fremstå som et helt vanlig barn i en helt vanlig familie. Gry sier mye det samme, hun forteller om annerledesheten, at hennes familie var forskjellig fra alle andres. Hun sier at på grunn av dette var hun tøff og bråkjekk utad, men at hun egentlig ikke hadde så god selvtillit. Per drar frem et annet aspekt;

”Jeg tror jeg var, eller jeg var, eller jeg hadde ikke depresjoner eller noe, men jeg tror jeg var liksom litt ensom til tider da. Moren min kunne liksom dra sånn vekk i mange dager og sånn når jeg var liten, så jeg bare var hjemme alene”.

Per forteller om seg selv som en ensom gutt. Han opplevde at mor dro fra ham i mange dager. Samtidig sier han at han hadde et godt fellesskap i blokka han bodde i, for der var mange andre barn i samme situasjon som ham. Han hadde derfor ikke

disse følelsene av annerledeshet i den grad som Gry, Siri og Kari beskriver, fordi det var mer vanlig i hans oppvekstmiljø.

I forbindelse med informantenes følelser rundt oppveksten spurte vi dem også om de noen gang følte seg ansvarlige for mor eller fars rusmisbruk. Gry svarer på dette;

”Ja. Fram til eg var 20. Eller noko sånt. 20, 21. Skjedde noko der. I den alderen. Kanskje eg var litt eldre, men, når eg fikk egne ungar, i alle fall. Då skjønte eg at dette er faktisk ikkje mitt i det heile tatt”.

Gry forteller her at hun følte skyld for morens rusmisbruk frem til hun fikk sine egne unger, og at hun først da virkelig forsto at dette ikke var hennes feil eller problem.

Killèn (2004) sier at barn har en enorm lojalitet til sine foreldre, og forsøker å forstå og fortolke ulike situasjoner slik at forelderen skal komme best mulig ut av dette. De andre informantene svarte her at de aldri har følt skyld for foreldrenes rusmisbruk.

4.4.1 Oppsummering av forskningsspørsmål 4

Våre informanter har her fortalt hva slags følelser de i dag har rundt sin oppvekst. De forteller om sin selvfølelse og selvtillit gjennom oppveksten. To av dem har også beskrevet hva slags måter de følte omsorgssvikt på, og de fremhever den annerledesheten de følte. I forhold til venner og kjente hadde de noe dårligere enn alle andre. De opplevde mangler ved sin oppvekst, og de gir gode eksempler på hva de skulle ønske de hadde hatt i sitt liv. Per vokste opp i en boligblokk der det var mange andre barn som de samme oppvekstvilkår som ham. Han forteller at da han var barn så han ikke at han hadde det noe annerledes enn andre, dette er noe han har sett i senere tid.

4.5 Hvordan er livet til informantene i dag?

Et viktig aspekt for vårt prosjekt var å finne ut hvordan barn som vokser opp i hjem der mor og/eller far sliter med rusmisbruk, får det som voksne. Vi spurte derfor våre

informanter om hvordan deres liv var i dag. Vi la også vekt på hva slags relasjoner de hadde innad i sine familier i dag.

Kari beskriver:

”Ja, og det har blitt, det var ikke bra da, men nå er det bra. Nå som eg har flyttet hjemmefrjammene. Har fått en helt annen innsikt da, at jeg ser at det er ikke min feil, det er ikke min skyld at de er som de er. Det er ikke jeg som er en taper. Jeg er ikke en taper fordi de er tapere. Men er fremdeles glad i dem, fordi blod er tjukkere enn vann”

Kari forteller her at hun har fått ting som har skjedd i oppveksten på avstand, at det hjalp å flytte ut og finne sitt eget hjem. Hun er fortsatt glad i sin familie på tross av alt som har skjedd, og skiller nå mellom seg selv og dem. Hun har klart å skape sitt eget liv, sin egen identitet og virker nå til å ha troen på seg selv. Kari er et godt eksempel på at man kan overleve de tøffeste ting. Selv fremhever hun sine nære, gode og mange venner når hun forteller hva hun er fornøyd med her i livet, og det er nok godt mulig at det er nettopp dette som har gjort at Kari er der hun er i dag. På tross av alt hun har gått gjennom så har hun gjennom sine egne personlige egenskaper klart å holde på sine venner, klart å dele det hun har gått gjennom og slik fått støtte, og blitt en støtte for andre.

Gry er i dag gift og har to barn. Hun er godt utdannet og har en god jobb. Når vi spør om hvordan kontakten er med mor i dag svarer hun: *”Den er bra. Mamma er med meg og har hjulpe meg i dag”*. Også Gry har klart seg godt her i livet. Hun har i tillegg til å utdanne seg og stifte sin egen familie opprettholdt kontakten med moren.

Per forteller om sin situasjon i dag; *”Ja, ja, hun fyller jo 50 år på lørdag, så da må jeg jo dra dit. Og spise middag. Så har jo kontakt med henne”*. Også Per har en jobb han trives med og har opprettholdt kontakten med mor, til tross for at han måtte flytte fra henne da han var yngre.

Kari forteller om sin situasjon i dag, og hun fremhever at hun er veldig fornøyd. Hun har fått seg en god utdanning og en god jobb, og har i likhet med Gry stiftet sin egen familie. Når vi spør om kontakten med familien svarer hun;

”Faren min og broren min har jeg veldig god kontakt med, og broren min har kontakt med mamma fremdeles. Jeg har ikke prata med, jeg har ikke sett mamma på fem år og jeg har ikke snakka med henne på fire. Jeg prøvde i mange år og holde kontakten med henne, men det går ikke. Det er håpløst”.

Hun fortalte at mor fortsatt nekter å godta at hun har et rusproblem, og at hun trenger behandling. For Kari ble det da for vanskelig å opprettholde noen kontakt, fordi hun vet at det ikke er noe å stole på. Hun fremhevet også at hun synes det var trist fordi hennes egne barn ikke fikk møte sin bestemor, men hun var ikke villig til å utsette dem for noe av det hun selv opplevde i sin barndom.

Som vi ser av dette har alle informantene klart seg godt her i livet. De har utdanning, gode jobber, og noen av dem har stiftet sine egne familier. På tross av sin til tider tøffe barndom har de i dag det de selv beskriver som gode liv. På bakgrunn av det de har fortalt oss, om sitt nettverk, som sin skolegang, sin familiebakgrunn og beskrivelse av livet i dag velger vi å se våre informanter som resiliente personer. Dette mener vi at vi har tyngde for si med bakgrunn i vår beskrivelse av resiliens i punkt 2.4.1.

Likevel kan vi ikke si at de ikke står igjen med sår eller arr etter sine opplevelser. En av våre informanter fortalte at hun har utviklet posttraumatisk stressyndrom i voksen alder. Hun har jobbet hardt for å komme over de overgrepene hun opplevde i sin barndom, og har gått til psykolog for å lære seg å leve med det. Nettopp dette er et viktig aspekt. Selv om de alle har gode liv i dag, vil det ikke si at de er upåvirket av det som har skjedd. Alle bærer med seg sine opplevelser og erfaringer, enten de er gode eller dårlige. Som Siri beskriver ovenfor har hun bestemt at hennes barn ikke skal ha kontakt med sin bestemor. Dette kan være sårt. Når man ser venners barn glede seg til å dra på besøk til sine besteforeldre, vet Siri at hun ikke kan gjøre det

samme, fordi hun er redd for hva hennes mor kan utsette sine barnebarn for. Dette er *nok* et tap, som viser at barndommen kan vare i generasjoner.

5. Oppsummering og konklusjon

Problemstillingen i denne masteroppgaven er:

”På hvilke måter kan det å vokse opp i et hjem der mor og/eller far er rusmisbrukere påvirke et ungt liv?”

I dette kapittelet vil vi oppsummere de funnene vi har gjort, og dra en konklusjon ut i fra dette.

Våre informanter har vært generøse nok til å dele erfaringer og opplevelser fra sin barndom med oss. De har fortalt om såre minner, vonde tanker og erfaringer barn flest slipper unna. De har gitt oss et unikt innblikk i hvordan det kan være å vokse opp i et hjem der mor og /eller far har et rusmisbruk. Gjennom Per, Kari, Siri og Gry sine øyne har vi sett hvordan det føles for barn å ikke være sentrum for foreldrenes oppmerksomhet.

Vi har tatt utgangspunkt i fire forskningsspørsmål for å finne svar på vår problemstilling. Disse handlet om familiebakgrunn, skolegang, nettverk, og følelser rundt oppveksten. Informantene har ulike historier og ulike bakgrunner. Likevel ser man flere fellestrekk i deres oppvekst. De beskriver en usikkerhet og en redsel på grunn av ustabile og usikre forhold i hjemmet. Dette samsvarer med det Follerås (1990) sier om barn som vokser opp i hjem der det blir misbrukt rus, at usikkerheten er det eneste sikre i deres hverdag.

Skolegangen til informantene bar også preg av oppveksten. De beskriver søvnvansker, konsentrasjonsproblemer og ulike former for problematferd. Informantene er forskjellige og beskriver dette i ulik grad, men alle fire hadde en form for vanske grunnet hjemmeforholdene.

Nettverkene til informantene er også ulike. Likhetene er likevel tilstede i og med at tre av dem beskriver sine sosiale nettverk som stabile og trygge. Den fjerde informanten opplevde derimot et nettverk bestående av mors svirevenner, som var

med på å gjøre hennes hjem enda mer utrygt. Likevel hadde hun sitt eget sosiale nettverk bestående av venner som hun kunne sette sin lit til.

Informantene beskriver alle hva slags følelser de har og hadde rundt sin oppvekst. De forteller om et dårlig selvbilde, men at de var opptatt av at den ytre fasade ikke skulle vise hvordan de egentlig følte seg. De beskriver også på hva slags måter de følte at de var utsatt for omsorgssvikt.

Vi har gjennom våre informanter sett hvordan det *kan* prege et menneske når det vokser opp i hjem der mor og/eller far har et rusmiddelproblem. Vi har sett at det informantene våre har opplevd samsvarer med den teorien vi har belyst. Ut i fra vårt datamateriale ser vi at barn som vokser opp under slike omstendigheter kan utvikle forskjellige former for vansker, og de kan streve med et dårlig selvbilde.

Informantene beskriver sine sosiale nettverk som hovedgrunnen til at de har klart seg så godt i livet som det de faktisk har gjort.

Vi har beskrevet ulike typer for risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer, og vi har diskutert oss frem til at alle våre informanter er resiliente personer. Vi mener derfor at vi har begrunnelse for å si at resiliens er den beskyttelsesfaktoren som har hatt mest å si for våre informanter. Det finnes ulike former for resiliens, den kan komme av beskyttende faktorer i barnet, i familien eller i nettverket. Vi ser at alle våre informanter har en stor grad av resiliens i seg selv. De har klart seg godt her i livet, og dette kan man ikke bare takke nettverket for. Man må selv være motivert og lysten på å komme seg frem her i livet, og man må drive denne motivasjonen selv. Vi lar Kari beskrive dette:

”Så jeg lærte meg fremmedordboken utenat, for å vise at jeg er ikke dum, og kom i alle timene, og de prøvde å sende meg ut igjen, fordi jeg ikke kunne noe, men så sa jeg at da får jeg heller få en dårlig karakter da. Så jeg hadde rimelig mange hester jeg måtte gå i mot for å få lov til å ha en vanlig skolegang”.

Kari opplevde å bli sett på som dum av sine lærere, uten at hun hadde fått en sjanse til å bevise hva hun egentlig kunne. På bakgrunn av sin familie og rykter som omga

henne, ble hun sett på som umulig og uten håp for en god fremtid. På tross av dette kjempet hun seg tilbake, og fullførte ungdomsskolen med over middels gode karakterer, og kom inn på BI. Hun gjorde dette selv, uten hjelp fra lærere eller andre på skolen. Kari er et godt eksempel på at man kan komme dit man vil nesten uansett hva slags bakgrunn man har.

Vi har nå fremhevet resiliens som den viktigste av beskyttelsesfaktorene. Vi vil også se på hva slags risikofaktor som har hatt størst negativ innvirkning på våre informanter. For barn som vokser opp slik som våre informanter, utgjør deres egen familie den største risikofaktoren. Som vi har beskrevet i vår oppgave har disse barna foreldre som ikke setter sine barns behov først. De lever i en kaotisk verden der det usikre er det eneste sikre. Når et barn vokser opp uten den fundamentale tryggheten vi alle trenger for å møte verden er de dårligere rustet til å takle utfordringer de vil møte i livet. Alle informantene har beskrevet hvordan de følte at de ble utsatt for omsorgssvikt, og de fremhever de manglene de følte som det verste ved sin barndom.

Som vi har fremhevet har informantene på tross av å ha blitt utsatt for flere risikofaktorer, i dag det de selv beskriver som gode liv. Selv om deres familier var ustabile og ikke ga informantene våre den tryggheten de hadde behov for som barn, har de klart seg godt alle fire. Vår problemstilling har gjennom disse fire personene blitt belyst på ulike måter, og vi har sett hvordan denne oppveksten *kan* prege et menneskes liv.

Kildeliste

- Bae B. (1996) *Det interessante i det alminnelige* Pedagogisk Forum
- Befring E. *Forskningsmetode med etikk og statistikk* Samlaget 2007
- Befring, E. (2007) *Forskningsmetode med etikk og statistikk* Det Norske Samlaget
- Bowlby, J. (1973) *Attachment and Loss: volume 2. Separation, anxiety and Anger* Penguin Books, The Tavistock Institute of Human Relations
- Bowlby, J. (1980) *Attachment and Loss; Volume 3. Sadness and depression* Penguin Books
- Bø, I. (2000) *Barnet og de andre* Universitetsforlaget
- Bø, I. og Schiefloe P.M (2007) *Sosiale landskap og sosial kapital. Innføring i nettverkstenkning* Universitetsforlaget
- Borge, A.H (2003) *Resiliens. Risiko og sunn utvikling* Gyldendal Norsk Forlag AS
- Claussen, C.F (2001) *Det er noe med den ungen. Fra bekymring til handling* Oslo: Sebu Forlag
- Dalen, M. (2004) *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming* Universitetsforlaget
- Dyregrov, A. (2007) *Barn og traumer. En håndbok for foreldre og hjelpere* Fagbokforlaget
- Evenshaug, O. og Hallen, D. (1993) *Barne- og ungdomspsykologi* Ad Notam Gyldendal AS
- Everett, E. og Furseth, I. (2004) *Masteroppgaven. Hvordan begynne – og fullføre* Universitetsforlaget

-
- Fekjær, H. (2005) *RUS, bruk, skader, behandling, forebygging, historikk* Gyldendal Norsk Forlag AS
- Follerås, R. (1990) *Flaskebarn – når mor eller far drikker for mye* Oslo: Nye Luther Forlag
- Gjærum, B., Grøholt, B. Sommerschild, H. (1998) *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre* Forfatterne og Tano Ascheoug
- Hoff, L.A. (1986) *Kriser – å forstå og hjelpe mennesker i krise* Gyldendal Norsk Forlag
- Holmberg, J. B. (1997) *Sosiale og emosjonelle vansker – muligheter for alle* Ad Notam Gyldendal
- Johannessen, E. Kokkersvold, E. og Vedeler, L. (2005) *Rådgivning. Tradisjoner, teoretiske perspektiver og praksis* Gyldendal Norsk Forlag AS
- Kadesjö, B. (1993) *Barn med konsentrasjonsproblemer* Pedagogisk Forum
- Killèn, K. (2004) *Sveket. Omsorgssvikt er alles ansvar* Kommuneforlaget AS
- Killèn K. (2007) *Barndommen varer i generasjoner – forebygging er alles ansvar* Oslo: Kommuneforlaget AS
- Killèn, K. og Olofsson, M. (2003) *Det sårbare barnet. Barn, foreldre og rusmiddelproblemer* Oslo: Kommuneforlaget AS
- Klefbeck, J. og Ogden, T. (2003) *Nettverk og økologi. Problemløsende arbeid med barn og ung.* Universitetsforlaget
- Kleven, T. (2002) *Innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering* Unipub forlag og forfatteren
- Kvale, S. (2001) *Det kvalitative forskningsintervju* Gyldendal Norsk Forlag AS

-
- Larsen, A. (2007) *En enklere metode. Veiledning i samfunnsvitenskaplig forskningsmetode*. Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS
- Larsen A.K og Slåtten, M.V (2002) *En bok om oppvekst. Samfunnsfag for førskolelære* Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS
- Lillemyr, O.F (2004) *Lek opplevelse læring i barnehage og skole* Universitetsforlaget
- Malmo B. og Stemshaug M. (2002) *Samhandling – veien til kompetanse* Damm & Sønn
- Ogden, T. (1998), *Atferdspedagogikk i teori og praksis* Universitetsforlaget AS
- Overland T. (2002) *Skolen og de utfordrende elevene. Om forebygging og reduksjon av problematferd*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke As
- Raundalen, M. og Schultz, J. (2007) *Krisepedagogikk* Universitetsforlaget
- Rye, H. (2005) *Tidlig hjelp til bedre samspill* Gyldendal Norsk Forlag AS
- Smith, L. og Ulvund S.E (1999) *Spedbarnsalderen* Gyldendal Norsk Forlag AS
- Strand, L. (2002) *Fra kaos mot samlig, mestring og helhet* Gyldendal Norsk Forlag
- Vedeler, L. (2000) *Observasjonsforskning i pedagogiske fag. En innføring i bruk av metoder*. Gyldendal Akademisk
- Von Tetzchner, S. (2003) *Utviklingspsykologi. Barne- og ungdomsalderen* Gyldendal Norsk Forlag
- Evensen, Hilde H. (2008)
- http://www.vfb.no/xp/pub/venstre/rod/publikasjoner/barn_i_norge/barn_i_norge_2008/375246) Hentet 3. februar 2009

Evensen, Hilde, H. (2008) Barn i rusfamilier. Artikkel til rapport Barn i Norge
http://www.borgestadklinikken.no/borgestadklinikken/vedlegg/WEB_BARNiNorge2008.pdf Hentet 20. februar 2009

Hansen, F. (1990) *Rusmiddelmisbruk i et familieperspektiv: Hvilke utviklingsmessige konsekvenser kan det få for barn?* Borgestadklinikken. Tidsskrift for Norsk Psykologforening. Hentet 20.februar 2009 fra
<http://www.borgestadklinikken.no/borgestadklinikken/vedlegg/Rusmisbruk-i-et-familieperspektiv.pdf>

http://www.forebygging.no/fhp/d_emneside/cf/hApp_101/hPKey_428/hParent_4/hDKey_1, Hentet 4.mars 2009

http://rodekors.no/Distrikt_hjemmesider/Troms_Rode_Kors/lf/tromso/Aktuekt_fra_lokalforeninga/TV_aksjonen_19_oktober_2008/ hentet 10. april 2009

<http://www.who.int/classifications/icd/en> hentet 3.mai 2009

Barnevernsloven (1998): <http://www.lovdata.no/all/tl-19980717-061-017.html>

Opplæringsloven (1998) LOV 1998-07-17 nr 61: Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa <http://www.lovdata.no/all/hl-19980717-061.html#2-1>,
<http://www.lovdata.no/all/tl-19980717-061-001.html#1-1>

VEDLEGG 1

Informasjon om intervju

Vi er to masterstudenter ved Universitetet i Oslo på Institutt for Spesialpedagogikk. Vi er begge utdannet førskolelærere, og har studert sammen i snart fem år. Denne våren skriver vi masteroppgave om *Rusmisbruk - et problem for den enkelte og omgivelsene*.

I den forbindelse kontakter vi deg, for å høre om du kunne være villig til å stille opp på et intervju omkring dette emnet.

Kriterier vi har stilt for informanter er at de:

- ble født/vokst opp i et hjem der mor og/eller far har hatt et problem med rusmisbruk

- er mellom 18 - 35 år

Målet med dette intervjuet er å kartlegge hvordan det å vokse opp med en forelder som er rusmisbruker kan prege et ungt liv, dette med spesielt fokus på skolen og gjennomføring av denne. Vi ønsker å sette fokus på og finne ut om det å vokse opp med en far eller mor som har et rusproblem fører til at det blir vanskeligere enn vanlig å gjennomføre grunnskolen og videre utdanning.

Vi kommer til å foreta intervjuet sammen, der en av oss stiller spørsmålene og den andre tar seg av notering og diktafon. Vi vil stille spørsmål både om oppvekst og om nåtiden. Vi er klar over at dette er et sårt og privat tema, og vi setter derfor veldig stor pris på at du stille opp på dette intervjuet. Det kan skje at du finner noen av spørsmålene vanskelige å besvare, og vi vil vise full respekt for deg om det er noen av dem du ikke velger å svare på.

Vi ønsker å at intervjuet kan ha et preg av samtale, mer enn at vi “pumper” deg for informasjon.

Anonymisering

Vi kommer ikke til å bruke verken navnet ditt eller stedsnavn som måtte komme opp i samtalen. Vi kommer heller ikke til å skrive hvor du er fra, eller hvor du bor nå. Intervjuet vil bli tatt opp på bånd og forsvarlig tatt vare på. På grunn av restriksjoner fra ISP må vi ivareta båndene til oppgaven vår er sensurert, etter dette vil de bli slettet.

Oppgaven vil bli publisert på ISP sine hjemmesider og vil slik være mulig for hvem som helst å lese. På grunn av anonymiseringen regner vi ikke med at dette vil bli et problem.

Vi tenker å foreta intervjuene i løpet av mars, og vil ta kontakt med deg pr telefon for å finne et tidspunkt som passer for alle.

Vi ønsker også å understreke at det er fulgt mulig å trekke seg underveis, selv om du har sagt ja nå, så respekterer vi om du skulle finne ut at du ikke ønsker å delta.

Har du noen spørsmål er det bare å kontakte oss. Igjen, tusen takk for at du stiller opp og hjelper oss å samle inn det datamaterialet vi trenger. Det blir satt stor pris på.

Med vennlig hilsen

Marianne Lindtveit

Katrin Heggheim Nilsen

91312680

97502602

mariannelindtveit82@hotmail.com

katrinhn@yahoo.no

VEDLEGG 2

Intervjuguide

Introduksjon til intervjuet.

Målet med dette intervjuet er å kartlegge hvordan det å vokse opp med en forelder som er rusmisbruker kan prege et ungt liv, dette med spesielt fokus på skolen og gjennomføring av denne. Vi ønsker å sette fokus på og finne ut om det å vokse opp med en far eller mor som har et rusproblem fører til at det blir vanskeligere enn vanlig å gjennomføre grunnskolen og videre utdanning. Vår intervjuguide er et utgangspunkt for oss, det kan hende at vi stiller spørsmål som ikke står i guiden. Dette fordi vi kan få svar som vi ikke hadde forutsett og som kan trenge oppfølging og oppklaring. Det er vanskelig å vite hva slags type spørsmål som kan stilles til hvem, derfor må vi være klare for å få svar som vi kanskje ikke hadde forutsett. Vi vil bruke retrospektiv data. Dette er data som blir brukt når man intervjuer mennesker om ting som har skjedd dem i fortiden, og der intervjuobjekt må se seg tilbake.

Del 1: Familiebakgrunn

- 1) **Fortell litt om familiebakgrunn/oppvekst/barndom.** Søskene? Hvor stor familie? Bodde foreldrene dine sammen? Når skjønnte du at det var noe i din familie som ikke var i alle andre hjem? Hvordan påvirket dine foreldres rusmisbruk deg i tidlig skolealder? Hadde du med venner hjem? Hva slags relasjoner hadde du til dine foreldre i oppveksten?
- 2) **Hvor bodde du?** Hos dine foreldre? Bare mor eller bare far? Fosterhjem? Hadde du noe form for avlastning?
- 3) **Hvem av foreldrene dine hadde et rusproblem?** Hva slags rusmidler var det? Hadde vedkommende jobb?

Del 2: Skolegang

- 1) **Hvordan opplevde du din skolegang?** Fullførte du videregående? Opplevde du forskjell på oppfølging på barneskole/ungdomskole?
- 2) **Påvirket hjemmesituasjonen din gjennomføring av skolegang?** På hvilken måte? Husker du noen konkrete eksempler? Hvordan ble du for eksempel hvordan du ble møtt av lærer?
- 4) **Følte du selv at du hadde behov for tilrettelagt undervisning i skolen og fikk du det?** Følte du at du ble sett? Eller følte du at du var usynlig?
- 5) **Hadde du noen vansker i løpet av din skolegang?** (konsentrasjon, kommunikasjon, atferd, sosialiseringsvansker el lignende) Følte du at dette var pga din hjemmesituasjon? Fikk du noen gang hjelp for dette?
- 6) **Hvordan opplevde du samarbeidet mellom hjem og skole?** Var foreldrene dine tilstede på foreldre- og kontaktmøter?

Del 3: Nettverk

- 1) **Hva slags sosialt nettverk hadde familien din?**
- 2) **Hadde du noen andre voksne du kunne være hos/ snakke med?** Hvem var i så fall dette?
- 3) **Var det noen i nettverket som visste om din hjemmesituasjon?** Lærer? Andre på skolen? Venner/annen familie? Fikk du hjelp fra andre instanser? Hvordan følte du at samarbeidet med dem var?
- 4) **Hvordan var ditt sosiale nettverk gjennom skolegang?** Hadde du venner på skolen/utenfor skolen? Hva slags fritidsinteresser hadde du?

Del 4 Følelser rundt oppveksten

- 1) Følte du noe form for omsorgssvikt? Hva og hvordan?**
- 2) Hvordan var ditt selvbilde og selvtillit? Førte dette til at du fikk psykiske problemer? Hvordan? Angst, søvnproblemer, depresjoner og lignende**
- 3) Fikk dine foreldre noen form for behandling mens du bodde hjemme? I så fall hvordan opplevde du dette?**
- 4) Følte du deg noen gang ansvarlig for mor/fars rusmisbruk? Føler du at du tok på deg ansvar som du ikke var moden for? (Eksempelvis overfor søsken, foreldre eller andre?)**
- 5) Førte mor/fars misbruk til at du følte deg isolert? Hva med stigmatisering? Sosial skam?' Opplevde du mobbing?**
- 6) Hvordan er livet ditt idag? Jobb, sivilstand, trivsel? Kontakt med familien?**

VEDLEGG 3

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Erling Kokkersvold
Institutt for spesialpedagogikk
Universitetet i Oslo
Postboks 1140 Blindern
0318 OSLO

Vår dato: 02.03.2009

Vår ref: 21002 / 2 / GRH

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 15.01.09. Meldingen gjelder prosjektet:

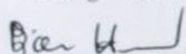
21002	<i>Rusen og dens skadeverk</i>
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Erling Kokkersvold
Student	Katrin Heggheim Nilsen

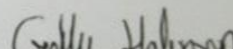
Etter gjennomgang av opplysninger gitt i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon, finner vi at prosjektet ikke medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt etter personopplysningslovens §§ 31 og 33.

Dersom prosjektopplegget endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for vår vurdering, skal prosjektet meldes på nytt. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html.

Vedlagt følger vår begrunnelse for hvorfor prosjektet ikke er meldepliktig. Prosjektet kan settes i gang.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Grethe Halvorsen

Kontaktperson: Grethe Halvorsen tlf: 55 58 25 83

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Katrin Heggheim Nilsen, Ålhus, 6847 VASSENDEN

Ambassadorkontorene / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1047 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7401 Trondheim. Tel: +47-73 59 18-07. kjpm.vassend@ntnu.no
TRONDHØJ: NSD, SUF, Universitetet i Tromsø, 9007 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsd@uio.no